Toktamış Ateş

Yaşasın Cumhuriyet

Konferanslar

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

TOKTAMIŞ ATEŞ

YAŞASIN CUMHURİYET

Konferanslar

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

OKTAMIŞ ATEŞ
IER TÜRDEN DÜŞMANLARINA İNAT
AŞASIN CUMHURİYET

STANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

SBN 975-6857-05-6

APAK CUMHURİYET'İN. 10. YIL KUTLAMALARINDA BAKIRKÖY'DE YAPILAN BİR TAK.
ERGİN AYGÖL'ÜN İZNİYLE)

. BASKI
STANBUL, KASIM 2000

) BİLGİ İLETİŞİM GRUBU YAYINCILIK VE HABER AJANSI LTD. ŞTİ. 2000
AZIŞMA ADRESİ İNÖNÜ CADDESİ NO: 28 KUŞTEPE ŞİŞLİ 80310 İSTANBUL

AYINA HAZIRLAYAN L. HİLÂL AKGÜL
ASARIM 2 TASARIM / MEHMET ULUSEL
İZGİ VE UYGULAMA MARATON DİZGİEVİ
ÜZELTİ KERİM DEĞERMENCİ
ASKI VE CİLT MAS

Toktamış Ateş

YAŞASIN CUMHURİYET

Konferanslar

İçindekiler

7 Sunuş

11 **1. Konferans**
Bilim-İdeoloji ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Felsefesi

27 **2. Konferans**
Demokrasi ve Cumhuriyet

43 **3. Konferans**
Dünya Dengesindeki Değişimler,
Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet

59 **4. Konferans**
Mütareke ve Mütareke İstanbulu

79 **5. Konferans**
Mustafa Kemal Anadolu'da

95 **6. Konferans**
İç Ayaklanmalar

109 **7. Konferans**
Cepheler

127 **8. Konferans**
Öncü Devrimler

143 **9. Konferans**
Gelişen Devrimler

Sunuş

Yüksek Öğretim Kurumu'nun birkaç yıl önce almış olduğu bir karar gereği, herhangi bir vakıf üniversitenin mütevelli heyetinde görevli olan bir akademisyen; aynı üniversitede öğretim üyesi olarak çalışamıyor, yani ders veremiyor. Hoş, zaten böyle bir kural olmasa da, İstanbul Üniversitesi'nin sayın rektörünün izin verme konusunda oldukça sıkı kuralları var.

İlk kurulduğu yıllarda *Türk Devrim Tarihi* derslerini çok keyifle verdiğim bu kurumda, artık derse giremiyorum. Gerek 'Bilgi' bünyesindeki genç meslekdaşlarım ve gerekse dışardan gelen değerli meslekdaşlarım, elbette benim yokluğumu hissettirmiyorlar. Fakat gene de, İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin öğrencilerine bir şeyler verebilmenin zevkinden vazgeçmek istemedim.

İşte bu düşüncemin ışığı altında "Cumhuriyet düşmanlarının" iyice azgınlaştığı bir dönemde, "Her Türden Düşmanlarına İnat - YAŞASIN CUMHURİYET" başlığı altında bir dizi konferans düzenledik.

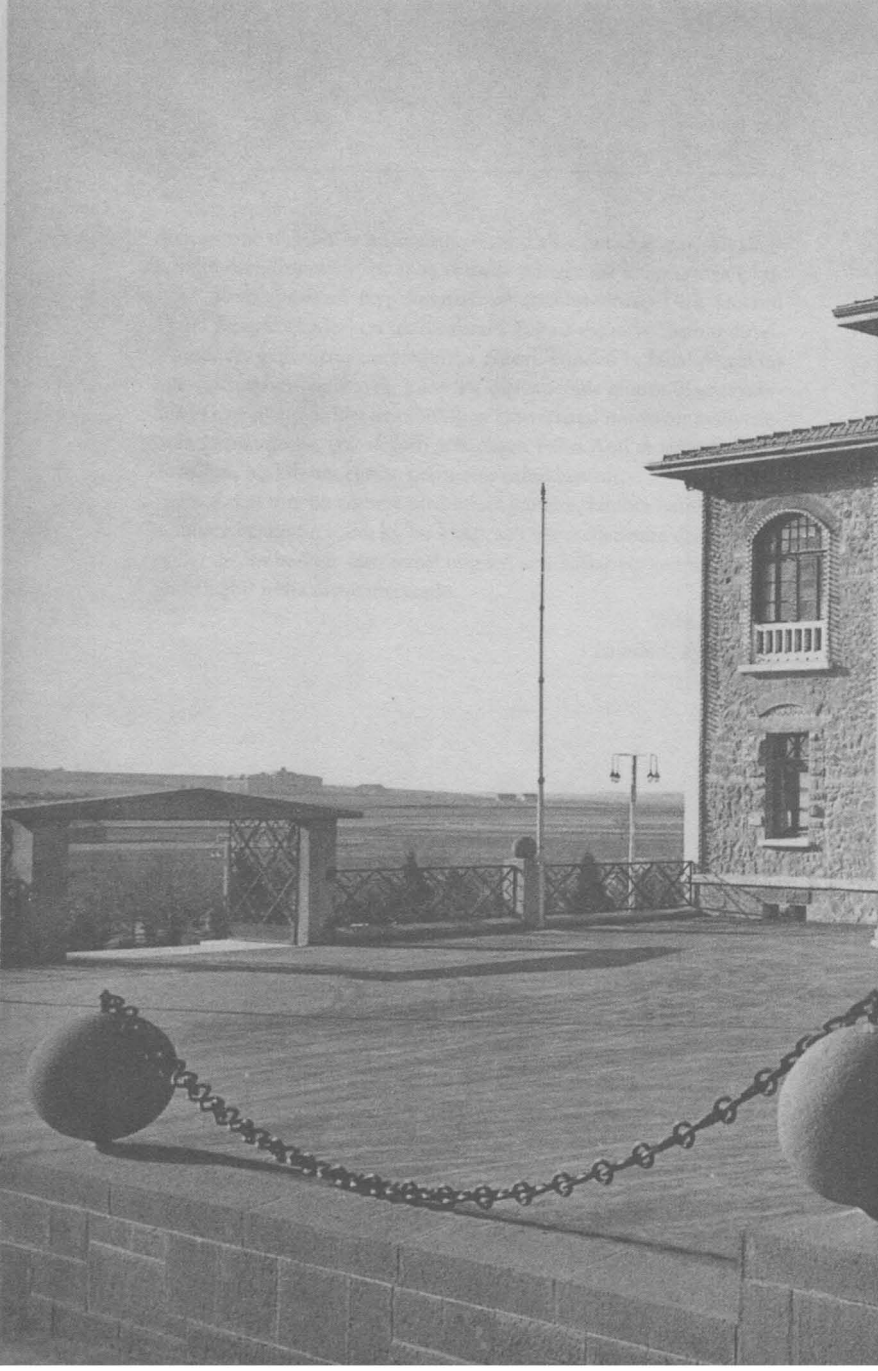
Dokuz konferans içinde, zaten yasal olarak öğrencilerimize anlatmak zorunda olduğumuz konuların bir bölümünü anlatma fırsatını buldum. Doğrusu bu işe girişirken, bu konferansları bir kitap şekline

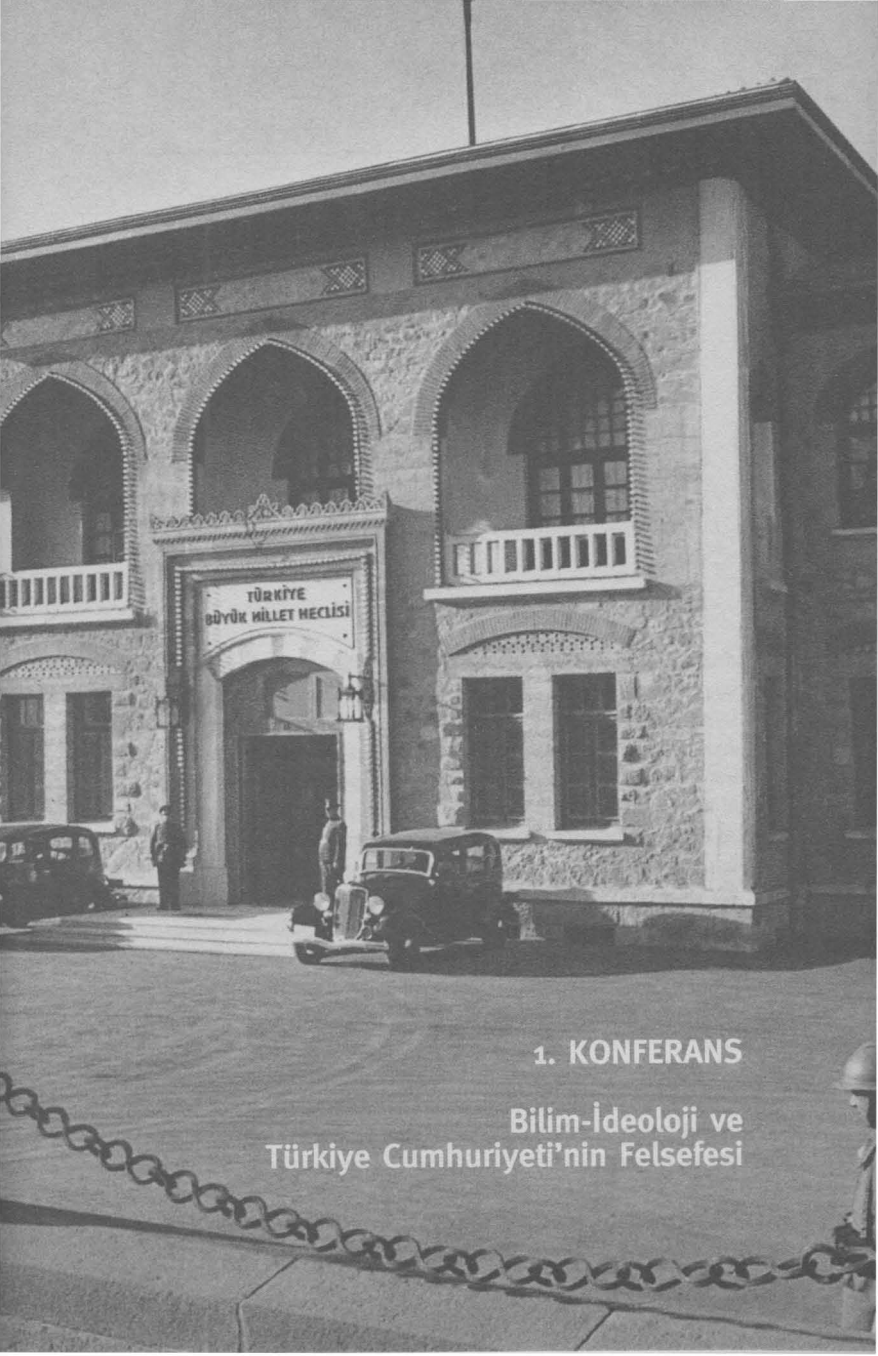
dönüştürme niyetim ve düşüncem yoktu. Fakat özellikle genç arkadaşlarımın özendirmesiyle, şu anda elinizde tuttuğunuz kitap ortaya çıktı.

Konferansların teyp kayıtlarının çözülmesinde, Türk Devrim Tarihi Araştırma Merkezi idari asistanı Tuba Kılıç'ın ve metnin düzeltilmesinde, aynı merkezin araştırma görevlilerinden L. Hilal Akgül'ün titiz çalışmaları olmasaydı, kitap bu düzen içinde elinize ulaşmayabilirdi. Gene aynı şekilde; İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin yayın faaliyetlerinin başına geçen, çok değerli arkadaşım Fahri Aral'ın ısrar ve özendirmeleri, bu kitabın elinize geçmesini çabuklaştırdı.

Fakat tüm bu cömert yardımlara karşılık, kitabın hataları elbette sadece benimdir. Kaldı ki, bu kitap; salt öğrencilerimize değil, konuya ilgi duyan herkese bazı temel bilgileri ana hatlarıyla sunmanın ötesinde hiçbir iddia taşımamaktadır.

Toktamış Ateş
İstanbul, Eylül 2000

1. KONFERANS

Bilim-İdeoloji ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Felsefesi

Her şeyden önce şunu söylemek istiyorum ki; Türk Devrim Tarihi Araştırma Merkezi olarak biz, bu yıl, Türk devrim tarihi dersini, kırk yedi ayrı section'da veriyoruz. Bu kırk yedi ayrı section'da, on altı öğretim üyemiz görev yapıyor. Öğretim üyelerimiz, temel çizgilerde farklılık olmamakla birlikte, 'her yiğidin yoğurt yiyişinin farklı olması' gibi, konuyu farklı farklı açılara ağırlık vererek anlatıyorlar. Ben de, bu yıl ve bundan sonra umarım her yıl, Türk devrim tarihinin içeriğini belirleyen konuları, bu konferanslarda toplu olarak ele almayı; hem okulumuz öğrencileri, hem de bu konulara ilgi duyan herkes için, bir tartışma ortamı yaratmayı umut ettim, bu nedenle bu işe giriştim.

Bildiğiniz üzere, Cumhuriyetimize yönelik tehditler var. Benim 'şer cephesi' diye adlandırdığım bir cephe, Cumhuriyetimize veryansın saldırıyor.

Değerli arkadaşlarım,

Bu cephe, üç ayrı gruptan oluşuyor. Birincisi, 'laik düzen'imizi, bir 'İslam şeriatı'na dönüştürmek isteyenlerden oluşan grup. İkincisi, 'misak-ı milli' sınırları içindeki ülkemizi, etnik temele dayanan bir par-

çalanmaya götürmek isteyen grup. Ve nihayet üçüncü grup ki; ben, bunlara, 'süper zekalılar' diyorum. Bu grup, aslında, Türk aydınlanmasının bir ürünü olan; bu toplumun zor koşulları içinde, belli yerlere gelmiş kimi arkadaşlarımızdan oluşuyor. Bunlar Cumhuriyetimizi özgürlükler adına eleştiriyorlar.

İlk iki grubu anlayabilirim. Bir şeriatçı, İslam şeriatı kurmak isteyen bir insan, elbette Cumhuriyetimiz ve Mustafa Kemal'e düşman olacaktır. Aynı şey, etnik parçalanmayı arzu edenler için de geçerlidir. Ancak, doğrudan doğruya Atatürk aydınlanmasının ürünü olan insanların, doğrudan doğruya Atatürk aydınlanması sayesinde bu düşünsel düzeye ulaşmış olan insanların, Atatürk'e karşı olmalarını, Cumhuriyetimize karşı olmalarını anlayabilmem gerçekten mümkün değil. Daha ilerideki konferanslarımızda tüm bunlara değineceğiz. Ancak, şimdiden şu kadarını söyleyeyim ki; bu üçlü şer cephesinin saldırılarını göğüslemek durumunda olan gençlerimize, bir anlamda ve bir ölçüde ışık tutabilmek amacıyla, 'Yaşasın Cumhuriyet' başlığı altında, -biraz provakatif bir başlık tabii bu- konferanslarımıza başlıyoruz.

Bugünkü konumuz, 'bilim', 'sosyal bilim', 'ideoloji' ve 'Türk devriminin felsefesi'. İstanbul Bilgi Üniversitesi, bir sosyal bilim üniversitesi. Biz, İstanbul Bilgi Üniversitesi olarak, yalnızca toplumsal bilimlere ilgi duyuyoruz. Farklı alanlarda, özellikle fen bilimleri, sağlık bilimleri, mühendislik gibi alanlarında yokuz. Sosyal bilimciler olarak, neredeyse kompleks sahibi olacağımız bir dünyada yaşadığımızı söyleyebilirim. Doğal bilimciler, bizim yaptığımızın bilim olmadığını iddia ediyorlar. Bizim yaptığımızın, 'dedikodu' çerçevesinde kaldığını düşünüyorlar. Aslında, son deprem sarsıntıları içinde, doğal bilimlerin de ne derecede bilim olduğu konusunda hepimizde ciddi tereddütler hasıl oldu. Ama gene de yaptığımız işe inanıyoruz.

Önce, bu konuda ne tür bir yaklaşım içinde olduğumuzu ortaya koyalım. Doğa bilimlerini şöyle tanımlıyoruz; doğa bilimleri, doğadaki 'değişim'i, 'neden-sonuç' ilişkisi içinde incelemek, anlamak, bu değişimin 'yasa'larını bulmak ve değişimi denetlemek amacıyla girişilen her türlü faaliyete verilen isimdir. Yani, doğal bilimci doğadaki de-

ğişimi incelemek amacındadır. "Hangi değişimi?" Doğadaki değişimi. Doğal olarak, bu değişimi, neden-sonuç ilişkisi içinde incelemek durumundadır. Ve inceledikten sonra da, değişimin yasalarını bulmak, denetlemek durumundadır.

Şimdi, böyle bir yaklaşım içinde olan bilim insanı -önceden bilim adamı derdik ama şimdi bilim insanı diyoruz- 'kuşkucu' olacaktır. Olaya kuşkuyla yaklaşacaktır. Belli varsayımlardan yola çıkacaktır, sürekli olarak deneme ve sınamalar yapacaktır. Bunları elbette bir 'laboratuar'da yapacaktır. Çalışmalarının sonucunda da, zamandan ve mekandan bağımsız olarak, her zaman ve her yerde aynı sonuçları yakaladığı zaman, bunu bir 'yasa' olarak ortaya koyacaktır.

Doğal bilimci değişimin yasalarını bulur. Doğal bilimcinin bulduğu yasalar, zamandan ve mekandan bağımsızdır. Örneğin, yerçekimi yasası uyarınca, eğer ben, bu bardağı yere bırakırsam -ki bırakmayacağım; kırılmasın- bu bardak, belli bir hızla yere düşer. Bundan bin sene evvel de düşerdi, bundan bin sene sonra da düşecek. Kuştepe'de bırakırsam da düşer, Beyazıt'ta bırakırsam da düşer, Çin'de bırakırsam da düşer. Yani, zamana ve mekana bağımlı değildir. İşte, bu bir yasadır.

Toplumsal bilimlerde yasalara ulaşamıyoruz. Ancak, yaptığımız, bilim dışı bir çaba değil. Yaptığımız şey, yadsınacak ya da önemi küçümsenecek bir şey de değil. Biz de 'değişimi' inceliyoruz. Bizim incelediğimiz değişim, toplumdaki değişim. Doğal bilimci, doğadaki değişimi inceliyor, biz toplumdaki değişimi inceliyoruz. Biz de olayları neden-sonuç ilişkisi içinde ele almaya çalışıyoruz, anlamaya çalışıyoruz. Ancak, değişimin yasalarını değil, 'eğilim'lerini, 'temayül'lerini bulmaya çalışıyoruz. Konuya 'kuşkucu' olarak yaklaşıyoruz. Elbette, bazı varsayımlardan yola çıkıyor ve elbette sürekli denemeler, sınamalar, yapıyoruz. Bizim laboratuarımız, doğal bilimlerde gördüğümüz türden bir laboratuar değil. Bizim laboratuarımız, bizzatihi toplumun kendisi. Biz, toplumu laboratuar olarak kullanıyor, deneme ve sınamalarımızı bu laboratuarda yapıyoruz. Belli varsayımlar üretiyor, olaylara kuşkucu olarak yaklaşıyor ve sonunda da yasalara değil ama eğilimlere, temayüllere ulaşıyoruz.

Bizim ulaştığımız eğilimler, zamana ve mekana bağımlıdır; çünkü bizim laboratuarımız olan toplum, sürekli değişir. Bugün, belli nedenler, belli sonuçlara yol açıyor; ancak, dün, aynı nedenler, farklı sonuçlara yol açabiliyordu. Ya da yarın, aynı nedenler, daha farklı sonuçlara yol açabilir. Aynı biçimde; bir ülkede, belli nedenler, belli sonuçlara yol açıyor; ancak, bakıyorsunuz, bir başka ülkede aynı nedenler, aynı sonuçlara yol açmayabiliyor.

Bu bakımdan; biz, zaman ve mekandan bağımsız yasalara ulaşamıyoruz. Ancak, zamana ve mekana bağımlı olsa bile, eğilimleri saptıyoruz. Bu noktada, bizim bir başka sorunumuz daha ortaya çıkıyor. Çünkü, bir ülkede, belli nedenler belli sonuçlara yol açarken, bir başka ülkede aynı nedenlerin, neden aynı sonuçlara yol açmadığının açıklaması da yine bize düşüyor. Ya da, belli bir zamanda, belli bir neden, belli bir sonuca yol açmışken, farklı bir zamanda, farklı sonuçlara yol açıyorsa, bu farklılığın nedenini açıklamak da yine bize düşüyor.

İşte, konuyu böyle ele aldığımız zaman; toplumsal bilimciler olarak, herhangi bir komplekse kapılmamızın gereği olmadığını düşünüyorum. Biz de bilim yapıyoruz, bizim yaptığımızın da değeri var, bizim yaptığımızın da yaşadığımız topluma ışık tutma, yaşadığımız topluma yararlı olma özelliği var. Laf dönüp dolaşıp depreme gelecek ama, bugün Marmara Denizi'ndeki faylarla ilgili farklı varsayımlar üreten bilim insanları, ne kadar bilim insanıysa, hiç kuşkunuz olmasın, buradaki akademisyenler de, en az onlar kadar, belki onlardan daha fazla bilim insanıdır.

Değerli arkadaşlarım,

Toplumsal bilimleri böyle ortaya koyduğumuz zaman, 'tarih'in önemi hemen ortaya çıkıyor. Toplumsal bilimlerin anahtarı, özellikle zaman boyutunda karşılaştırmalar yapabilmemiz için, tarihtir. Ben, tarihçi değilim. Ben, iktisatçıyım ve siyaset bilimciyim. Bazı, çok değerli arkadaşlarımız, toplum bilimi kökeninden gelip, kendilerini tarihçi olarak değerlendiriyorlar, tarihçi olarak görüyorlar. Ben öyle değilim. Ben, toplumsal bilimciyim. Tarihi, yaşadığım toplumu daha iyi anlaya-

bilmek için okuyorum. Tarihe olan merakım, tarihe olan tutkum, geçmişte neler olduğunun öyküsünü dinlemek, geçmişte neler olduğunu bilmek istemekten kaynaklanmıyor. Benim derdim, bugünü anlamak, benim derdim; yarını denetlemek.

Bugünün Türkiye'sinin, bu halde olması, iyi ya da kötü, hangi nedenlere bağlıysa; ben de, eğer Türkiye'nin durumdan memnunsam, bunu sağlayan faktörleri kollamak, korumak zorundayım. Eğer, varolan durumdan memnun değilsem, bu kez de, bu memnuniyetsizliğimi ortaya çıkartan faktörleri bertaraf etmek durumundayım.

Ben, geçmişe, birinci dereceden, göbeğimden, sıkı sıkıya bağlıyım. Hepimiz bağlıyız. Sadece bilim yaşamında değil, toplumsal yaşamımızın her aşamasında, geçmişe bağlıyız. Dile getirdiğimiz her düşünce, her yargı, ilgili olgunun geçmişiyle olan bağlantısından, bizim o olgunun geçmişini bilmemizden kaynaklanır. Örneğin, bir arkadaşınız sınıfa gelmiş, saçının biçimini değiştirmiş. "Bu saç sana yakışmış" dediğiniz anda, siz o arkadaşınızın bir gün önceki saçını biliyorsunuz demektir; çünkü bildiğiniz için, yakışmış ya da yakışmamış diyebilmektesiniz. Ya da bir tanıdığınız, annenizin bir arkadaşı, saçını boyatmış, "saçınızın rengi çok güzel olmuş" diyebiliyorsanız, siz bu saçın eski rengini bildiğiniz için bunu diyebiliyorsunuz. Örneğin, akşam eve gittiğinizde, bakıyorsunuz anneniz bir çorba yapmış. Alıyorsunuz bir yudum, "anne, bu çorba olmamış" derseniz, bence demeyin ama, eğer derseniz, buradan şu sonuç çıkar; siz, annenizin daha önceki çorbasını biliyorsunuz. Kuştepe'de yeni bir kuru fasulyeci açılmış. Denemek için gidiyorsunuz, alıyorsunuz bir lokma, "bu ne biçim fasulye" derseniz, yine eski bilgilerinize dayanıyorsunuz. Bir kuru fasulye nasıl olmalı, kafanızda, damağınızda, bunun belirlenmiş bir boyutu olduğu için, bunu söyleyebiliyorsunuz. Bir kitap okuduğunuz zaman, "bu kitap iyi, güzel" dediğinizde, iyi ve güzel bir kitabın nasıl olması gerektiğine ilişkin kafanızda belirlenmiş bir kalıp olmalı. Dile getirdiğiniz her değer yargısı, söylediğiniz her söz, aslında, sizin eski birikimlerinizin değerlendirilmesiyle ortaya çıkıyor. İşte, bizim bu üniversitede, Türk devrim tarihini ele alışımız, bundan dolayıdır, Türk devrim tarihini önemseyi-

şimiz bundan dolayıdır. Biz, elbette, Mustafa Kemal'e sevgi duyuyoruz, saygı duyuyoruz; o, işin bir boyutudur. Ancak, işin bir başka boyutu daha var. Biz, günümüzün Türkiye'sini doğru teşhis edebilmek, doğru anlayabilmek için, bizi buraya getiren faktörleri iyi bilmek zorundayız. Onun için, tarihe bakıyoruz.

Değerli arkadaşlarım,

Biz, Cumhuriyete sahip çıkıyoruz. Cumhuriyete sahip çıkmak, soyut bir ifade değil. Biz, Cumhuriyetin, bu toplumun gelip geçmekte olan yaşamında, ileri bir aşama olduğunu, bu toplumun insanlarını 'kul' düzeyinden, 'vatandaş' düzeyine çıkarttığını, çıkartmak için uğraştığını bildiğimiz için Cumhuriyete sahip çıkıyoruz, Cumhuriyete bağlıyız, Cumhuriyeti seviyoruz ve "Yaşasın Cumhuriyet" diyoruz.

Aynı şey, Mustafa Kemal için de söz konusu. Benim, son zamanlarda, üzerinde çok durduğum, çok önemsediğim bir konu var. Bu konu, tarihte 'büyük adamlar'ın ve 'rastlantılar'ın rolüyle ilgili. Kimi arkadaşlarımız, bazı şeyleri, bir tek kişinin dehasına, ya da bazı şeyleri rastlantılara bağlıyor. Acaba, haklı olabilirler mi? Meseleyi şöyle görmek lazım; tarihi büyük adamlar belirler. Bu konuda hiç kuşkunuz olmasın. Eğer, Mustafa Kemal ve onun arkadaşları olmasaydı, biz olmazdık. Ben bu kuşağa, 1880'liler diyorum. Yani 1880'in biraz önünde, biraz arkasında doğan kuşak. Bu kuşak, askeri ve sivil okullarda, o zaman olabilecek en iyi eğitimi alan, inanılmaz özverili, fedakar ve çöken bir imparatorluğu ayakta tutabilmek için gerçekten çok genç yaşlarında, insanüstü gayretler sarf eden bir kuşak. Rumeli'den Yemen Çölleri'ne savrulan, bir imparatorluğun çöküşünü acı bir biçimde yaşayan, bütün çabalarına rağmen bu çöküşü engelleyemeyen ve yeni bir devletin kuruluşunun mutluluğunu da tadan bir kuşak. İşte, bu kuşağın en önde geleni olan Mustafa Kemal ve tabii ki diğerleri olmasaydı, biz burada, 15 Kasım 1999'da, bu konferansı, bu söyleşiyi yapamıyor olacaktık.

Ancak, bu durum yalnızca o insanlardan kaynaklanan bir şey de değil. Düşünün ki ben, Mustafa Kemal'i, pek çoklarının gördüğü

gibi, Türkiye'nin büyük bir şansı olarak görürüm. Bu aslında, Lloyd George'un bir yakıştırması. Lloyd George, "her yüz yılda bir, insanlık tarihinin çizgisini değiştiren bir lider çıkar, benim şansızlığım, bu liderin Türkiye'den çıkması" der. Gerçekten, Mustafa Kemal, Türk ulusunun bir şansıdır. O olmasaydı, biz yoktuk. Ancak, Mustafa Kemal ve kadrosunu alın, o günlerin Afganistan'ına götürün, o günlerin Mısır'ına götürün, hiçbir şey yapamazdı. Türkiye'de yapabilmelerinin nedeni, o günkü Türk toplumunun, Osmanlı toplumunun alt yapısının, öyle bir direnmeye, öyle bir devrime hazır olmasıdır. Elbette, onlar, bunu hızlandırmışlardır ama, eğer o alt yapı olmasa, bu dehaların, bu deha düzeyinde insanın, bunu yapabilmesi mümkün değildir.

Aynı şey, rastlantılar için de söz konusudur. Kimileri, tarihi, rastlantıya bağlar ve örneğin, "Kleopatra'nın burnu şöyle olsaydı, Antonius ona bakmasaydı, Roma şöyle giderdi, sonra böyle olurdu" der. Belki doğrudur. Ancak, tarihi, rastlantılar belirlemez. Yine, Mustafa Kemal örneğiyle devam edelim. Anafartalar'da, siperlere yakın patlayan bir top mermisinden gelen bir şarapnel parçası, Mustafa Kemal'in göğsüne isabet eder. Öldürücü etkisi olan bu şarapnel parçasının, büyük ve mutlu bir şans olarak, göğüs cebinde bulunan saate çarptığını, saatin parçalandığını ve Mustafa Kemal'in kurtulduğunu görürüz. Bu, bir rastlantıdır. O saat, bir rastlantıdır, o saatin o cepte olması bir rastlantıdır, kısacası hepsi rastlantıdır. Eğer, o saat, o gün, o cepte olmasaydı, Mustafa Kemal de yoktu, biz de bugün burada yoktuk. Ancak, bu rastlantı, bizi buraya getirdi diyerek, tarihi, rastlantıların belirlediğini söyleyemeyiz. Asıl olan, toplumun alt yapısıdır. Büyük insanlar, o alt yapının üzerinde, tarihin gidişini sezen insanlardır. Rastlantılarsa, büyük insanların yaşamlarında, tarihin belirlenmesine birinci derecede etki eder, tarihin belirlenmesinde birinci derecede rol oynarlar.

Büyük adamlar ve rastlantılarla ilgili bunları aktardıktan sonra, biraz da 'tarafsızlık' ve 'objektiflik' yani 'nesnellik' üzerinde durmak istiyorum. Özellikle, son zamanlarda Cumhuriyet ve Atatürk'le ilgili tartışmalarımız içinde, bizim taraf olduğumuzu ve bu nedenle objektif, nesnel davranamadığımızı ileri süren bazı arkadaşlarımız var, bazı

kalemler var. Bu, doğru değildir. Bir insan, taraf olduğu halde, olaylara bilimsel bir objektiflik, nesnellik içinde yaklaşabilir. Objektif olmak başka bir şeydir, taraf olmak başka bir şeydir. Eğer, bağnaz bir taraftarlılık içinde değilseniz, objektif olabilirsiniz. Benim tanıdığım bazıları var ki, Galatasaray iyi de oynasa, kötü de oynasa, Galatasaray taraftarı olduğu için, "harika oynadı" diyor ve Galatasaray yenilince de suçu hakeme yıkıyor. Hayır, pekala Galatasaraylı olup Galatasaray'ı doğru tahlil edebilirsiniz. Tarih için de aynı şey söz konusudur. Ben, kendi tabirimce 'iflah olmaz' bir Atatürkçüyüm. Ama, Atatürk'le ilgili ve Atatürk'ü biraz zayıf düşürecek bir belgeye, bir bilgiye, bir kitaba rastladığım zaman, "aman bunu kimse görmesin" demem. Bunu açıklamaya çalışırım, rasyonalize etmeye çalışırım ve ederim de herhalde. Ancak, benim objektifliğime, nesnelliğime, taraf olmam bir zarar vermez. Özellikle genç arkadaşlara bunu aktarmak istiyorum ve aynı zamanda rica ediyorum. Bir kere, tarafsızlık diye bir şey yoktur, taraf olacaksınız elbette ama, taraf olmanız, olayları nesnel, objektif bir biçimde değerlendirmenize engel olmamalı.

Bugünkü konferansımızın başlıklarından biri de 'ideoloji'. İdeoloji çok şanssız bir kavramdır. Özellikle, bizim ülkemizde, iyiden iyiye şanssız bir hale sokuluyor. Sizlerin henüz dünyada olmadığınız bir zamandan, 1980 öncesinden kalan bir korkuyla, ideoloji denildiği zaman, herkesin tüyleri diken diken oluyor. Garip bir şey. Yoğun bir propagandayla, iki sözcüğü 'öcü' haline getirdiler. Bunlardan biri 'örgüt', öbürü de ideoloji. Örgüt ve örgütlülük olmadan 'demokrasi' nasıl yaşar. Bunu tartışmak bile abestir; çünkü, demokrasi, örgütlü insanların rejimidir. Eğer bir toplum örgütlenemiyorsa, demokrasi orada yaşayamaz. Ancak, örgüt deyince, halkımızın ödü kopuyor. Bir sendika seminerinde, demokrasiyle ilgili bir sunum yapıyordum. "Arkadaşlar" dedim, "sizler örgütlü insanlarsınız." Dinleyicilerin bir bölümü, "aman hocam, estağfurullah, ne münasebet" dediler. Düşünebiliyor musunuz; ilerici, devrimci bir sendika; dinleyiciler, işçilerin en bilinçli kesimi. Yani, toplumumuzun en ilerici olması gereken kesimine, "örgütlüsünüz" deyince; aralarından "estağfurullah" diyenler çıkıyor. Aynı şey, ideolo-

ji için de söz konusu. Akşam gidiyorsunuz eve, açıyorsunuz televizyonu, bir örgütün üyeleri yakalanmış. Bir kalaşnikof, iki tabanca, bir teksir makinesi ve bol miktarda 'ideolojik yayın'. Şimdi, ne demek bu?

Aslında, ideoloji, kolay tanımlanan bir şeydir. İdeoloji, bir insanın kafasındaki sistemleşmiş düşünceler bütünüdür. İdeoloji, kavram olarak kötü bir şey değildir. Size göre, iyi ideoloji olabilir, kötü ideoloji olabilir. Haklı ideoloji olabilir, haksız ideoloji olabilir. Mantıklı ideoloji olabilir, mantıksız ideoloji olabilir. Ancak, ideoloji kavramı kötü bir şey olamaz; ideoloji, sistemleşmiş bir düşünceler bütünüdür. Bu bakımdan, toplumumuzda yaratılmak istenen ve yaratılan ideoloji kavramından korkmayı fevkalade abes olarak görüyorum.

Aynı şekilde, 'doktrin' üzerinde de durmak gerek. Doktrin, bir ideolojinin eyleme yönelmiş halidir. Allah selamet versin, Bülent Daver Hoca, "doktrin, motorize bir ideolojidir" der. Yani, ideoloji, bir düşünce durumundadır, sistemleşmiş bir düşünce; buna karşılık, doktrin, eyleme yönelik, eyleme dönüktür. Bu iki kavram da bu şekilde yerli yerine oturtulmalıdır.

Atatürkçülük'ün bir ideoloji olup olmadığı tartışılıyor. Genellikle, ideolojiye kötü bir anlam yükleyenler, yani ideolojinin iyi bir şey olmadığını düşünenler, "ne münasebet, Atatürkçülük ideoloji olur mu" diyorlar. "Peki, nedir Atatürkçülük" deyince de pek bir yanıt veremiyorlar. "Kemalizm, diye bir doktrin yoktur. Kemalizm komünizme de karşıdır, faşizme de karşıdır, emperyalizme de karşıdır" diyorlar. Doğrudur, Kemalizm, bunların hepsine karşıdır. Ama, Kemalizm de bir 'izm'dir, bir ideolojidir, bir doktrindir. Bunun böyle bilinmesinde fayda vardır.

Peki, Kemalizm nasıl bir ideolojidir? Kemalizm'in devrim modelini, daha sonraki konferanslarımda biraz genişliğine ele alacağım. Ancak, şimdiden şu kadarını söyleyeyim; Kemalizm, rasyonel (akılcı), iyi anlamda, pragmatik, çağdaş bir ideolojidir. Hedefi, teokratik, Tanrı egemenliğine dayanan bir monarşiden, 'halk egemenliği'ne dayanmaya çabalayan, 'çağdaş' ve 'laik' bir cumhuriyete geçiştir. Biraz daha özetlersek, Kemalizm'in hedefi, teokratik monarşinin siyasal anlamın-

daki 'kul'larından, laik cumhuriyetin hak ve sorumluluklarının bilincinde olan 'vatandaşı'na, 'yurttaşı'na geçiştir. Kemalizm'in hedefi budur. Ancak, bunun arkasında, Türk Devrimi'nin bir felsefesi ve bu felsefeden kaynaklanan, günümüz Türkiye'sinin bir ideolojisi vardır. İsterseniz, bunun adına, 'resmi ideoloji' deyin.

Nedir bu? Bunun ne olduğunu anlayabilmek için, önce 'devlet'in ne olduğunu kısaca tanımlamamız gerekir. Devlet, belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan bir insan topluluğunun -ki bu toprak parçasına vatan, yurt, anavatan, ülke; bu insan topluluğuna da ulus ve halk diyoruz- oluşturduğu bir örgütlenme ve bir mekanizmalar, aygıtlar bütünüdür. Devlet, bir örgütlenmedir. Ama, devlet, öyle sıradan insanların, rastlantılarla bir araya gelen insanların oluşturduğu sıradan bir örgüt değildir. Devlet, tarihin belli bir kırılma noktasında, ortak umutları ve ortak amaçları olan insanların bir araya gelmeleri ve kimi zaman çok büyük zorluklarla, kanla, gözyaşıyla oluşturdukları, çok özel bir örgüttür. Devleti kuran insanların, ortak amaçları ve umutları, o devletlerin 'kuruluş felsefesi'ni belirler, o devletlerin ideolojisini belirler. Hatta, o devletlerin, resmi ideolojisini belirler.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi nedir? Türkiye Cumhuriyeti, halk egemenliğine dayanan, laik ve çağdaş bir cumhuriyettir. Bu, değişmez bir felsefe, değişmez bir ideolojidir. Yani, ne oyla, ne zorla; ne azınlıkla, ne çoğunlukla bunu değiştiremezsiniz. Devletlerin ideolojisini değiştiremezsiniz. Bir savaş çıkar, o devlet yıkılır, aynı coğrafyada başka bir devlet kurulur; o zaman, o devlet, yeni bir ideolojiyle kurulabilir. Ya da, bir iç savaş çıkar, taş üstünde taş kalmaz, bir başka devlet kurulur, o devlet, yeni bir ideolojiyle ortaya çıkabilir. Ama, bir devlet devam ederken, demokrasinin kuralları içinde, çoğunluk iradesi böyle diyerek, o felsefeyi, o ideolojiyi değiştiremezsiniz.

Bizim 'süper zekalı' bazı arkadaşlarımızın şöyle bir görüşleri var, "devletin ideolojisi olur mu" diyorlar. Olur ve dünya üzerinde de ideolojisi olmayan hiçbir devlet yoktur. Her devletin bir ideolojisi vardır. Ama, bu ideoloji haklı mı haksız mı; mantıklı mı mantıksız mı, çağdaş mı çağdışı mı, iyi mi kötü mü, güzel mi çirkin mi, tartışılır. Her-

kes, bu konuda kendi görüşünü ortaya koyabilir, bu ayrı bir şeydir. Ama, "devletin ideolojisi olmaz" demek yanlıştır. Bu, ne günümüzün, ne de dünün gerçeklerine uymayan bir yaklaşımdır.

Bunun bir örneğini, Adnan Menderes'de çarpıcı bir biçimde gördük. Tabii bizler gördük, sizler okuyorsunuz. Menderes, Demokrat Parti'nin bir grup toplantısında, şahlanan, coşan ve kendini eleştiren milletvekillerini yatıştırmak için, "arkadaşlar" diyor, "sizler isterseniz, hilafeti bile geri getirebilirsiniz". Acaba öyle mi? Bundan iki sene öncesinde, o zamanki Refah Partisi'nin Grup Başkan Vekili Sayın Salih Kapusuz, "demokrasi" diyordu "çoğunluk rejimidir; eğer bir toplumda çoğunluk İslam şeriatına geçmek isterse, demokrasi gereği geçmek gerekir". Acaba öyle mi? Acaba, bir demokraside, çoğunluğun, azınlığın özgürlüğünü elinden alma hakkı var mıdır? Acaba, bir demokraside, çoğunluk, azınlığı baskı altına alabilir mi? Alırsa o zaman ortada demokrasi kalır mı? Bu, fevkalade önemli konuları bir başka konferansıma sakladım. Ancak, şu kadarını şimdiden söyleyeyim ki, demokrasiyi diğer rejimlerden ayıran temel özellik, demokrasi içindeki azınlığın, devletin koruyucu kanatları altında varlığını sürdürebilmesi ve iktidara alternatif oluşturabilmesidir. Demokrasinin erdemi buradadır. O zaman, bu yaklaşımı, yani çoğunluk isterse İslam şeriatı devleti kurulur yaklaşımını, hiçbir biçimde doğrulamak mümkün değildir. Ne hukuken, ne demokrasi kuramı açısından, ne de ahlaken, etik olarak buna imkan yoktur. Böyle şey olmaz.

Cumhuriyetimizin felsefesi olarak, halk egemenliğine dayanan, laik ve çağdaş bir devletten söz ediyoruz. Bunun nesine karşı çıkıyoruz? Halk egemenliğine dayanmanın alternatifi nedir? Halk egemenliğine dayanmayacak da neye dayanacak? Çağdaş olmanın alternatifi nedir? Çağdaş olmayacak da çağdışı mı olacak? Laik olmanın alternatifi nedir? Laik olmayacak da anti-laik mi olacak? Bunlara karşı çıkamazsınız. Ama şunu söyleyebilirsiniz; "efendim" diyebilirsiniz "Türkiye Cumhuriyeti, halk egemenliğine dayanmıyor, halk egemen olamıyor; egemen bir sınıf, halkın iradesinin gerçekleşmesine, eski tabirle tecelli etmesine, engel oluyor", bunları söyleyebilirsiniz. Ve bunu paylaş-

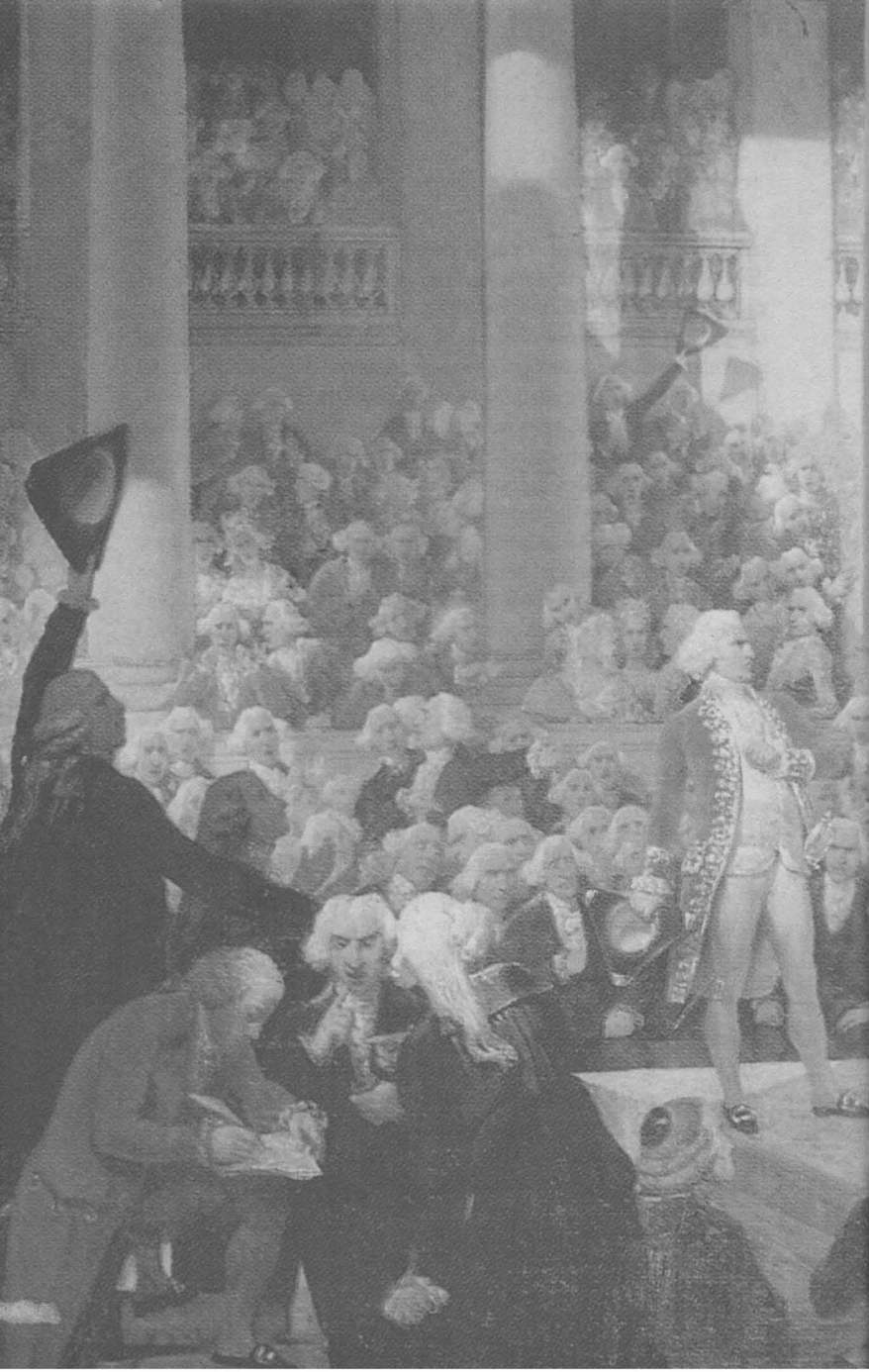
mayan insan da zaten demokrat değildir. Ben de paylaşıyorum. Ben, bugünkü sistemin işleyişinden mutlu değilim. Parlamentoya toz kondurmamaya çalışıyorum ama parlamenterlerden memnun değilim. Parlamentoya saygı duyuyorum; çünkü, parlamento bu halkın iradesinin tecelli ettiği yer. Parlamentoya saygı duymamak, ulusa saygı duymamaktır. Ama, memnun değilim. Bunları düzeltmek istiyorum. Düzeltilmesi için uğraşanlara destek de oluyorum. Ama "Kemalist Cumhuriyet, bu sistem üzerine kurulmuştur, bu yüzden demokratik değildir" diyenlerin de 'süper zekalı' olduklarını düşünüyorum. Ya da laiklikle ilgili tartışmalarda, laikliği bir 'ceberrutluk' olarak görenlere karşı çıkıyorum. Laikliği dar bir kalıp içinde alıp, karşısındakini eleştirene karşı çıkıyorum. İslam şeriatına dayanan bir devlet kurmak isteyenlere, İslamiyet'i siyasallaştıranlara karşı mücadele etmenin de laiklikten başka yolu olmadığını düşünüyorum. Aynı şey, çağdaşlık için de söz konusu.

Bana öyle geliyor ki, Cumhuriyetimiz haklı bir zemin üzerinde oluşturulmuş olan akılcı bir örgütlenmedir. Bunu nereden anlıyoruz? Birinci Dünya Savaşı'na son veren anlaşmalardan hiçbiri bugün yürürlükte değildir. Bunun tek mutlu istisnası Lozan Anlaşması'dır. Yine aynı şekilde, Birinci Dünya Savaşı sonrasında çizilen sınırların hemen hemen hiçbiri bugün artık geçerli değildir. Geçerli olan tek sınır, Lozan Anlaşmasın'da kabul ettirdiğimiz Misak-ı Milli sınırlarımızdır. Tüm bunlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin haklı bir zemin üzerinde kurulduğunun açık kanıtıdır. Kaldı ki, biz bugün, Türkiye'de, biraz da coğrafyanın dayattığı bir sorunlar dizisini, silsilesini yaşıyoruz. Gerçekten, günümüz dünyasının en hassas, en duyarlı üç noktası vardır. Bunlar Balkanlar, Kafkasya ve Ortadoğu'dur. Dikkat ederseniz, bu üç noktanın biri kuzeybatımızda, biri kuzeydoğumuzda, birisi de güneydoğumuzdadır. Ve bu üç kritik noktada, kan ve gözyaşına neden olan etnik faktörler, dinsel ve mezhepsel faktörler, ekonomik faktörler, feodal kalıntılar mevcuttur. Biz oraları kana ve ateşe bulayan bu faktörlere karşın, yetmiş küsur yıldan beri iç barışımızı koruyabildiysek, çok ciddi bir doğal kaynağımızın, zenginliğimizin olmamasına karşın, yarım yüzyı-

lı demokrasi içinde, şöyle ya da böyle ama demokrasi içinde, geçirebildikse, Türkiye'nin geleceğiyle ilgili umutlu olmamız için pek çok neden var olsa gerek diyorum.

Kimi açılardan, eleştiriye açık olan ve eleştirme sorumluluğumuz olan Cumhuriyetimizin, son aşamada yapılan bir tahlille, haklı bir zemin üzerine oturan akılcı ve mantıklı bir rejim olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle, her seferinde, her konferansta, bunu, bütün samimiyetimle tekrarlayacağım, "Yaşasın Cumhuriyet" diyeceğim.

Bugünkü konferansı burada noktalıyoruz.

2. KONFERANS

Demokrasi ve Cumhuriyet

Son on yıldan beri, sürekli olarak, 'Cumhuriyet tarihi' konulu jürilere giriyorum. Her yıl, en az altı, en çok on beş doçent adayı önüme oturuyor. Hemen hemen hepsine aynı soruyu soruyorum; "cumhuriyet nedir" diyorum. Çok ilginçtir, Türkiye Cumhuriyeti tarihi ana bilim dalında doçent olup bu dersi okutmaya aday genç meslektaşlarımın hiçbiri, şimdiye kadar, bu soruma, doğru bir yanıt veremedi. "Cumhuriyet, halkın kendi kendini yönetimidir; cumhuriyet, insanların bir parlamento kanalıyla yönetilmesidir" gibi yanıtlar almakla birlikte, kimseden cumhuriyetin tanımını tam olarak, doğru olarak alamıyorum. Oysa ki, cumhuriyet, çok kolay tanımlanacak bir kavramdır.

Cumhuriyet, 'monarşik' olmayan tüm rejimlere verilen 'ortak' isimdir. Eğer bir yönetim, bir hanedan içinde; babadan, anneden oğula ya da kıza, kardeşten kardeşe, amcadan, haladan, teyzeden, dayıdan yeğenlere intikal etmiyorsa; yani, yönetim erki, bir aile içinde devredilmiyorsa, o zaman, bir cumhuriyetten söz edebiliriz.

Ancak, 'nasıl bir cumhuriyet' sorusu, 'cumhuriyet nedir' sorusu kadar önemlidir. Çünkü, İran İslam Cumhuriyeti de cumhuriyettir, Çin Halk Cumhuriyeti de cumhuriyettir, Küba da cumhuriyettir, Amerika

Birleşik Devletleri de bir cumhuriyettir, Irak da, Fransa da, Türkiye de... Ama, bu ülkeler arasında, öylesine ciddi farklar vardır ki, yalnızca 'cumhuriyet', bu ülkelerdeki rejimi tanımlamamız için yetmemektedir. "Nasıl bir cumhuriyet" sorusunu sormamız gerekir. Örneğin, İran, bir İslam cumhuriyetidir; Çin, yarı Marksist; Küba, biraz daha Marksist bir cumhuriyettir. Irak, bir diktatörlüktür; Amerika Birleşik Devletleri, federal bir cumhuriyettir; Fransa ve Türkiye üniter birer cumhuriyettir.

Şimdi, soruyu biraz daha spesifik soralım, "Türkiye Cumhuriyeti nasıl bir cumhuriyettir" diyelim. Türkiye Cumhuriyeti, 'halk egemenliği'ne dayanan, 'laik' ve 'çağdaş' bir cumhuriyettir. Bu, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun temel felsefesidir ki, birazdan bu konuya döneceğim.

Sevgili öğrenciler,

Cumhuriyet sözcüğü, köken olarak Latince'den gelen bir sözcüğün, bizim dilimize tam tercümesidir. Latince'de 'res publica' diye bir kavram, bir sözcük var. 'Public', halk demek; 'res', aidiyet eki; 'res publica' da bu durumda 'halka ait' demek. Cumhuriyetse, Osmanlıca'dan gelen bir sözcük, kökeni Arapça. Cumhuriyet, Latince'deki, 'res publica'nın tam tercümesi. 'Cumhur', halk anlamına gelir, 'iyet', biliyorsunuz, aidiyet eki; cumhuriyet de 'halka ait' demek oluyor.

Şimdi, buraya bir nokta koyup, demokrasiye dönelim. Ben, 'Demokrasi Teorisi' başlıklı tezimi hazırlarken, elimden geldiğince, o konudaki kaynakları taramaya çalıştım. Benim ulaşabildiğim kaynaklar, hiç kuşku yok ki bu konuda yapılmış olan çalışmaların, belki binde biri bile değildi. Ancak, yine de önemli sayıda kaynağa ulaştım. Benim ulaştığım kaynakların hiçbirinde, demokrasinin tarifi konusunda ortak bir anlayış yoktu. Herkes, demokrasiyi, kendince tanımlıyordu; herkes, demokrasinin bir başka yönünü, bir başka özelliğini ön plana çıkarıyordu.

Epistemolojik olarak, demokrasi sözcüğü Yunanca bir sözcüktür. 'Demos' halk, 'kratos' yönetim, 'demoskratos' ise 'halkın yö-

netimi'dir. Dikkat ederseniz, cumhuriyet, yani res publica, halka ait; demoskratos, halkın yönetimi anlamına geliyor. Aradaki fark, gördüğünüz gibi, sözcüğün epistemolojik incelenmesinde hemen ortaya çıkıyor.

Demokrasinin başlangıcını, eski Yunan demokrasisi olarak, çok eskilere götürmemiz mümkün. Ancak, eski Yunan demokrasisini, günümüzün demokrasi anlayışına benzetmek ya da günümüzün demokrasi anlayışıyla, eski Yunan demokrasisini karşılaştırmak, boş bir iş olur. Eski Yunan'da, bizim örnek olarak aldığımız demokrasi, Atina demokrasisidir. Ancak, Atina demokrasisi bugün bizim anladığımız biçimde, seçime dayanan, insanların özgür iradesiyle temsil yetkisini birilerine verdiği bir yönetim biçimi değildir. O dönem, Atina'da, üç ayrı sınıf bulunuyordu. Vatandaşlar, metoikler ve köleler. Demokrasiyi yaşama hakkıysa, sadece ve sadece vatandaşlara aitti. Vatandaşların, halkın yüzde dördünü, bilemediniz yüzde beşini aşmadığını da önemle vurgulamak gerekir. Ancak, bu yüzde dört, yüzde beş için bile, günümüz anlamında bir demokrasi yoktu, seçim yoktu. Varolan, belli meclislerin, kurayla ya da sırayla temsil edilmesinden ibaretti.

Daha sonraki yüzyıllarda, bu konu, çok tartışılmıştır; acaba, 'kura' ya da 'sıra'yla temsil -ki biz buna 'rotasyon' diyoruz- haklı bir şey midir, haksız bir şey midir? Doğrusunu isterseniz, günümüzün anlayışına pek uymasa bile, kuranın da, sıranın da, 'saptırılmış' bir irade tecellisinden daha kötü olduğunu söylemek mümkün değil. Örneğin, biz bütün Türkiye üniversitelerinde, rektörlük makamını sırayla kullanırdık. Yani, her fakülte, bir dönem rektör çıkartır, daha sonraki dönemde bir başka fakültenin adayları ortaya çıkardı. Benim, İktisat Fakültesi'ne asistan olduğum yıl, bu uygulamanın son yılı oldu. Fen Fakültesi'nden Nazım Terzioğlu rektördü ve ondan sonra, rotasyon ya da sıra usulü kaldırıldı. Hür ve serbest irademizle, otuz küsur yıldan beri, devamlı tıp doktorlarından birini rektör seçiyoruz (!). Tabi biz seçmiyoruz ama biri rektör seçiliyor ve ondan sonra da saçımızı başımızı yoluyoruz.

Demokrasi, herkesin farklı bir biçimde tanımladığı bir kavram.

Konuşmamın başlangıcında da söyledim, herkes, demokrasinin, bir başka yanını ön plana çıkartıyor. Ben, demokrasiyi şöyle tanımlıyorum; demokrasi, bir toplumda, insanların kendilerini ilgilendiren ya da ilgilendirebilecek olan her konudaki kararların 'oluşum süreci'ne katılımlarıdır. Yani, demokrasi, 'katılım'dır, katılmaktır. Nereye katılacaksınız, kararların oluşumuna. Karar, istediğiniz gibi çıkar, istediğiniz gibi çıkmaz, o ayrı. Önemli olan, kararların oluşum sürecine katılmaktır. Hangi kararların oluşum sürecine, sizi ilgilendiren ya da ilgilendirebilecek olan tüm kararların oluşum sürecine.

Demokrasiyi böyle tanımladığımız zaman, ki böyle tanımlamamız gerekir, demokrasi, öyle üç yılda ya da beş yılda bir gidip oy kullanmak değildir. Toplumsal yaşamın tüm birimlerinde yaşama geçirilmesi gereken bir yaşam biçimidir. En küçük toplumsal birim olan aile içinde başlar; örneğin, tatilde, 'oraya mı gidelim, buraya mı gidelim' tartışmasında olduğu gibi. Eğer, çok daireli bir apartmanda oturuyorsanız, o apartmanın yönetimine ve o yönetimin kararlarının oluşumuna katılmanız beklenir. Depreme karşı bir perde yaptıralım mı, yaptırmayalım mı türünden her türlü kararın oluşumuna katılmak durumundasınızdır. Çocuğunuzun okulunda, okul aile birliği; kendi okulunuzda öğrenci derneği; mahallenizin bir futbol takımı varsa ve yenilince canınız sıkılıyorsa, o futbol takımının üyeliği aracılığıyla, kararların oluşum sürecine katılırsınız. Kısacası, demokrasi, toplumsal yaşamla ilişkiye girdiğiniz her noktada, o toplumsal birimin kararlarının oluşumuna katılmaktır ve 'orada demokrasi var, burada demokrasi yok' gibi bir yaklaşım olamaz.

Şimdi, demokrasinin günümüz anlamında nasıl ve nerede ortaya çıktığına bakalım. Bunun için, gözlerimizi insanlık tarihinin çok eski dönemlerine çevirmemiz gerekiyor. İlk toplumsal yaşam olan kabile düzeninden itibaren, yönetme erkinin, yönetme yetkisinin kaynağını araştırdığımız zaman, demokrasiye doğru gelen bir çizgiyi görüyoruz. Bu arada şunu da söyleyeyim, aslında, bizim tarihle ilgili bilgilerimiz fevkalade yanlış ve eksiktir. Yaklaşık iki bin beş yüz - üç bin yıllık bir tarihi biliriz. Bu üç bin yıllık tarihin, ilk bin senesini de dağlara, taş-

lara bakarak, bir takım tahminler yaparak biliriz (!). Daha sonraki bin yıl içinse elimizde çok az belge vardır. Anlayacağınız, o konuda da yalan yanlış bir şeyler biliriz. İyi-kötü bildiğimiz tarih, son birkaç yüzyılın tarihidir. Onda da herkes kendine göre bir yorum yapar, herkes kendine göre açıklamalarda bulunur. Bu açıklamaların bakılacak olan yönü, mantıklı olup olmadığıdır. Bence, bu nedenle, 'tarihsel gerçek' diye nutuk atanlara fazla itibar etmeyin, fazla inanmayın.

Değerli arkadaşlarım,

'Toplu yaşam' ancak, yasalar, kurullar çerçevesinde var olabilir. Yasaların ve kurulların olmadığı yerde anarşi olur, terör olur. O zaman da şu soru ortaya çıkar; 'kuralları kim koyacak, yasaları kim yapacak?'. Toplu yaşam, ancak kurallar çerçevesinde var olacağına göre, kuralları koyma yetkisinin kimde olacağı fevkalade önem taşır ve bizi 'yönetme yetkisinin kaynağı' sorununa götürür.

Bu yetkinin kaynağını araştırmak, siyasal düşünce tarihinin çok temel araştırma noktalarından biridir. Yönetme yetkisinin, yasa yapma yetkisinin, kural koyma yetkisinin kaynağı nedir? Bu soru, bundan üç bin, beş bin yıl öncesinin kabile düzeyindeki toplumları için ne denli geçerli bir soruysa, 1999'un 6 Aralık günü için de aynı derecede ve aynı önemde geçerli bir sorudur. Kim yönetecek, nasıl yönetecek, yönetme yetkisi kimden alınacak, nasıl alınacak, kime devredilecek, nasıl devredilecek, ne kadar zaman için devredilecek?.. Bu soruları çoğaltmak mümkün. Ancak, dikkat ederseniz, bütün bu soruların kökeninde yatan bir tek kavram var; 'yetkinin kaynağı'.

Bu soruyu, günümüz açısından düşünelim ve önümüze bir dünya haritası koyalım; bu yetkinin üç kaynağı olduğunu görürüz. Ya bu yetki, zorla gasp ediliyor; ya bu yetki Tanrı adına, din adına kullanılıyor; ya da bu yetki, şu ya da bu biçimde halktan alınıyor. Günümüzde, bu üç yetki kaynağını farklı ülkelerde bir arada görmemize rağmen, üçünü de aynı anda görmemize rağmen, tarihsel olarak, bunlar, birbirini izleyen süreç içinde, aralarında birkaç bin yıllık fasılalarla ortaya çıkmıştır

'Yetkinin ilk kaynağı nedir' diye baktığımızda, yetkinin kaynağını, ilkel kabile düzeyinde, 'zorbalık' olarak, 'kaba güç' olarak görüyoruz. İlk yöneten, kabilenin 'şef'iydi, ilk yöneten en güçlü olandı. Her sözü kuraldı, kanundu ve bunu zorbalıkla kabul ettiriyor, itiraz edeni de cezalandırıyordu. Günümüzden binlerce yıl önce yaşamış olan ilkel bir kabilenin elinde sopayla dolaşan şefiyle, günümüzün modern diktatörleri arasında mantık açısından hiçbir fark yoktur. Her ikisi de yönetme yetkisini, kaba güçle, zorbalıkla almışlardır.

Ancak, dünyanın hiçbir yerinde ve hiçbir zaman, tek başına zorbalık, insanları yönetmeye yetmez. Tarihte gördüğümüz en eli kanlı diktatörlerin bile, kendilerine inanan bir tabanları vardı, kendilerine şu ya da bu nedenle, çıkarları doğrultusunda, destek olan bir kitle vardı. Bu noktada, 'ikna' olgusuyla karşılaşırız.

İlkel kabine düzeninde, insanları ikna etmek için, insanların bilinmeyen karşısındaki korkularının, 'sihir' ve 'büyü'nün kullanıldığını görüyoruz. Antropolojik bulgulardan vardığımız sonuç, ilkel kabilenin en güçlü olan şefinin, birden bire karşımıza aynı zamanda 'büyücü' olarak, 'sihirbaz' olarak çıkması. Daha sonraki aşamada, şefin ve sihirbazın ayrıldığını ancak, yine bir arada olduklarını saptıyoruz.

Sonra, çoktanrılı dinlere geçiliyor. Eski bilgilerinizi kafanızda, şöyle bir canlandırırsanız, düşünürseniz, ilk çağların o büyük imparatorluklarının, yöneticilerinin, mutlaka Tanrılarla bir akrabalık ilişkisi içinde olduğunu hatırlarsınız. Örneğin, eski Mısır'da firavun aynı zamanda Tanrının kendisidir; Japonya'da imparator güneşin oğludur. Mezopotamya'da aynı şey, Hititler'de aynı şey, Lidya'da, Frigya'da aynı şey, Uzakdoğu'da aynı şey geçerlidir. Yönetenlerle Tanrılar arasında mutlaka bir ilişki, akrabalık ilişkisi vardır. Eski Yunan'ı düşünün, mitoloji nerede başlar, nerede biter ve gerçek yaşam nerede başlar, nerede biter belli değildir. Gerçek nerede, efsane neredeydir, bilemezsiniz, karışmıştır.

Tektanrılı dinlere geldiğimiz zamansa, özellikle de Hıristiyanlık'ta yepyeni bir anlayışla karşılaşıyoruz. Hıristiyanlıkta, kendisi de Hıristiyan olan imparator, kutsal referanslara sadık olmak zorunda ve ona

itaat edilmesi gerekiyor. Karşı çıkılırsa hem suç hem de Tanrı buyruğuna karşı gelindiği için günah oluyor

Değerli arkadaşlarım,

Şimdi, tüm bunlar, size mantık dışı geliyor ama, bin yıl boyunca, bütün bir orta çağ boyunca, 'karanlık yüzyıl' dediğimiz, 'karanlık çağ' dediğimiz o '10' yüzyıl boyunca insanlar; Tanrının insanları farklı yarattığına inandırılıyorlar. Bugün de eşitlikten, daha doğrusu 'mutlak' bir eşitlikten söz edemeyiz ama, o zamanki eşitsizlik, 'Tanrının seçkin kulu' olmak ya da olmamak çevresinde odaklanıyordu. Bu anlayışa göre, Tanrı, insanların bir kısmını yönetmek üzere yaratmıştı. Bunlar, seçkin kullardı. Bunlar, imparatorlar, derebeyler, feodal beylerdi. Evet, seçkin kullardı, çünkü Tanrı öyle yaratmıştı. Diğerleri de bunlara itaat etmekle yükümlüydü; bunlar da yönetilmek için yaratılmıştı. Belki, bugün, mantıksız geliyor ama, gerçekten, yüzyıllar boyunca, insanlar, 'eşitsiz toplum düzeni' dediğimiz bu düzene inanmıştı. Bu düzen içinde, bütün roller dağıtılmıştı, bütün roller belliydi. Kim yönetecek, neye göre yönetecek, kime devredecek, nasıl devredecek, kim dua edecek, kim savaşacak, ayakkabıyı kim tamir edecek, elbiseyi kim dikecek, atı kim nallayacak, toprağı kim ekip biçecek, ne ekecek, nasıl ekecek, kısacası her şey belliydi... Bunun, tanrısal bir düzen olduğu var sayılmıştı. Bu arada, karşı çıkanlar olmamış değildi, onlar da artık, hak ettikleri mi diyelim, hak etmedikleri mi diyelim, cezalarını bulmuşlardı. Bu durum, yüzyıllar boyu, böylece sürüp gitti; ta ki tarih sahnesine, yeni bir sınıf çıkana kadar.

Bu sınıf 'burjuvazi', tüccar sınıfı. Aslında ticaret, insanlık tarihinin bilebildiğimiz en eski dönemlerinden beri varolan bir şey; takasla olsun, parayla olsun hep varolmuş. Ancak, 15., 16. yüzyılda iyice palazlanmaya başlayan tüccarlar yeni bir anlayışı getiriyorlar. Bunlar, önce Haçlı Seferleri ile palazlanmaya başlamışlar, yeni kıtaların keşfiyle servetlerini artırmışlar, kıymetli madenlere sahip olmuşlar. Ardından, çöküntü içinde olan feodal beylere, topraklarını ipotek karşılığı, borç para vermişler, sonra verdikleri parayı geri alamayınca da toprakların

mülkiyetlerine yavaş yavaş el koymaya başlamışlar. Bunlar, sırasında çok iyi savaşmalarına karşın, meslek olarak savaşçı olmayan, asker olmayan, ruhban olmayan ve aynı zamanda herhangi bir zanaatı da olmayan, yani, dikiş dikemeyen, yemek pişiremeyen, kılıç yapamayan, at nallamasını bilmeyen, demircilikten anlamayan insanlar. Bu insanlar, yalnızca, mal alıp satarak geçiniyorlar. Yaşamlarını kentte, 'burg'ta sürdürüyorlar. Bu nedenle de bu insanlara 'burjuva' deniliyor. Bir ara, bunun tam tercümesi olan 'kentsoylu' sözcüğünü kullanarak yerleştirmeye çalıştık ama aristokratlarla, soylularla karıştığı için vazgeçtik ve bu sınıfa kentsoyludan çok, şimdi burjuva diyoruz.

Ticaretle zenginleşen, zaman içinde toprağın da mülkiyetine el koyan burjuva, ekonomik gücünü iyice arttırınca, siyasal güce de sahip olmak istiyor. Yani, yönetmek istiyor, yönetimden pay almak istiyor. Ancak, eski düzen, burjuvaya bunu veremiyor; çünkü, roller dağıtılmış, kim yönetecek, nasıl yönetecek, neye göre yönetecek her şey belli ve burjuvaya da rol kalmamış. İşte, o zaman, burjuvazi eski düzenin, eşitsiz toplum düzeninin, temel felsefesine 'baltayı indiriyor'; "neden" diyor, "neden Tanrı insanları farklı yaratsın, insanlar hür ve eşit doğarlar". Burjuvazi, insanlar arasındaki farkların, sadece 'biçimsel' olduğunu söylüyor. "Kimi dişidir, kimi erkektir, kimi siyahtır, kimi beyazdır, kimi sarıdır, kimi uzundur, kimi kısadır, ama bunlar biçimsel farklılıktır. Bunun dışında insanlar hür ve eşittir ve öylesine temel bazı hakları ve özgürlükleri vardır ki, hiçbir zorba bunları o insanların elinden alamaz" diyor. Kısacası, eşitsiz toplum düzenine karşı, 'eşitlikçi toplum düzeni'ni getirmek istiyor ki biz buna 'aydınlanma' diyoruz.

Değerli arkadaşlarım,

Aydınlanma, hemen hemen bütün dünya dillerinde, benzer bir sözcükle ifade edilir. Kör inanç ve hurafeyle kararmış olan insan beynine, bilimin ve sanatın ışığıyla aydınlık götürülmesi anlamına gelir. Eşitsiz toplum düzenine, bu düzenin temel felsefesine karşı, eşitlikçi bir toplum düzeninin talebidir. Aydınlanma, hem günümüz anlamında demokrasinin hem de laikliğin başlangıcıdır. Bu insanlar, eşitlikçi

bir toplum düzeni talep ederlerken, bir dizi temel hak ve özgürlüklerin olduğunu, bunları hiçbir zorbanın ellerinden alamayacağını, hatta insanların kendi kendilerine bile bu haklarından vazgeçemeyeceklerini söylüyorlardı. Nedir bu haklar; yaşama hakkı, kendini geliştirme hakkı, mülkiyet hakkı ve siyasal haklar. Burjuvazinin savı şuydu; meşru bir yönetim, ne Tanrıya ne de zorbalığa dayanır; meşru bir yönetimin tek kaynağı vardır, o da halkın özgür iradesidir. İşte, bu anlayış, hem günümüz anlamında demokrasinin başlangıcıdır hem de laikliğin çıkış noktasıdır.

Laikliği, 'din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması' diye, kuru kuruya anlatmayalım. Laiklik; bir toplumda, yönetenlerin, yönetme yetkisini, Tanrı dışında, kutsal referanslar dışında, bir kaynaktan alması ve yönetimin ilkeleri ortaya konarken de kutsal referanslara değil, insan aklına ve günün gereklerine uyulmasıdır. Görüldüğü gibi, laiklik, demokrasiyle aynı toplumsal koşulların sonucu olarak ve aynı dönemde ortaya çıkmıştır. Bu yüzden, demokrasiyle laiklik, et ve tırnak gibi birbirinden ayrılamaz. Diyeceksiniz ki, her laik devlet demokrat mıdır? Hayır değildir ama, her demokrasi laik olmak zorundadır. Eğer, laiklik olmazsa, o zaman, halkın kendi kendini yönetmesi iradesinin üzerinde, bir dinsel irade, bir dinsel baskı kuruluyor demektir. Bu durumda da, insanların kararlara katılım süreçleri sadece ve sadece lafta kalmaktadır.

Değerli arkadaşlarım,

Bu eşitlikçi toplum düzeni, ortaya çıktığı andan itibaren bir takım tartışmaların, kavgaların, ihtilallerin, ayaklanmaların, devrimlerin peş peşe geldiğini görmekteyiz. İnsanlar, hür ve eşit doğarlar. İnsanlar arasındaki farklar biçimsel farklardır. Bunun dışında ve ötesinde, insanların kendilerinin bile vazgeçemeyeceği bazı temel hak ve özgürlükleri vardır ve konumuz açısından en önemlisi, meşru bir yönetim, ne zorbalığa ne Tanrıya dayanır. Meşru bir yönetimin tek kaynağı vardır; o da, halkın özgür iradesidir.

İlk kez, Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nde gördüğümüz bu ifa-

deler neredeyse kelimesi kelimesine aynen Fransız İhtilali İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirisi'nde yer alır. Ve, bütün 19. yüzyıl, bütün 20. yüzyıl, insanların, bu noktaya ulaşmak için yaptıkları mücadeleyle geçer. Bir yanda, hak ve özgürlükleri gasp edilmiş olan insanların, bu hak ve özgürlüklerine ulaşabilme, kavuşabilme için yürüttükleri mücadele; öte yanda insanların hak ve özgürlüklerini gasp etmiş olanların, bu hak ve özgürlükleri vermeme mücadelesi. Yukarıda da söylediğim gibi, bütün 19. yüzyıl, bütün 20. yüzyıl bunun mücadelesiyle geçmiştir. Napolyon da bu düşüncenin bir ürünü olarak tarih sahnesine çıkar, 1830, 1848 devrimleri, ayaklanmaları da bunun içindir, Komün de bunun içindir, Birinci Dünya Savaşı da bunun için çıkar, İkinci Dünya Savaşı da bunun için çıkmıştır. Kısacası, bütün kavgaların kökeninde, hakları gasp edilen insanlarla, bu hakları gasp eden insanların mücadelesi vardır.

Şimdi, yine cumhuriyet ve demokrasi kavramlarına dönelim. Bana sorarsanız, cumhuriyet ve demokrasi birbirine çok yakışan iki kavramdır. Bence, her cumhuriyet, yani monarşik olmayan her devlet, demokrasi ile yönetilmelidir ve her demokrasi de bir cumhuriyet olmalıdır. Bu benim görüşüm, bu benim arzum ama, maalesef bunun yaşama geçirilemediğini saptıyoruz. Dünyanın köklü demokrasilerine bakalım, İngiltere monarşi, İsveç, Norveç, Danimarka, İspanya, Hollanda, Belçika, Lüxemburg, hepsi monarşi. Demek ki, monarşi ve demokrasi pekala bir arada yürüyor. Bir de cumhuriyetlere bakalım, Saddam'ın rejimi cumhuriyet, Kaddafi'ninki de cumhuriyet, Stalin'inki de cumhuriyetti, Hitler'inki de cumhuriyetti. Burada şunu görüyoruz; dünya üzerinde, son yüzyılda, gelmiş geçmiş tüm kanlı diktatörlükler, cumhuriyet. Bu, nasıl böyle oluyor? Yine, nasıl oluyor da, bir monarşiyle bir demokrasi aynı safta, aynı çerçeve içinde yer alabiliyor.

Değerli arkadaşlarım,

19. yüzyılda, bir cumhuriyetçi ne talep ediyorsa, İngiltere'de, Hollanda'da, İsveç'te, talep ettiği her şey sağlanmış durumdadır. Başta bulunan monark, kral, kraliçe, imparator, imparatoriçe, parlamenter de-

mokrasilerde gördüğümüz 'yetkisiz' ve 'sorumsuz' devlet başkanlığı işlevini üstlenmiştir. Bunların, biraz 'nostaljik' değeri vardır, biraz da 'turistik' değeri. Parlak üniformalarıyla muhafız alayları, hafta sonunda yaptıkları yürüyüşlerle, konserlerle hem turist çeker hem de ülke birliğini temsil ettiği için, kendi vatandaşlarının bir kısmı tarafından sevgiyle karşılanır. Televizyonlarda belki izlediniz, geçtiğimiz hafta, Belçika veliaht prensi evleniyordu. Bütün Brüksel halkı sokaklardaydı; pek de memnundular. O prenslerin, kralların, kraliçelerin, cep harçlıkları bile, halkın seçtiği parlamentodan çıktıktan sonra, bana öyle geliyor ki, o monarşileri korumanın fazla bir kıymeti harbiyesi yoktur ama, fazla bir sakıncası da yoktur. Acaba, Türkiye'de de bu, böyle olabilir miydi? Olmadı, keşke olabilseydi. Keşke, padişah, meşruti bir monarşi içinde, yurttaşlarına tüm siyasal haklarını verip, bir gelişim sürecini yakalayabilseydi. Ancak, Osmanlı padişahları, insanları 'kul' olarak gördüklerinden, en son padişah Vahdettin bile, kendini 'sürünün çobanı' olarak değerlendirdiğinden, onların, böyle bir anlayışa varmaları mümkün olamadı.

Günümüzde, monarşilerle beraber yürüyen demokrasiler, geçtiğimiz yüzyılın cumhuriyetçilerinin hayal ettikleri, uğruna mücadele ettikleri düzenleri temsil ediyorlar. Cumhuriyetler de, nasıl bir cumhuriyet olmaları gerektiği sorusunun cevabını aramakla meşguller.

Gelelim, Türkiye Cumhuriyeti'ne.

Değerli arkadaşlarım,

Dikkat ettiyseniz, biraz önce de söyledim, yalnızca 'cumhuriyet' demek yetmez, 'nasıl bir cumhuriyet' sorusunu sormak gerekir. Türkiye Cumhuriyeti, 'halk egemenliğine dayanan, laik ve çağdaş bir cumhuriyettir'. Bu, bizim kuruluş felsefemizdir. Hatta, isterseniz şöyle diyelim, bu bizim ideolojimizdir; ideoloji insanların kafasındaki sistemleşmiş düşünceler bütünü olduğuna göre, bu pekala bir ideolojidir.

Bazen arkadaşlarla tartışırız. "Devletlerin ideolojisi olmaz" derler. Tamamen yanlıştır. Dünya üzerinde, ideolojisi olmayan devlet yoktur. Her devletin bir ideolojisi, her devletin bir kuruluş felsefesi vardır. Devlet dediğimiz, belli bir toprak parçası üzerinde yaşayan insan top-

luluğunun yaşamlarını kolaylaştırmak için oluşturdukları örgüt ve mekanizmalar bütünüdür. Devlet, sıradan bir örgüt değildir. Devlet, tarihin belli bir kırılma noktasında, ortak umutları ve ortak amaçları olan insanların bir araya gelmesiyle ve kimi zaman büyük zorluklarla, kan ve gözyaşıyla yürütülen bir mücadeleden sonra, oluşturdukları örgüttür. O devleti oluşturan insanların ortak umut ve amaçları, o devletin kuruluş felsefesini yani ideolojisini belirler ve bu felsefe, ideoloji değişmez. "Devletlerin ideolojisi olmaz" diyorlar, hiç olur mu öyle şey. Dünya üzerinde ideolojisi olmayan devlet var mı? Her devletin bir ideolojisi vardır. Ancak, şu tartışılır; bu ideoloji haklı mı haksız mı, mantıklı mı mantıksız mı, çağdaş mı çağdışı mı. Ama, devletin ideolojisi olur mu olmaz mı, bu tartışılamaz. İdeolojisiz devlet yoktur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi, Cumhuriyetimizin ideolojisi, halk egemenliğine dayanan laik ve çağdaş bir cumhuriyet olmaktır. Bunu kimse değiştiremez. Bu, oyla da değişmez, zorla da değişmez. Azınlık da değiştiremez, çoğunluk da değiştiremez; çünkü devletlerin kuruluş felsefesi değişmez. Bir iç savaş çıkar, taş üstünde taş kalmaz, aynı coğrafyada yeni bir devlet kurulur; bu devlet, farklı bir felsefeyle kurulabilir. Ya da bir savaş çıkar devlet yıkılır, çöker, onun yerine yeni bir devlet kurulur; bu devlet de farklı bir felsefeyle kurulabilir. Ancak, bir devlet sürerken, kuruluş felsefesini değiştiremez. Eski Refah Partili, şimdi Fazilet Partili, grup başkan vekili Salih Kapusuz, "eğer, çoğunluk, bir İslam şeriatı istiyorsa, kurmak gerekir" diyordu. Olur mu hiç öyle şey. Demokrasiyi diğer rejimlerden ayıran temel özellik, demokrasi içindeki azınlıklara, devletin koruyucu kanatları altında yaşama şansı verilmesidir. Bunları geçen konferansta anlattım, özgürlükler, sonsuz değildir. Özgürlüğün sınırı vardır ve o sınır da başkalarının özgürlüğüdür. Bireysel özgürlüklerde olduğu gibi, siyasal ve toplumsal özgürlüklerde de böyle bir sınır vardır.

Şimdi, şuna bakalım; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi ya da ideolojisi, haklı mı, çağdaş mı, mantıklı mı? Halk egemenliği diyoruz; bunun nesine karşı çıkılır, halk egemenliğine dayanmayıp da neye dayanacaksınız? Çağdaş olmak diyoruz. Çağdaş olmak, çağın en

ileri teknolojisinin ve düşüncelerinin oluşturduğu yaşam tarzını benimsemek demektir. Bunun karşı çıkılacak bir yanı var mı, buna karşı çıkmanın mantığı var mı? Ve laik olmak; demokrasi içinde yaşamak istiyoruz, laik olmadan bunu sürdürmek mümkün mü? Buna karşı çıktığınız anda, demokrasiye karşı çıkıyorsunuz; bunu değiştirmek istediğiniz anda, demokrasiyi ortadan kaldırmak istiyorsunuz demektir. Dünya üzerinde hiçbir demokraside, demokrasiyi ortadan kaldırma özgürlüğü bulunmaz. Bence, laiklik, herkesin anlayabileceği ve huzur içinde kabul edebileceği bir biçimde tanımlanmalı ve laiklikten sapan anlayışlar, demokrasi dışına çıkan anlayışlar olarak değerlendirilip, mahkum edilmelidir.

Değerli arkadaşlarım,

Türkiye Cumhuriyeti'nin bir ideolojisinin olup olmamasını tartışamayız. İdeolojisinin yanlış olduğunu ileri sürmek de çok zor. Ancak, bu doğru ideolojisinin aksayan yanları varsa ki, bence var, o zaman bunları nasıl bertaraf edeceğiz, onun üzerinde düşünmek, onun üzerinde bir takım çalışmalar yapmak durumundayız.

3. KONFERANS

Dünya Dengesindeki Değişimler, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet

Bugünkü konferansımda, 19. yüzyılın başındaki ve sonundaki Avrupa dengesini ele almak, bu süreç içinde ne gibi değişimler olduğunu ortaya koymak ve aynı dönemde, Osmanlı İmparatorluğu'nun tavır ve tutumunu değerlendirmek istiyorum. Zamanımız kalırsa, çok kısa olarak, 'Cumhuriyete giden yol' üzerinde de durmayı planlıyorum.

Değerli arkadaşlarım,

19. yüzyılın başında, Avrupa siyaset sahnesinin beş önemli aktörü vardı. O günlerin dünyasında, Avrupa dışında yavaş yavaş palazlanmaya başlayan Amerika Birleşik Devletleri'nden de söz edilebilir. Amerika Birleşik Devletleri, bugünkü doğu kıyısında, birliğini yeni yeni oluşturmaya başlamıştı. Latin Amerika'da, birkaç bağımsız devlet olduğunu söyleyebiliriz. Çin, 'biraz sömürge, biraz sömürge değil' bir durumdadır. Bir de Japonya vardır. O günün dünyasında, Avrupa dışında, bir başka bağımsız devletten söz edilemiyor. Bu bakımdan, 19. yüzyılın başındaki 'Avrupa dengesi' dediğimiz zaman, aslında, 19. yüzyılın başındaki 'dünya dengesi'ni ele almış oluyoruz. Demin sözünü et-

tiğim beş önemli aktörse, İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'dur.

19. yüzyılın başında, bu beş devletin arasında en güçlü görünen ve döneme en ağırlıklı olarak damgasını vuran devlet İngiltere. Ünlü laftır, hepiniz bilirsiniz; 'üzerinde güneşin batmadığı bir bayrağa sahip İngiltere' derler. Müthiş bir donanma oluşturmuştur. Bu donanmayla hem denizleri yönetir hem de kurmuş olduğu sömürge imparatorluğunun güven ve düzenini sağlar. İngiltere, sanayi devrimini de başarmış bir devlet olarak, ekonomik bakımdan da son derece güçlüdür. Bu ekonomik gücünü, hem sürdürmek hem de pekiştirmek için, başta Hindistan olmak üzere, sömürge imparatorluğunun üzerine titrer. İngiltere'nin, özellikle, dış siyasetteki amaçları, bizi ağırlıklı biçimde ilgilendiriyor. Aslında, 19. yüzyıl İngilteresi'nin başta ekonomik macerası olmak üzere, diğer konuları da, en az dış politikası kadar ilginçtir; ancak, bizi ilgilendiren dış politikası olduğu için yalnızca onun üzerinde duracağız.

Dış politikada, İngiltere'nin üç farklı amacı olduğunu görüyoruz. Bunlardan birincisi, elindeki sömürgeleri korumak, ki bunu, biraz evvel sözünü ettiğim, o büyük donanmayla, o güçlü donanmayla yapmaya çalışıyor. İngiltere'nin ikinci dış politika amacı, Avrupa Kıtası'nda, hiçbir devletin fazla güçlü olmamasını sağlamak biçiminde özetlenebilir. Çok enteresandır, bu politika, İngiltere'nin 17. yüzyıldan beri izlediği bir politikadır ve İngiltere, bu politikayı izlemeyi İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar da sürdürmüştür.

Bu politikanın özü şudur; Kıta'da Avusturya güçlenirse, Avusturya'ya karşı Fransa'yı desteklemek; Fransa güçlenirse, Fransa'ya karşı Rus Çarlığı'nı ve Avusturya'yı desteklemek; yani hiçbir devletin, Kıta'da, tek başına, güçlü olmasına izin vermemek. Hatta, rivayet olunur ki, İngiltere, ilk ve ikinci dünya savaşları sırasında, Fransa'nın Kıta'da çok güçlenmesinden rahatsız olmuş; bu nedenle de el altından Hitler'i destekleyerek, Almanya'nın güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Bu konuda, çok net belgeler, maalesef, elimizde yok; ancak, İngiltere'nin dış politikasında, klasik olarak, geleneksel olarak, Kıta'da hiçbir devletin fazla güçlü olmamasını sağlamaya çalıştığını biliyoruz. Ni-

hayet, dış politikadaki üçüncü amaç ya da hedef; Rus Çarlığı'nın sıcak denizlere yani Akdeniz'e ve Hint Okyanusu'na inmesini engellemektir.

Rus Çarlığı'nın Hint Okyanusu'na inebilmesi için üç ayrı yol var. Bunlardan biri, bugünkü Afganistan ve Hayber Geçidi. Bu yolla, karadan Hindistan'a inilebilir. İkincisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içinde bulunan Kars Platosu. Kars Platosu yoluyla, Mezapotamya'ya, oradan da Basra Körfezi'ne geçilebilir. Basra Körfezi'nden de İran Körfezi ya da Kızıldeniz'e inme şansı vardır. Nihayet üçüncü yol da İstanbul ve Çanakkale boğazlarıdır.

Görüldüğü gibi, Rus Çarlığı'nın, sıcak denizlere ve Hindistan'a inebileceği üç ayrı nokta var. Bu üç noktadan birini barındırdığı için, zavallı Afganistan, tarih boyunca, hep süper güçler arasında 'pin pon topu' gibi yaşamıştır. Önce, İngiltere'yle Rus Çarlığı arasında, daha sonraki dönemlerde Sovyetler Birliği'yle Amerika Birleşik Devletleri arasında, sürekli olarak, bir güç mücadelesinin zeminini oluşturmuş ve bu mücadelenin zeminini oluşturmanın getirdiği ağır faturaları da ödemiştir. Bugünkü Taliban yönetimi, bu açıdan değerlendirilebilir.

İngiltere, Çarlık Rusya'sının, Osmanlı İmparatorluğu üzerinden sıcak denizlere inmesini engellemek için, 19. yüzyılın önemli bir bölümünde, Osmanlı İmparatorluğu'nu yaşatmanın mücadelesini vermiştir. Aslında, 19. yüzyılın başında, Osmanlı İmparatorluğu tam bir 'hasta adam'dı, ölüme terk edilebilir, parçalanabilirdi. Her ne kadar, 'ulusçuluk' daha etrafı kasıp kavurmaya başlamadıysa da, Osmanlı İmparatorluğu'nda parçalanmanın koşullarının çoktan hazır olduğunu söyleyebiliriz. İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün korunmasını, Rus Çarlığı'nın, hem Kars Platosu ve Boğazlar yoluyla sıcak denizlere inmesini hem de bir ölçüde, yine Rus Çarlığı'nın Balkanlar'da güçlenmesini engellemek için istiyor ve bu nedenle çaba harcıyordu.

Demek ki, 19. yüzyılın başında, İngiltere'nin dış politikada üç hedefi vardı. Birincisi, sömürge imparatorluğunu koruyabilmek, ki bunu güçlü donanmasıyla sağlıyordu. Biraz önce ihmal ettim sanırım, bu noktada, böl-yönet, parçala-yönet politikasını da gündeme getiriyor; kabile geleneklerinin güçlü olduğu sömürgelerindeyse, herkese 'mavi

boncuk' dağıtarak, bu kabilelerin birbirlerini denetlemesini sağlıyordu. İkincisi, Kıta'da, hiçbir devletin çok güçlenmesine izin vermek istemiyor; üçüncü olarak da, Rus Çarlığı'nın sıcak denizlere inmesini durdurmaya, engellemeye çalışıyordu.

Şimdi, aynı yüzyılın başında, Rus Çarlığı'na bakalım. Daha sonra, Sovyetler Birliği'ne dönüşecek olan Rus Çarlığı, tarihte gördüğümüz, en geniş topraklara sahip olan imparatorluk ya da devlet. Rus Çarlığı, gerek Orta Asya'daki Türk kökenli cumhuriyetler üzerinde, gerek Moğolistan'da ve gerekse Kafkaslar'da tam bir egemenlik kurmuş durumda. Rus Çarlığı'nın dış politikada üç temel hedefi var. Bunlardan biri, Balkanlar'da genişlemek. Zaten, Panslavizm politikasıyla, Balkanlar'da, belli bir ölçüde etkinlik sağlamış durumda. Bulgaristan, önemli ölçüde, Moskova'nın ağzına bakıyor; Bosna-Hersek'te genişlemeye çabalıyor ki burada iki başka devlet de çatışma halinde: Biri, Osmanlı İmparatorluğu, Balkanlar'ı kontrol ediyor; öbürü de aynı bölgeye göz dikmiş olan Avusturya-Macaristan. Rus Çarlığı'nın dış politikadaki ikinci amacı, Slavlar'ın yaşadığı toprakları, Almanya içlerine kadar genişletmek; üçüncü amacıysa, Akdeniz'e ve Hint Okyanusu'na inmek.

Rus Çarlığı, bu politikasıyla, bir yandan Avusturya-Macaristan'la çatışma halinde, diğer yandan Osmanlı İmparatorluğu'yla çatışma halinde ve bir başka yandan da temel olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu ayakta tutmaya çalışan İngiltere'yle çatışma halinde.

Avusturya-Macaristan'a gelince; Avusturya-Macaristan, Orta ve Doğu Avrupa'da, o zamana kadar görülen en büyük imparatorluk durumunda. Kendisini, Mukaddes Roma Germen İmparatorluğu'nun mirasçısı sayıyor. Almanca konuşulan bölgelerin liderliğine oynamaya çalışıyor; aynı zamanda da Balkanlar'daki etki alanını genişletmeye çabalıyor. Bugünkü Slovenya, Avusturya-Macaristan'ın bir parçası. Venedik de dahil olmak üzere, bütün Kuzey İtalya hakimiyetleri altında, bugünkü Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Polonya'nın önemli bir kısmı, bugünkü Almanya'nın yine önemlice bir bölümü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içinde.

Avusturya-Macaristan'ın dış politikadaki temel hedeflerinden

biri, demin de söyledim, Almanca konuşulan bölgelerin liderliğini elde tutmak. İkincisi, Balkanlar'da, Hırvatistan ve Bosna-Hersek üzerinde genişlemek. Üçüncüsü de, elinde bulunan çok uluslu imparatorluğu korumak.

Avusturya-Macaristan, bu politikasını izlerken, Balkanlar'da Rusya'yla ve Osmanlı İmparatorluğu'yla çatışma halinde. Yine Balkanlar ve aynı zamanda Almanca konuşulan ulusların liderliği konusundaysa yeni yeni palazlanmaya başlayan bir prenslikle, Prusya'yla çatışma halinde.

Şimdi de Fransa'ya bakalım; Fransa, 19. yüzyılın başında, Kıta'nın en büyük devleti, en güçlü devleti olarak gözüküyor. Napolyon Savaşları ve bu savaşların getirdiği büyük tahribata rağmen, Fransa, hâlâ çok büyük. Fransa'nın zayıflamasını engelleyen temel etkenlerden biri İngiltere'nin az önce konuştuğumuz politikası. Fransa da, İngiltere kadar olmamakla beraber, geniş bir sömürge imparatorluğuna sahip. Kuzey Afrika'dan Orta Afrika'ya kadar; Uzak Doğu'dan Hindiçini Yarımadası'na, yani bugünkü Vietnam, Laos ve Kamboçya'ya kadar olan bir alanı kapsayan, fevkalade geniş bir sömürge imparatorluğu var. Fransa, hem sömürgelerini elinde tutmak hem de Kıta'daki en büyük güç, en güçlü devlet olma özelliğini sürdürmek amacında.

Ve Osmanlı İmparatorluğu...

Değerli arkadaşlarım,

Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyılın başında, büyük bir çöküntünün eşiğindeydi. Fakat, yine de, büyük ve geniş topraklı imparatorluklardan biri olma özelliğini koruyordu. Düşününüz ki, 1800'lü yılların başlarındaki Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları üzerinde, şu anda 26 tane bağımsız devlet yaşamaktadır. Yani, çöküntü halinde dediğimiz Osmanlı, o çöküntü haliyle bile, çok geniş bir coğrafya üzerinde egemendir. Osmanlı İmparatorluğu'nun tek amacı, bu imparatorluğu ayakta tutmak, Rusya Çarlığı'nın tehditlerini bertaraf etmek ve bu arada, Avrupa dengelerini iyi kullanarak varlığını sürdürmek olarak özetlenebilir.

İngiltere, Osmanlı'yı destekliyor, Osmanlı'yla İngiltere'nin arası

iyi ama Osmanlı, sırası geldiği zaman Rusya'ya, İngiltere'ye, sırası geldiği zaman Fransa'ya yaklaşarak, yani Avrupa dengelerini en iyi bir biçimde kullanarak varlığını sürdürüyor. Yanlış bir anlayış vardır; "biz cephede, savaş alanında kazanır, masalarda kaybederiz" derler; 'laftır' bu. Osmanlı imparatorluğu, fevkalade iyi yetişmiş bir diplomat kadrosuyla, Avrupa dengelerini iyi izleyerek, fazladan bir yüzyıl yaşayabilmiştir.

Değerli arkadaşlarım,

19. yüzyılın başındaki bu denge ya da bu fotoğraf 19. yüzyılın ortalarında yaşananlarla hızla değişti. En ciddi iki değişme İtalya'da Piemonte ya da Sardunya Krallığı çerçevesinde oldu. Kont Cavour'la İmparator Viktor Emanuelle'in gayretleri ve Garibaldi adındaki bir önderin, liderin savaşçılığıyla İtalya'da bir imparatorluk kuruldu. Bağımsız İtalyan prenslikleri, Piemonte'nin önderliğinde bir İtalya krallığına razı oluyorlardı. Bu birinci ve çok önemli bir değişiklik. Ancak, ikincisi çok daha önemlidir. Prusya'nın önderliğinde, Alman İmparatorluğu kuruluyordu. Bu noktada da iki önemli ismi zikretmemiz gerekir; İmparator Wilhelm ve onun başbakanı, şansölyesi Otto von Bismarck. Bu iki önemli ismin önderliğinde, Alman birliği sağlandı. Tarihte hiçbir devletin kurulması, tarihin gidişatını böylesine köklü bir biçimde değiştirmemiştir; Almanya'nın tarih sahnesine çıkışı, tarihi tam anlamıyla alt üst etmiştir.

Almanya'nın, dış politikada, kendine birkaç temel hedef seçtiğini görürüz. Bunlardan birincisi, 'yaşama alanı' olarak, 'lebensraum' olarak, kendine Doğu Avrupa topraklarını seçmesidir. İkinci amaç, sömürgelerden pay almak istemesi, "bana da" demesidir; çünkü, Almanya'da müthiş bir endüstri oluşmuş durumdadır ve Almanya'nın sömürgeye ihtiyacı vardır. Ancak, sömürgeler de paylaşılmıştır. Almanya, Afrika'da birkaç yerde, bir şeyler bulur ama bunlar yetmez. Bunun için, bir açık deniz donanması yapar ve cep zırhlılarından oluşan 30 bin, 40 bin tonluk savaş gemileriyle denizlere açılır. Bu durum, elbette İngiltere'yi rahatsız edecek, İngiltere'nin rahatını bozacaktır. Nihayet, Alman Birliği de Fransa'ya karşı, Sedan'da kazanılan müthiş bir zaferin ardın-

dan, Versay Sarayı'nda ilan edilir. Bu durum, Kıta'nın en güçlü devleti olarak Fransa ve Fransız halkının gururunu kırar, nefretini çeker. Fransız halkının, Almanya'ya olan nefretinin ancak, Avrupa Birliği, çerçevesinde ortadan kalktığı söylenir ki ben, hâlâ bundan emin değilim.

Değerli arkadaşlarım,

Almanya, tarih sahnesine çıktığı anda, karşısında üç tane düşman beliriyor. Biri, Almanya'nın doğu politikasından rahatsız olan Rusya; ikincisi, Almanya'nın açık deniz donanması karşısında kaygılanan İngiltere. Üçüncüsü de, Fransa. Fransa, hem Kıta'daki en güçlü devlet olma özelliğini yitirmesinden dolayı hem Almanya karşısında aldığı büyük mağlubiyet ve Alsas-Loren'i kaybetmesinden dolayı Almanya'ya düşman oluyor. İşte, bu üç devlet, yani İngiltere, Fransa ve Rusya, Birinci Dünya Savaşı'ndaki 'itilaf devletleri', 'anlaşmalı devletler' bloğunu, görüldüğü gibi, kendiliğinden oluşturuyorlar.

Osmanlı İmparatorluğu, bu durumda, fevkalade zora düşüyor. Neden; çünkü, varlığını, Avrupa'daki dengeler sayesinde ayakta tutarken ve Rusya'ya karşı İngiltere'nin desteğiyle yaşayabilirken, birden bire İngiltere'nin desteğinden yoksun kalıyor. İngiltere'nin desteğinden yoksun kalmasının temelde üç ayrı sebebi var. Birincisi, İngiltere, Almanya'yı Rusya'dan daha büyük bir tehlike unsuru olarak görmeye başlıyor; sonunda da Almanya'ya karşı Rusya'ya yanaşıyor. Bu yanaşması sırasında, İngiltere'yi bu konuda uyaran iki faktör daha var, ki diğer iki sebep de zaten bunlar. Osmanlı İmparatorluğu, bizim 93 Harbi dediğimiz 1876-1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, fevkalade ağır bir yenilgi alıyor. Doğu cephesinde Kars, Ardahan gibi vilayetler elden çıkıyor. Batı cephesinde, Plevne'de Silistre'de çok başarılı müdafaa savaşları yapmasına rağmen, ordu çözülüyor ve Rus ordusu Yeşilköy'e kadar, ya da o zamanki adıyla Ayastefanos'a kadar geliyor. Burada da fevkalade ağır koşulları olan bir anlaşma, -Ayastefanos Anlaşması- imzalanıyor ve Osmanlı İmparatorluğu Rumeli topraklarının önemli bir bölümünü böylelikle elden çıkartmış oluyor.

Aranızda, Sinema-Televizyon Bölümü öğrencisi var mı bilmiyo-

rum ama, özellikle onların ilgisi çekecek bir başka noktaya daha işaret edeyim. Ruslar, Ayastefanos Anlaşması ya da Yeşilköy Anlaşması'nı imzaladıktan sonra, bu anlaşmanın hatırına, Yeşilköy'e Rus mimari tarzında çok görkemli bir anıt yaptırıyorlar. Osmanlı Devleti de, Birinci Dünya Savaşına girdiği gün, bu anıtı dinamitlerle uçuruyor. Ordu Foto-Film Merkezi de bunun filmini çekiyor. Sevgili öğrenciler, bu film, 6-7 dakikalık bir filmdir ve Türkiye'de çekilen ilk sinema filmidir. Olayın böyle bir boyutu da var.

Değerli arkadaşlarım,

Ayastefanos'daki ağır koşullar İngiltere'yi de rahatsız edince, daha sonra Berlin'de yeniden bir kongre toplanır, koşulların biraz daha yumuşatılması sağlanır. Ancak, Osmanlı-Rus Savaşı, Osmanlı açısından, ağır bir hezimet olur ve İngiltere ne kadar gayret ederse etsin Osmanlı'yı toprak bütünlüğü içinde tutamayacağını düşünmeye başlar. Yani, İngiltere'nin Osmanlı'yla ilgili politikasını değiştirmesinin bir diğer sebebi, ikinci sebebi budur.

Üçüncü sebebe gelince; İngiltere, bu savaş başlamadan önce, hemen savaş arifesinde, geçici olmak kaydıyla, başka bir deyişle, savaştan sonra iade edilmek koşuluyla, Doğu Akdeniz'de Kıbrıs Adası'nı Osmanlılar'dan ödünç alır. Savaştan sonra geri verecektir ama, vermez, vermeye de hiç niyeti yoktur. Bundan sonra da, Mısır'ı ve Doğu Akdeniz'i bu ada aracılığıyla, bu adadaki üsleri aracılığıyla korumayı düşünerek, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü gözetmekten vazgeçer. Böylece de Osmanlı, Rusya karşısında desteksiz kalır.

Desteksiz kalan Osmanlı'nın yanaşabileceği hiçbir devlet yoktur. Fransa, zaten Almanya'ya karşı nefret doludur ve Almanya'ya karşı Rusya'nın desteğine ihtiyacı vardır. Rusya'ya gelince; Almanya'dan rahatsızdır ama İngiltere'nin desteğini sağlaması Rusya'yı yeni bir anlayışın içine sokar. Avusturya-Macaristan'sa Almanca konuşulan bölgelerin liderliğinden çoktan vazgeçmiştir. Tirol'e kadar, Güney Tirol de dahil olmak üzere, İtalya'daki topraklarının tümünü İtalya'ya kaptırmıştır; amacı elinde kalan, orta ve doğu Avrupa'daki bölgeyi kaybet-

memektir. Bunu kaybetmemenin tek koşulu olarak da Almanya'ya yanaşmayı planlar.

Değerli arkadaşlar,

Tüm bunları masaya serdiğimiz zaman, Osmanlı İmparatorluğu'nun tek çaresinin, Almanya'ya yanaşmak olduğunu görüyoruz. Rusya'ya karşı İngiltere'nin desteğini yitiren Osmanlı, ayakta durabilmek için, Almanya'nın desteğine gereksinim duymaktadır. Ancak, yine de bir denge politikası izlemekten geri kalmaz. Örneğin, Bağdat Demiryolu'nun ihalesini Almanya'ya verir. İngiltere, buna kızmasın diye, Aydın-İzmir Demiryolu İmtiyazı'nı İngiltere'ye verir. Fransa'nın gönlü kalmasın diye de Zonguldak'ta bazı madenlerin işletme hakkını Fransa'ya verir. Yani, o "diplomasiden anlamaz" denilen Osmanlı diplomatları, bu karışık ve aleyhimize dönmüş olan denge karşısında bile, doğrusunu isterseniz, dengeyi sağlamaya çalışan ciddi adımlar atarlar. Ancak, İngiltere, artık kaçınılmaz görünen bu paylaşım savaşı öncesinde, Rusya'ya, Osmanlı İmparatorluğu üzerinden, fevkalade ciddi ödünler vermiştir.

Bu arada, Almanya'nın da baskısıyla, Osmanlı İmparatorluğu, Almanya'yla askeri bir ittifak imzalar. Ancak, bu ittifakı imzalanmasına rağmen, Babıali, Londra'ya özel bir elçi gönderir ve çıkabilecek bir savaşta, eğer, İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun o günkü sınırlarının ve boğazlarının statüsünü garanti altına alırsa, savaşa girmeyeceğini ilan eder. Biliyorsunuz, savaş 1914 yılında patlar. Osmanlı İmparatorluğu, savaş başladığı zaman bile, İngiltere'ye bir elçi daha göndererek, Almanya'yla anlaşması olmasına rağmen, savaş dışı kalmak istediğini bildirir. Ancak, İngiltere bunu dinlemez; çünkü, İngiltere, Boğazlar'ı gizli anlaşmalarla Rusya'ya çoktan vermiştir. Bu koşullar altında da, Osmanlı için tek çıkar yol, Almanya'yla birlikte savaşa girmektir.

Değerli arkadaşlarım,

O zaman, Osmanlı İmparatorluğu'nun kabinesinde, ki savaşa giren kabinedir bu, sadrazam, Sait Halim Paşa. Kabinesinde, Almanya'ya sempati duyanlar olduğu kadar İngiltere'ye sempati duyanlar da

var. Mesela, Harbiye Nazırı Enver Paşa Almanya hayranı ama Maliye Nazırı Cavit Bey İngiltere'den yana, İngiltere hayranı. Son dakikaya kadar, bu iki devlet, İngiltere ve Almanya arasında bir denge kurmaya çalışılır. Ama, biraz önce de değindiğim gibi, artık, İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nu gözden çıkartmıştır.

Efendim, şimdi çok şeyler söylenir; "Enver Paşa Almanya'ya hayran olduğu için, bir 'emri vaki' yaptı, Goeben ve Breslau ya da Yavuz ve Midilli zırhlıları, Marmara Denizi'ne sığınmıştı, İngiltere bunları isteyince, Alman askerlerine birer fes giydirildi -ki doğrudur bu- ve ondan sonra da bu zırhlılar, kabine üyelerinin birçoğunun haberi olmadan gitti, Odessa'yı ve Sivastopol'u topa tutarak Osmanlıyı savaşa soktu" denir. Şimdi, olaylar doğrudur. İngiliz donanmasından kaçan bu iki gemi, Osmanlı'ya sığınmıştır ve Osmanlı İmparatorluğu İngiltere'ye ısmarlamış olduğu Osman Zırhlısı'nı -ki parasını da ödemişti- alamadığı için, bu gemilere el koymuş, Alman mürettebat da fes giydirilerek Osmanlı yapılmış ve sonuçta, bu iki zırhlı, pek çok kabine üyesinin haberi olmadan, gidip Rus limanlarını bombalamıştır. Bunlar doğrudur ama bunların sebebi Enver Paşa'nın Almanya'ya hayran olması falan değildir. Enver Paşa, fevkalade akıllı bir kurmaydır. Almanya'ya sempati duyabilir, o ayrı bir şeydir; ama, hayranlık dolayısıyla, imparatorluğu savaşa sokacak kadar sorumsuz biri değildir. Osmanlı, eninde-sonunda, bu savaşa girmek zorundaydı. Yavuz ve Midilli, Karadeniz'e açılıp Rus limanlarını bombalamadan da bu iş olabilirdi ama öyle değil, böyle oldu.

Değerli arkadaşlarım,

Osmanlı için, savaşa girmek kaçınılmaz bir durumdu ve Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'na, 1 milyonun üzerinde asker soktu. Üç, hatta dört cephede, çok ağır koşullarda savaştı ve çok da başarılı oldu. Örneğin, Çanakkale'deki deniz savaşında çok başarılı olundu; ki burada Nusret Mayın Gemisi'nin, biliyorsunuz, çok büyük bir katkısı vardır. Daha sonra, Gelibolu'da cephe savaşında, siper savaşlarında başarılar kazanıldı; Anzaklar, Avusturya, Yeni Zelanda, İngiliz ve Fransız kuvvetleri durduruldu. Bu arada, yeni bir ismin parlamaya baş-

ladığını da görüyoruz. 'Anafartalar Kahramanı' olarak isimlendirilen Mustafa Kemal Paşa, ilk kez Anafartalar Conk Bayırı'ndaki başarılı savaşlarda adını duyurdu; henüz genç bir kumandandı.

Birinci Dünya Savaşı'nda, Osmanlı'nın ikinci cephesi Doğu Cephesi'ydi. Bu cephede de Osmanlı başarılıydı, 93 Harbi'nde yitirdiği yerleri geriye aldı. Bu cephedeki başarılarda, Rusya'da o dönemde 1917 Martı'nda gerçekleşen burjuva devriminin ve daha sonra yine 1917 yılının Ekim ayında gerçekleşen sosyalist devrimin önemli bir etkisi vardı. Sonuçtaysa, Osmanlı Devleti, Brest-Litovsk Anlaşması'nda masada galip taraflardan biri olarak oturdu.

Osmanlı; savaşı, güneyde yani Suriye, Filistin ve Irak cephelerinde yitirdi. Buralarda Cemal Paşa kumandasında Osmanlı ordusu, çok başarılı savaşlar çıkarttı, hatta birinde İngilizleri önüne katıp Süveyş Kanalı'na kadar kovaladı ama buna rağmen savaş burada yitirildi.

Savaşın yitirilmesinin iki sebebi vardı. Bunlardan biri, 1917'de Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girişiyle, İngiltere'nin, Fransa cephesinde görev yapan yüz binlerce askerini, buradan alıp Mısır'a ve oradan da Doğu Cephesi'ne sürmesi, bir başka deyişle bu yüz binlerce askeri, Irak ve Suriye cephesinde Osmanlı'nın karşısına dikmesiydi. İkinci bir nedense; birleşik bir Arap krallığının hayali içinde olan Şerif Hüseyin'in, İngilizlerin, özellikle de ismi zikredilmesi gereken Lawrence adında bir casusun söylediklerine inanıp, Osmanlı'yı arkadan hançerlemesiydi.

Çok ilginçtir, Lawrence denilen zat, verilen sözün, birleşik Arap krallığı sözünün, tutulmaması üzerine fevkalade üzülür ve İngiliz Devleti'nin kendisine vermek istediği çok büyük bir nişanı "verdiği sözü tutmayan bir devletin nişanını almam" diye reddeder. Daha sonra, 1930'lu yıllarda, şaibeli bir motosiklet kazasında ölecektir

Değerli arkadaşlarım,

Gerçekten, savaş, güney cephesinde yitirilir ve 30 Ekim 1918'de, Limni Adasının Mondros Limanı'nda demirli Agamemnon Zırhlısı'nda, Amiral Calthorpe ve Rauf Bey arasında Mondros Mütarekesi imzalanır.

Mondros Mütarekesi, Osmanlı İmparatorluğu'na yapılan, çok ciddi bir haksızlıktır. Mütareke, öylesine ağır koşulları içermektedir ki, buna benzer koşullar, eğer ortada bir savaş suçlusu varsa, gerçek suçlu olan Almanya'ya bile dayatılmamıştır. Bu mütarekede, ünlü ve uğursuz bir 7. madde vardır ki, bu madde, itilaf devletlerine, güvenlik için gerekli gördükleri her yere, geçici kaydıyla, işgal olanağı tanımaktaydı. Zaten, mütarekeyi izleyen dönemde, bu maddeye dayanarak, imparatorluğun her yanı hızla işgal edilmeye başlanacaktır. Fakat, bu, sürpriz de değildir. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson, Amerika'yı savaşa sokarken, biliyorsunuz 14 maddelik bir bildiri yayımlamıştı. '14 Nokta' diye geçer. Bu bildiride, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı imparatorluklarının, ulus esasına göre parçalanması gerektiği ve bunun için savaşılacağını açıkça dile getiriliyordu. Mondros Mütarekesi ve ardından gündeme getirilen ama asla yaşama geçirilemeyen Sevr Anlaşması, aslında, bu mantık çerçevesinde hazırlanmıştı.

Değerli arkadaşlarım,

Büyük bir yalan var ve artık bu yalandan kurtulmamız gerekiyor. "Biz savaşı kazandığımız halde, müttefiklerimiz yenildiği için, yenik sayıldık" deniyor. Boş bir laftır bu. Osmanlı çok iyi savaşmıştır, çok kahramanca savaşmıştır ama savaşı yitirmiştir. Müttefikleri mağlup olduğu için, mağlup olmamıştır. Hatta şu da vardır; Osmanlı İmparatorluğu, 30 Ekim'de mütarekeyi imzaladığı zaman, Almanya ve Avusturya-Macaristan hâlâ savaş halindeydi. Avusturya-Macaristan 3 Kasım'da, Almanya'ysa 10 Kasım'da teslim olacaktır. Yani arada, bir 10 günlük fark da vardır. Ama bu, Osmanlı'nın kötü savaştığını göstermez. Osmanlı çok iyi savaşmıştır; ancak, artık, kabul etmek gerek ki yenilmiştir.

Mütareke imzalandığı zaman, Mustafa Kemal, Suriye cephesinde oluşturulmaya çalışan bir ordular grubunun kurmay başkanıydı. Mütareke imzalanınca, bu ordular grubu dağıtıldı ve Mustafa Kemal'e geri dönmesi emredildi. Mustafa Kemal Halep'ten Adana'ya geçti, oradan da trene binerek, İstanbul'a geldi. Bugünkü Haydarpaşa Garı'nın merdivenlerinden inince, fevkalade ağır bir manzarayla karşılaş-

tı. Aynı gün, 55 parçalık bir müttefik donanması İstanbul'a gelmiş ve toplarını kente çevirerek demir atmıştı. Bu 55 parçanın dışında, yüzlerce ve yüzlerce yardımcı gemi de vardı.

Düşününüz ki, o Mustafa Kemal; o donanmayı getiren askerleri Çanakkale'de durdurabilmek için, askerlerine ölmeyi emredecek kadar hassastır. Gördüğü bu manzara karşısında, fevkalade ciddi bir üzüntüye kapılmaması elbette mümkün değildir. Daha sonra, yaveriyle beraber, bu gemilerin arasından, bir tekneyle karşıya geçecek ve geçerken de yaverine dönerek "geldikleri gibi giderler" diyecektir.

Ama, o gün, bu iş çok da kolay gözükmemektedir. Bir yanda, İngilizler'in himayesine sığınmaya çalışan insanlar; bir yanda, kurtuluşu Amerika Birleşik Devleti'nin mandasında arayan insanlar ve bir yanda da "nasıl mücadele edelim" diye çırpınan ama ortak bir hareketten, bir eşgüdümden ve liderden yoksun olan insanlar.

İşte böyle bir ortam içinde, Mustafa Kemal İstanbul'a gelmiştir ve İstanbul'da, 'mütareke İstanbulu' dediğimiz İstanbul'da, çalışmalarını yürütmeye başlamıştır. O aşamada, Mustafa Kemal'in temel amacı, sadrazamlığa atanmış bulunan Tevfik Paşa'nın güvenoyu almasını engellemekti; çünkü, Tevfik Paşa'nın, güvenoyu alırsa, Mebusan Meclisi'ni dağıtacağından endişe ediyordu. Zaman, Mustafa Kemal'i haklı çıkartacaktır. Daha sonra da, Mustafa Kemal İstanbul'da bir şey yapılamayacağını anlayarak Anadolu'ya geçecek ve Anadolu'da sağda solda ufak ufak başlamış olan örgütlenmeleri tek çatı altında, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında birleştirecektir. Ardından da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki son Mebusan Meclisi seçimlerini yaptırtacaktır ki tüm bunları, önümüzdeki konferanslarda ayrıntılarıyla anlatacağım.

Benim, 'Yaşasın Cumhuriyet' konferanslarımın bu üçüncüsünde sizlere aktarmak istediğim, sizlerle paylaşmak istediğim konular bunlardı.

4. KONFERANS

Mütareke ve Mütareke İstanbulu

Yaşasın Cumhuriyet Konferasları'nın dördüncüsünü, 'Mütareke İstanbulu'na ayırmış bulunuyoruz. Mütareke İstanbulu, 'fiili' işgalin başladığı 13 Kasım 1918'le, işgal devletlerinin kenti resmen terk ettiği 6 Ekim 1923 arasındaki; yani, yaklaşık 5 yıllık bir zaman dilimindeki İstanbul'a verilen addır. Mütareke İstanbulu'nda, bir yanda, en yüksek değerler, insanı insan yapan değerlerin tümü yaşar; diğer yandaysa, alçaklığın, satılmışlığın, belli bir omurgadan yoksunluğun, en katı örnekleri sergilenir. O beş yıllık işgal İstanbul'u, Mütareke İstanbulu, bağımsızlık mücadelesini yürüten, Anadolu'yu elinden geldiğince desteklemeye, oraya katkıda bulunmaya çalışan insanlarla; evlerini, gönüllerini, yataklarını, her şeylerini, işgal kuvvetlerine açarak, onlardan bir menfaat sağlamak için bin bir takla atan insanların bir arada yaşadığı bir İstanbul'dur. Yani, bir yerde 'yiğit' bir İstanbul ve bir yerde 'zelil' bir İstanbul söz konusudur; ki, Yakup Kadri, onu Sodom ve Gomore'ye benzetir. Sodom ve Gomore, Tevrat'ta adı geçen iki kenttir. Her türlü ahlaksızlığın, her türlü safahatın alıp başını gittiği, Tanrı buyruklarının dinlenmez olduğu ve sonunda da ateş yağmuruyla cezalandırılan iki kent...

Değerli arkadaşlarım,

Mütareke İstanbulu'nu anlayabilmek için, gözümüzü biraz daha gerilere çevirmek durumundayız. Batı dünyası, o dönemde, Osmanlı'yı nasıl değerlendiriyordu, önce, bunu ortaya koymamız gerek.

İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'nı Almanya'nın saldırganlığıyla açıklıyor ve Belçika'yı işgal etmesini de savaş gerekçesi olarak gösteriyordu. Ancak, 1916 yılında, Almanya, İngiltere'yle Rusya'nın, daha eski tarihlerde yaptığı gizli anlaşmaları ele geçirdi ve açıkladı. Bu gizli anlaşmalarda, dünyanın nasıl paylaşılacağı, masa başında, elde cetvel-kalem belirlenmişti. Bu arada, Boğazlar da, bir biçimde, Rusya'ya armağan edilmişti. İngiltere, foyası meydana çıkınca, yeni bir manevraya girişti ve İngiltere Dış İşleri Bakanı Lord Grey, bir açıklama yaparak, İngiltere'nin savaş içindeki varlığını, 'uygar dünyanın değerlerini korumak için mücadele' olarak açıkladı. Bu uygar dünya içinde, elbette, Osmanlı İmparatorluğu'na yer yoktu. Daha sonra, George Wilson; -ki ünlü bir uluslararası hukuk hocasıdır, kanına siyaset mikrobu karışıp başkanlığa seçilmiştir- Amerika Birleşik Devletleri'ni savaşa sokarken, '14 Nokta'yı ilan etti. 14 Nokta içinde de, buna benzer ifadeler görürüz. Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında tuttuğu topraklarda, Türklerin yaşadığı bölgeler kendisine bırakılıyor; fakat, diğer ulusların yaşadığı toprakların kendi kaderlerini istedikleri gibi belirlemelerine imkan tanınması öngörülüyordu. Yani, Lord Grey'le Başkan Wilson arasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun uygar dünyadan tecrit edilmesi gerektiği konusunda ortak bir anlayışın varlığı söz konusuydu. Birazdan değineceğimiz, Mondros Mütarekesi'nde, bu anlayış, Osmanlı'ya zorla dikte edilecektir.

Değerli arkadaşlarım,

Amerika Birleşik Devletleri'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi, çok tartışmalı olmuştur. O dönemde, Amerika Birleşik Devletleri, iki önemli lobinin baskısı altındaydı. Günümüzde Rum ve Ermeni lobisi nasıl etkin olmaya çalışıyorsa, o günlerin Amerika'sında da Anglosakson ve Germen lobileri, Alman lobileri etkili olmaya çalışıyordu.

Alman lobisi, Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girmemesini önermekteydi. Buna karşılık, Anglosakson lobisi de, Amerika Birleşik Devletleri'ni İngiltere'nin yanında savaşa sokmaya çalışıyordu.

Amerika Birleşik Devletleri'ni, savaşa iten, iki önemli faktör olduğu söylenebilir. Bunlardan biri, Almanya'nın açık deniz donanmasıdır. Bu donanma, İngiltere'ye olduğu kadar, Amerika Birleşik Devletleri'ne de tehdit oluşturuyordu; çünkü, Birinci Dünya Savaşı'nın, iki deniz savaşından biri, Jutlant'ta, öbürü de Arjantin'in güneyinde, Falkland Adaları'nın açıklarında yapılmıştı. Yani, Alman ve İngiliz donanmaları, kendi ana topraklarından, on binlerce kilometre uzakta ciddi bir savaşa tutuşmuşlardı. Amerika da, 'arka bahçesi' olarak gördüğü Latin Amerika'da, böyle bir tehdidi, doğrusunu isterseniz, içine sindirememişti. Fakat, Amerika Birleşik Devletleri'ni savaşa iten, ikinci ve daha önemli etken, Amerika Birleşik Devletleri'nin ticaret ve yolcu gemilerinin, Alman denizaltılarının tehdidi altında olmasıydı. Almanya, 1917 başlarında, açık denizlerdeki her türlü, dost olmayan gemiyi batıracağını açıklamıştı. Nihayet, 1917 Aralığı'nda, Lusitania adında bir yolcu gemisini, bir Alman denizaltısı batırınca, Wilson, savaşa girme kararı aldı.

Wilson, Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girişini açıkladığı 8 Ocak tarihli senato konuşmasında, savaştan sonra, nasıl bir dünya öngördüğünü de anlatmıştı. Bu dünya, biraz 'ütopik' bir dünyadır. Diplomasinin açık ve şeffaf olması, kara suları dışında seyr-ü sefer serbestisi tanınması ve ticaretteki engellerin kaldırılması gibi noktalar vardır. Aynı zamanda, Almanya'nın işgal ettiği topraklardan, özellikle, Belçika, Polonya ve Fransa'daki Alsas-Loren bölgesinden çekilmesine, İtalya'yla Avusturya arasındaki sınır sorununun İtalya lehine çözümlenmesine işaret edilir. Çok enteresan bir şey, Wilson, yine bu çerçeve içinde, sömürge paylaşımından da söz eder; sömürgelerdeki statünün, her iki tarafın haklarına zarar vermeden çözümlemesini öngörür. Tabii ki, böyle bir şeyin mantıkla açıklanması pek mümkün değildir. Bir yanda sömürgeci devlet, bir yanda sömürülen devlet; bunlar, görüşmeyle neyi, nasıl çözebilirler anlaşılır gibi değildir. Bu arada, Wilson, savaş sonrasında dünya barışını korumak için bir uluslararası bir

örgüt kurulmasını öngörür, ki bu örgüt kurulacaktır, merkezi Cenevre'de olan Milletler Cemiyeti ya da Cemiyet-i Akvam denilen örgüttür. Fakat, bu örgütün, dünya barışına pek de bir katkısı olmayacaktır.

Bu arada, altını çizmek isterim ki, Türkiye Cumhuriyeti, Musul meselesindeki tavrından ötürü, Milletler Cemiyeti'ne girmeyi reddeder; her sene davet edilir ve her sene reddeder. Ancak, 1932'de, Mustafa Kemal, Milletler Cemiyeti'ne girmeyi, 'lütfen' kabul edecektir. Tevfik Rüştü Aras, dönemin dışişleri Bakanı olarak, Milletler Cemiyeti'nin açılış toplantısına gönderilir. Ve, Tevfik Rüştü Aras ve Türk delegasyonu, Cenevre'deki Milletler Cemiyeti Genel Kurulu'na girince, bütün delegelerin ayakta alkışlarıyla karşılanır. O günkü fukara Türkiye'nin uluslararası arenadaki prestijini düşünün; bir de, bugün, Avrupa Birliği'ne 'adayın adayının adayı' olan ve bunu bir marifetmiş gibi, bir iftihar vesilesi gibi, sunan siyasetçilere bakın; insan gerçekten hüzün duyuyor. 1930'ların dünyasında, uluslararası anlaşmazlıkların hemen tümünde, hakemliğine başvurulan ve önerileri saygıyla karşılanan Türkiye'yle; günümüzün çok daha müreffeh, çok daha fazla olanakları olan Türkiye'sinin uluslararası plandaki yalnızlığı ve itilmişliği mukayese edildiği zaman, gerçekten üzücü bir fotoğraf ortaya çıkıyor.

Neyse, bu başka bir konu, biz Birinci Dünya Savaşı'na tekrar dönelim. Osmanlı, önceki konferanslarda değindiğimiz gibi, Birinci Dünya Savaşı'nda dört ayrı cephede savaştı, savaşa 1 milyonun üzerinde asker soktu ve sanılanın aksine, başarılı oldu. Düşününüz ki, daha birkaç yıl evvel, Balkan Savaşları'nda Balkanlar'ın, dünkü devletçiklerine karşı, fevkalade ciddi yenilgiler alan, hani bir anlamda 'kepaze' olan Osmanlı orduları, Birinci Dünya Savaşı'nda, Çanakkale Cephesi'nde, Doğu Cephesi'nde, Filistin ve Irak cephelerinde önemli başarılar elde ettiler. Çanakkale'deki deniz savaşı bir yana, kara savaşlarında çok önemli başarılar elde edildi. Gelibolu'da, İngiliz, Fransız ve Anzak yani Avusturya ve Yeni Zelanda askerlerine karşı, son derece başarılı savaşlar çıkarıldı.

Çanakkale'de şehit düşen 80 bin askerimizin önemli bir bölümü, aslında, Cumhuriyet kurulduğunda kendilerine çok gereksinim duyulacak olan aydınlar ve gençlerdi. Gerçekten olağanüstü savaşan, çok bü-

yük özenle savaşan bu çocuklar, eğer hayatta olsaydılar; Cumhuriyetimiz, bugün yaşadığı sorunların önemli bir kısmını yaşamamış olurdu. İstanbul'daki okulların öğrencilerinin önemli bir bölümü, bu savaşa gönüllü olarak gitmişlerdi ve çoğu geri dönemedi. Bundan sonra, bir de Sakarya Savaşı'nda yine böyle bir aydın katliamı yaşadık ve Cumhuriyet kurulduğu zaman, elde avuçta artık hiç kadro kalmamıştı.

Bu arada, beni çok duygulandıran bir nokta var, onu sizlerle paylaşmak isterim. O dönemde, İstanbul Erkek Lisesi, Cağaloğlu Anadolu Lisesi'nin şimdiki binasında eğitim görüyormuş, sarı bir binaymış bu bina. İstanbul Lisesi'nin forma renkleri de kırmızı-beyazmış. Çanakkale Savaşı başlayınca, o dönemdeki İstanbul Erkek Lisesi'nin bütün son sınıf öğrencileri, gönüllü olarak savaşa, Çanakkale'ye gitmişler. Sanırım 26-27 kişiymişler ve hiçbiri geri gelememiş, hepsi Çanakkale'de şehit düşmüş. Bunun üzerine, şehit olan öğrencilerin anısını yaşatmak için, o sarı binaya siyah bir kuşak çekilmiş. O günden sonra da İstanbul Erkek Lisesi'nin ve dolayısıyla İstanbulspor'un forma rengi sarı-siyah olmuş. Bunun gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Yani, bu ülke, çok büyük özverilerle, çok büyük fedakarlıklarla bugünlere gelmiştir.

Çanakkale Cephesi'ndeki başarı, Doğu Cephesi'nde Ruslar'a karşı gösterilecektir. Bunda, biraz, Sovyet Devrimi'nin etkisi olabilir ama 93 Harbi'nde kaybedilen, Kars, Ardahan ve Batum gibi kentler geri alınacaktır. Güney Cephesi'nde de aynı başarıyı görürüz. Güneyde, Irak Cephesi'nde, Cemal Paşa, İngiliz kuvvetlerini önüne katıp, Süveyş Kanalı'na kadar kovalayacaktır. Ancak, savaşın seyri 1918'de değişir; çünkü, Amerika Birleşik Devletleri artık savaştadır.

Değerli öğrenciler,

Amerika Birleşik Devletleri 1918 yılının Ocak ayında, yüz binlerce askerini Kıta'ya çıkarttı. Kıta'da, İngiliz ve Fransız kuvvetleriyle Alman ordusuna karşı savaşan müttefikler, bu durum karşısında rahatladılar ve İngiliz kuvvetlerini bölgeden alıp, Mısır'a ve ardından da Suriye ve Irak cephelerine sürdüler. Savaşın kaderi de bu noktada değişti. Bir yandan, General Allenby kumandasındaki İngiliz kuvvetleri-

nin bire iki, bire üç sayısal üstünlükleri ve öte yanda Lawrence adında bir casusun, Şerif Hüseyin'i birleşik bir Arap devleti vaat ederek kandırması ve Osmanlı'ya karşı kışkırtmasıyla, Osmanlı Devleti, Güney Cephesi'nde savaşı yitirdi. Burada, her ne kadar, bir ordular grubu oluşturulup, başına 'Anafartalar Kahramanı' olarak ün kazanan Mustafa Kemal getirilmişse de, artık, iş işten geçmişti.

Dikkat ederseniz, 1918 yılı, milliyetçilik duygusunun batıdan doğuya doğru taşındığı bir yıldır. Yavaş yavaş palazlanmaya başlayan Arap milliyetçiliği de özellikle Lawrence'in çabalarıyla, Osmanlı'ya karşı kullanılmıştır. Arap milliyetçiliğinin kökeninde, ciddi bir Türk düşmanlığı yatar. Arap milliyetçiliği, Araplar'ın geri kalmışlıklarının nedenini açıklarken, Osmanlı'nın Arap dünyasını sömürdüğüne ve bu yüzden geri kalındığına vurgu yapar. Oysa ki, zavallı Osmanlı, 'Kavmi Necip' olarak isimlendirdiği Arap ulusuna, sürekli olarak yardımda bulunmaya, katkıda bulunmaya çalışmıştır.

Bu arada, demin sözünü ettiğim İngiliz casusu Lawrence, enteresan bir insandır. Birleşik bir Arap devleti vaat eder ve bu devleti de Şerif Hüseyin'in ailesinin yöneteceğini söyler. Ancak, ne İngiltere'nin ne Fransa'nın böyle bir niyeti yoktur. Ayrıca, Araplar'ın da kendi aralarında anlaşmaları çok zor gözükmektedir. Savaştan sonra, Arap dünyası, elde kağıt, kalem, cetvel, eski bir takım anlayışlarla parçalanır. Irak, Suriye, Filistin, Ürdün, Lübnan, Suudi Arabistan ve Yemen gibi bir bölünme olur. Lawrence, bu işe, gerçekten çok üzülür ve kırılır. Daha sonra kendisine 'Victoria Nişanı' verilmek istenecektir. Bu nişan, Britanya İmparatorluğu'nun bütün tarihi boyunca, ancak birkaç yüz kişiye verilen, özel bir nişandır, çok değerlidir, çok prestijlidir. Ancak, Lawrence, Victoria Nişanı'nı reddeder. "Ben" der, "verdiği sözü tutmayan bir devletin, bana vereceği madalyayı taşıyamam". İlginç bir yaklaşımdır. Lawrence, bir süre sonra, bir motosiklet kazasında ölür. Elimizde, Lawrence'in hatıralarını yazmış olduğu birkaç ilginç kitap da vardır.

Tekrar konuya dönersek, netice olarak, Osmanlı Devleti, savaşı Güney Cephesi'nde yitirir. Ben, bu konuyu, İktisat Fakültesi'nde anlatırken, hep bir tartışmayı gündeme getiriyorum; çünkü, önemsedi-

ğim bir husus bu. Bir ulus olmanın, nasıl gerçekleşebileceğiyle ilgili. Bizim ilköğretim ve lise tarih kitaplarında okumuşsunuzdur, televizyonlarda da bazı programlarda aynı şeyleri dile getiriyorlar; biz, Birinci Dünya Savaşı'nda yenilmemiş, ancak müttefiklerimiz yenildiği için yenildi sayılmışız. Yalandır bu, doğru değildir. Osmanlı, Birinci Dünya Savaşı'nda, gerçekten olağanüstü bir biçimde savaşmıştır. Büyük yokluklara, büyük zorluklara rağmen çok başarılı olmuştur ama, savaşı kaybetmiştir ve bunu böyle kabul etmek lazımdır. Zaten, Osmanlı, Mondros'da, 30 Ekim 1918'de mütarekeyi imzaladığı gün, gerek Avusturya-Macaristan, gerek Almanya, savaşa devam ediyorlardı. Avusturya 3-4 gün sonra, 3 Kasım 1918'de, Almanya'da kesin olarak 10 Kasım 1918'de mütareke imzalayacaklardır. Peki, neden, bizim ilkokul ve lise kitaplarımızda böyle 'beyaz yalanlar' vardır?

Değerli arkadaşlarım,

Yalanın hiçbirinin savunulacak bir tarafı yoktur ama, ilk öğretimin farklı amaçları olduğunun altını çizmek isterim. İlköğretimin amacı, okuma-yazma, dört işlem, biraz hayat bilgisi, biraz coğrafya öğretmek değildir. İlköğretim kurumları, insanlarda bir ulusa ait olma duygusunun geliştirildiği kurumlardır.

Türkiye gibi, yirminin üzerinde etnik grubu, aynı din içinde en azından iki farklı mezhebi barındıran toplumlarda, insanların kendilerini, 'bütünün parçası' olarak hissedebilmeleri için, bazı 'duygusal' argümanlar kullanmak gerekir. Mesela 'karizmatik' bir lider bunun bir parçası olabilir. Bizler, Mustafa Kemal'i bu şekilde değerlendiriyoruz. Ancak, kimileri var ki, karşı çıkıyorlar; diyorlar ki, "bu, abartılmış bir şey." Belki, ama her ulusun buna ihtiyacı var. Amerika Birleşik Devletleri'ne bakınız, başkentinin adını George Washington'a atıfla, Washington olarak belirlemiştir. Bu arada, Kristof Kolomb'un da gönlünü yapmış; Washington'un bulunduğu bölgeyi Kolumbus Bölgesi olarak isimlendirmiştir. Yani, Amerika Birleşik Devletleri'nin de, o potayı oluşturabilmesi için, bir takım karizmatik kişilere gereksinimi olmuştur.

Aynı şey Rusya için de geçerlidir. Rusya'nın çarlık döneminde-

ki başkenti önce St. Petersburg'dur, daha sonra Petrograd olacaktır; bu isim, Petro'dan gelir. Biz Deli Petro diyoruz, onlar Büyük Petro diyorlar. Sovyet rejimi kurulduktan sonra, eski başkent, Sovyetler Birliği devriminin kahramanı Lenin'den dolayı Leningrad olacaktır; başkentse, Moskova'ya taşınmıştır. Devrimin, ikinci büyük lideri Stalin'in adıysa, bir başka büyük kente, Stalingrad'a verilecektir. Neden; çünkü, devletlerin böyle birleştirici unsurlara gereksinimi vardır. Bununla, bir bütünün parçası olduğu duygusunu, insanlara verebilirisiniz.

Üniversite sıralarında ve profesyonel yaşantıda böyle çocukça açıklamalara ihtiyaç kalmaz; ama çocuklara, çocuklarımıza bu duyguyu vermek, yaşadığı toplumla gurur duymasını sağlamak zorundayız. "Türkiye dünyanın en güzel ülkesi, Türkler dünyanın en güçlü halkı, Atatürk dünyanın en büyük lideri" gibi sözler, çocuklarda bir aidiyet bilinci gelişsin, o çocuklar yaşadıkları toplumla uyum sağlansın diye söylenir. Yoksa, Birinci Dünya Savaşı sonunda, Osmanlı'nın yenildiğini, herkes pekala bilir. Osmanlı yenilmiştir, utanç verici bir yenilgi midir bu? Hayır, asla. Aksine, çok iyi savaşmıştır, çok fedakarane savaşmıştır; ama netice olarak, bu ekonomik bir olaydır. Bu, ekonominin bir sonucudur. Osmanlı, buraya kadar gelebilirdi ve buraya kadar gelmiştir.

Yenilginin üzerine, 30 Ekim 1918'de Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda demirli bulunan Agamemnon isimli bir İngiliz zırhlısında, Rauf Orbay ve İngiltere Akdeniz Orduları Kumandanı Amiral Calthorpe arasında Mondros Mütarekesi imzalanır.

Değerli arkadaşlarım,

Mondros Mütarekesi, çok haksız bir anlaşmadır. Eğer, bir savaş suçu ve dolayısıyla bir savaş suçlusu varsa; bu, hiç tartışmasız Almanya'dır. Ancak, Osmanlı'ya Mondros Mütarekesi'nde empoze edilenler, Almanya'ya empoze edilmemiştir. Mondros Mütarekesi'nin fevkalade ağır koşulları vardır. Hele bir 7. madde vardır ki, onu ben 'uğursuz 7. madde' olarak isimlendiriyorum. Bu maddeye göre, müttefikler, güvenlikleri için, gerekli gördükleri her yeri, geçici kaydıyla, işgal etme hakkına sahiptiler. Zaten, anlaşmanın imzalanmasının üstünden bir hafta

geçmişti ki, İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan bu uğursuz 7. maddeye dayanarak, topraklarımızı hızla işgal etmeye başladılar. Bunun dışında, ordu terhis ediliyor ve dokuz kolorduya indiriliyordu ki, bu kolordular ve bunu oluşturan tümenler sadece kağıt üzerinde vardı. Örneğin, İzmir'deki 17. kolordunun sanırım 53. Tümeni, İzmir işgal edildiği gün, sadece 160 askerden oluşuyordu. Yani, tümen değil, alay değil, ancak bir bölük düzeyindeydi. Mütarekeye göre, Boğazlar derhal İngiltere'ye teslim edilecekti, Boğazlar'daki bataryalara İngiltere, Toros tünellerine de Fransa el koyacaktı. Donanma, Haliç'e kapatılıyor; uçaklar müttefiklere teslim ediliyordu. Yani, imparatorluğun eli kolu bağlanıyordu. Mütarekenin imzalanmasından bir hafta sonra da, İngiliz orduları, Musul'a girecekler ve Ali İhsan Bey, bu durum karşısında, maalesef, seyirci kalacaktır. Oysa ki, mütareke demek, bir savaş durumunda, orduların silahlarını bırakmaları ve oldukları yerde kalmaları demektir ama, mağlup olanın 'vay haline'. İngiltere, burada bir emri vaki yapacak ve sonra da buna hukuki bir kılıf uyduracaktır.

Bu arada, Amiral Calthorpe, Rauf Orbay'ı kandırmıştır. Mütareke koşullarına göre, İstanbul işgal dışıydı. Ancak, yine de güveni sağlamak için İngiliz, Fransız ve İtalyan gemilerinden oluşan bir donanmanın İstanbul'a gelip düzeni sağlaması öngörülmüştü. Rauf Orbay, bu donanmada, Yunan gemisi olmaması konusunda ısrarlı olmuş ve bunu kabul ettirmişti. Fakat, 6 Kasım'da, Çanakkale Boğazı'nı geçip Çanakkale'ye demirleyen, daha sonra da 12 Kasım'da Çanakkale'den yola çıkıp 13 Kasım 1918'de toplarını İstanbul'a çevirerek demir atan donanmanın içinde, dört tane de Yunan savaş gemisi vardı. Tabii ki bu 55 parçalık donanmada İngiliz, Fransız ve İtalyan gemileri, Amerikan gemileri de bulunuyordu. Ayrıca, yüzlerce ve yüzlerce yardımcı gemi de vardı. Fevkalade üzüntü verici, fevkalade elem verici bir manzaraydı.

Değerli arkadaşlarım,

Daha sonra, Fransız ordularının kumandanı, General d'Esperey 8 Şubat 1919'da İstanbul'a ikinci kez gelecek, acı verici bir gövde gösterisi yapacaktır. Beyaz bir atın üzerinde, bir yanında bir adam, bir yanın-

da bir başka adam dizginleri tutacak ve zafer kazanmış kumandan edasıyla, bir 'Romalı imparator' gibi, Sarayburnu, Galata Köprüsü, Karaköy, Bankalar Caddesi, Şişhane ve Galatasaray üzerinden Taksim'e gelecektir. Gerçekten bu, Osmanlı adına, çok utanç verici bir şeydir. Galata Köprüsü'nün sol kenarı, yani Suriçi dediğimiz taraf, tam bir matemdedir, ölüdür. Dükkanlar kapalıdır, pencereler kapalıdır, perdeler iniktir. Ancak, Karaköy'den itibaren, gayrimüslim tebaa, tam bir bayram havası içindedir ve büyük tezahüratları vardır. Buna ilk tepki, Süleyman Nazif'in, bir gün sonra, 9 Şubat 1919'da yayınladığı, 'Kara Gün' başlıklı makale olacaktır. Bu makale, Fransız generalinin ve onu alkışlayanların yüzüne inen bir tokattır. Ancak; Süleyman Nazif makaleyi yayımlamasının ardından gözaltına alınacak ve gazetesi de kapatılacaktır.

Büyük zafer kazanılıp, Yunan kuvvetleri İzmir'den denize döküldükten sonra, biliyorsunuz, Mudanya Mütarekesi imzalanır. Mütareke koşulları arasında, bir Türk birliğinin İstanbul'a gelip güvenliğe el koyması öngörülmüştür ve Refet Paşa kumandasında bir Türk birliği, öngörüldüğü üzere, İstanbul'a gelir. Tarih, 14 Ekim 1922; daha İstanbul'un resmi kurtuluşuna bir yıl vardır. Refet Paşa, d'Esperey'in izlediğinin tam tersine bir rota izler; ki bunda biraz da Mustafa Kemal'in direktifinin etkisi vardır. Refet Paşa, askerlerini Kabataş'tan karaya çıkartır. Kabataş, Fındıklı, Tophane, Karaköy yoluyla Sirkeci'ye gelir. Sirkeciden Babıali, Divan Yolu ve Beyazıt üzerinden Fatih'e ulaşılır ve yürüyüş II. Mehmet'in türbesinde son bulur. Artık, roller de değişmiştir. Köprünün sağ tarafı, yani Galata tarafı, matemdedir. Dükkanlar kapalıdır, insanlar evlerine çekilmişlerdir, perdeler iniktir. İnsanlar korkmaktadırlar. 'Bunun sonu nereye varacak' endişesi herkesi kaplamıştır. Galata Köprüsü'nün İstanbul tarafı, Suriçi tarafıysa, tarihinin en büyük mutluluğunu yaşamaktadır. Dört sene süren işgalin ıstırabı geride kalmıştır. Sabahlara kadar süren kutlamalar yapılır, olağanüstü bir sevinç, olağanüstü bir mutluluk yaşanmaktadır ki, insan bu konularda yazılanları okuduğunda tüyleri diken diken olur. Mustafa Kemal'in dediği olmuş, işgal kuvvetleri, gedikleri gibi gitmişlerdir.

Biliyorsunuz, 13 Kasım 1918'de, biraz önce değindiğim 55 par-

çalık donanmanın İstanbul'a geldiği gün, Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, Adana'dan bindiği trenden inmiştir. Bağdat Demiryolu'nun başlangıç noktası olan, bugünkü Haydarpaşa Garı'ndadır. Merdivenlerin başında, şöyle bir bakar ve düşman gemilerini görür. O Mustafa Kemal ki, bu gemiler ve bu gemilerin taşıdığı askerler, İstanbul'a gelemesin diye, kendi askerlerine ölmeyi emretmiştir. Mustafa Kemal için, gördüğü manzara, gerçekten elem vericidir. Yaveriyle beraber, bir tekneyle karşıya geçerken, o gemilerin arasında yaverine dönecek ve "geldikleri gibi giderler" diyecektir. Nitekim öyle olmuştur.

Aslında, aynı gün, 13 Kasım günü, 'Mütareke İstanbulu' dediğimiz İstanbul'un, tarihsel sürecinin 'taksimetresi' çalışmaya başlar. Bir yanda örgütlenmeler, diğer yanda İttihat ve Terakki'nin sorumlularının İstanbul'dan kaçışları. Değişik görüşler hakimdir. Bu görüşleri, üç ana grup içinde toplayabiliriz. Birincisi, İngiltere'nin Osmanlı'ya şerefli bir barış önereceğini ümit edenler ve bunun için İngiltere'yi kızdırmamaya çalışanlar. İkincisi, Amerika Birleşik Devletleri'nin manda yönetimini kabul ederek Osmanlı'nın varlığını sürdürmesini bekleyenler. Üçüncüsü de, mücadeleden yana olanlar. Ancak, o aşamada, buradaki mücadeleyi silahlı bir mücadele olarak düşünmek mümkün değildir. Toplum yorgundur, bir silahlı mücadeleye girişmeyi kimsenin aklı kesmemektedir. Gerek İstanbul'da, gerek İstanbul dışındaki bu örgütlenmelerle, daha çok, hukuki alanda bir mücadele yürütülmeye çalışılır. Bu arada, Pontus Rum, Kürt Teali gibi cemiyetlerin çatısı altında, bir takım ayrılıkçı örgütlenmelere de rastlanır.

Bu dönemde, Mustafa Kemal, Pera Palas'ta bir oda tutar. Temel amacı, Tevfik Paşa'nın güvenoyu almamasını sağlamaktır. Mustafa Kemal, Sadrazam Tevfik Paşa'nın, güvenoyu alması durumunda, Mebusan Meclisi'ni kapatacağından endişe etmektedir. Nitekim, Tevfik Paşa, güvenoyu alacak ve dört ay içinde seçimlere gitmek üzere de Mebusan Meclisi'ni kapatacaktır. Böylece, Pera Palas'daki çalışmaları boşa giden Mustafa Kemal, Pera Palas'tan ayrılarak, şimdi müze olarak kullanılan Şişli'deki eve geçer.

Bu arada size enteresan bir olayı aktarayım. Mustafa Kemal,

Pera Palas'ta kaldığı günlerden birinde kahvaltıya inmiştir. Çok titiz, çok şık, çok yakışıklı ve aynı zamanda çok da ünlü bir kumandandır. Kendine bir kahvaltı söyler. O dönemin Pera Palas'ında da, genellikle işgal kuvvetlerinin kumandanları kalmaktadır. Tesadüf, Mustafa Kemal'in kahvaltı ettiği anda, üç-dört İngiliz subayı da bir başka masada kahvaltı etmektedirler. Mustafa Kemal gelip masasına oturunca, bu subaylar garsonu çağırırlar, bir şeyler söylerler. Bunun üzerine, garson Mustafa Kemal'in yanına gelir, "Paşam" der, "İngiliz subayları sizi tanıyorlarmış, saygı duyuyorlarmış, müsaade ederseniz kahvaltınızı ödemek istiyorlar, kahvaltıyı size ikram etmek istiyorlar". Mustafa Kemal güler, "çocuk" der, "onlar, buraya, geçici bir süre için geldi, onlar misafirdir, yarın öbür gün çekip gidecekler; biz de misafire para ödetmek olmaz, onun için, müsaade ederlerse ben onların parasını ödeyeceğim". Garson kem küm edince de, Mustafa Kemal garsona, söylediklerini aynen söylemesini emreder. Garson, İngiliz subaylarının yanına gider, durumu anlatır. İngiliz subayları mahcup, selam verirler ve kahvaltılarına devam ederler.

Mustafa Kemal'in Şişli'deki evi, morali bozulmuş olan silah arkadaşlarının moral tazeledikleri bir mekandır. Mesela, o dönemde, İsmet Paşa tavukçuluk yapmak düşüncesindedir. Ali Fuat Paşa, babasının çiftliğine çekilip tarımla uğraşmayı planlar. Kimi emekli olup hatıralarını yazacağını söyler, aralarında bakkal dükkanı açmayı düşünenler de vardır. Bu kuşak, 1880'li yıllarda doğan bir kuşak. O zamanlar, 35 yaş civarındalar, yaşları genç. Ve bu insanlar, çökmekte olan bir imparatorluğu ayakta tutabilmek için çok genç yaşlarında fevkalade ağır sorumluluklar yüklenen, imparatorluğun bir ucundan öbür ucuna savrulan insanlar. On seneyi aşkın bir süre devam eden savaşlarda tükenmişler. Mustafa Kemal, onların moralini tazelemeye çalışıyor, ne olursa olsun Anadolu'da görev almaya çağırıyor.

Aynı günlerde, 18 Ocak'da da Paris Barış Görüşmeleri başlar. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson, Fransa Başbakanı Clamenceau, İtalya Başbakanı Orlando ve İngiltere Başbakanı Lloyd George masadadır. 30 Ocak'ta da Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili ilk ka-

rar açıklanır: Irak, Suriye, Filistin, Arabistan, Kürdistan ve Ermenistan, bu karara göre, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılır. Geri kalan bölgelerde ne yapılacağına dair kararsa sonra verilecektir. Bu bölge, Batı Anadolu'dur. İtalya'ya vaat edilmiştir. İtalya, savaş içerisinde saf değiştirsin diye, karar geciktiriliyordur. Ama, ne İngiltere ne de Fransa, burayı, İtalya'ya bırakmak istemez. Ancak, aksi bir karar da alamazla'r; çünkü, İtalya'nın, dört büyük devletten biri olarak, her türlü kararı veto hakkı vardır.

Yunan Başbakanı Venizelos, kongreye sunduğu bir muhtırayla ve İngiliz politikasına uygun olarak, Batı Anadolu'yu resmen talep eder. Gemlik çevresindeki Kurşunlu'dan güneye doğru bir çizgi düşünün, bu çizgi Kalkan civarında denize ulaşıyor; Venizelos, bu çizginin batısında kalan bütün toprakları, bir İyonya devleti kurmak için ister. Ancak, İtalyan vetosundan korktuğu için dile getiremez. Fakat, İtalya, 13 Nisan 1919'da, Trieste meselesinde çıkan bir anlaşmazlıktan dolayı, konferansı terk eder. İtalya konferansı terk eder etmez de, İngiltere, Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarması konusunda bir karar alır. Bu karar, öyle bir karardır ki, çıkarmadan, çıkarmaya 12 saat kalana kadar, ne İtalya'nın ne de Babıali'nin haberi olmayacaktır. Bu karar alındıktan sonra, olayların daha da hızlandığını göreceğiz.

15 Mayıs 1919 günü, Midilli'nin Yero Limanı'ndan yola çıkan Yunan kuvvetleri, sabah 7 buçukta İzmir önlerine gelirler. Yaklaşık bir saat sonra da karaya asker çıkarmaya başlarlar. İşgal başlamadan önce, İzmir'deki Türkler de, Rumlar da işgalin başlayacağını öğrenmişlerdir. Türkler, 14 Mayıs gecesi, Yahudi Maşatlığı'nda bir toplantı yaparak, işgale karşı direnme kararı alırlar. Rumlar'sa aynı gece, 'muzaffer' ordularını karşılamanın heyecanı içindedirler. Bu noktada, İzmir'de bir kolordunun varlığına, 17. kolorduya işaret etmek gerekir. Ancak, bu kolordu kağıt üzerindedir. Asker ve silah varlığı bakımından, bir alay bile sayılmaz. Kaldı ki, kolordunun kumandanı Nadir Paşa direnmeden yana da değildir. Mücadeleyi ise, Hasan Tahsin adında bir gazeteci başlatır. Elindeki tabancayla ortaya atılarak, birkaç Yunan askerini öldürür, sonra da şehit olur.

Bu işgalin haberleri İstanbul'a ve Anadolu'ya yayılmadan, Mustafa Kemal, Anadolu'nun yolunu tutmuştur. Anadolu'daki kolordaların başlarına arkadaşlarını tayin ettirir; kendine de bir görev uydurarak, 16 Mayıs 1919 günü, Bandırma Vapuru'na binerek Anadolu'ya geçmek üzere yola çıkar.

Değerli öğrenciler,

Mustafa Kemal, bundan sonra, yıllarca ve yıllarca İstanbul'a uğramayacak, İstanbul açıklarından geçse bile rotasını İstanbul'a çevirmeyecektir.

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişiyle ilgili, enteresan tartışmalar oluyor. Mustafa Kemal'i Anadolu'ya kim gönderdi? Okuma özürlü bir toplumuz; bu nedenle, kimileri Amerika'yı yeni keşfediyor ve "Mustafa Kemal'i Anadolu'ya Vahdettin yollamış" diyorlar. Kimileri de, yine okumadıkla için, "ne münasebet, öyle şey olur mu" diye yanıt veriyorlar. Oysa, Mustafa Kemal, *Nutuk*'ta bunu anlatır; Mustafa Kemal'i Anadolu'ya Vahdettin yollamıştır, başka şekilde de gitmesi mümkün değildir. Mustafa Kemal, *Nutuk*'ta veda ziyaretinden de söz eder. Ortada, bir tarih kitabı vardır. Vahdettin, kitabı işaret ederek, "Paşa" der, "şimdiye kadar yaptıkların buraya yazıldı, bundan sonraysa, seni daha büyük görevler bekliyor". Ayrıca, Mustafa Kemal'e bir de kıymetli saat armağan eder. Bu arada, altını çizmek gerekir ki, bunu Mustafa Kemal de *Nutuk*'ta ifade ediyor, Vahdettin'in derdi, kendi saltanatını kurtarmaktır. Bu saptamanın doğru olduğunu, Vahdettin'in daha sonraki tavırları açıkça ortaya koyar. Kuva-yı Milliye'nin karşısına, Kuva-yı İnzibatiye'nin çıkarılması, Dürrizade'nin Kuva-yı Milliyeciler'i kafir ilan etmesi, Nemrut Mustafa Divanı'nın idam kararı, bu açıdan çarpıcı örneklerdir.

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesinden sonra, olaylar bambaşka bir hal alacaktır. Önce dağınık olan örgütler tek çatı altında toplanacak, daha sonra İstanbul'da meclis açılacak, İstanbul'daki meclisin dağıtılmasının üzerine Ankara'da aynı meclisin devamı niteliğinde bir başka meclis kurulacak ve nihayet ulusal savaş başlayacaktır. Bun-

ları, başka bir konferansımda anlatacağım. Şimdi, işgal İstanbul'unu betimleyen Yakup Kadri'nin *Sodom ve Gomore*'sinden birkaç parçayı sizlere okumak, sizlerle paylaşmak istiyorum. *Sodom ve Gomore*'nin kahramanları Necdet ve Leyla adında nişanlı bir çifttir, kuzendirler. Romanda, Necdet, şöyle anlatılıyor:

> ".....tahsilinin bir kısmını Fransa'da, bir kısmını Almanya'da yapmış olması, edebiyatta en çok Heine'in tesiri altında bulunması Necdet'e fikri ve estetik bir İngiliz düşmanlığı aşılamış olabilirdi. Fakat ilkin böyle bir yapmacıkla başlamış olması pek ihtimal içinde olan bu duygunun Mütareke'den sonra, özellikle bir Türk aydınının kalbinde derhal milli bir kin haline çevrilivermesi için ortada sebepler yok değildi. 1920 senesindeyiz. Lloyd George siyaseti bize çoktan yapacağını yapmıştır. Taraf taraf Türk milletinin bütün nefes alma deliklerini tıkamıştır; İzmir'i bir kanlı et parçası gibi Yunanlıların önüne atmıştır. İstanbul'da işgal kuvvetlerinin fertlerinin halka reva görmediği cefa ve zulüm kalmamıştır. Bu memleketin aydın ve vatansever sınıfına karşı ise adeta ilk insanların yırtıcı mahluklara ve ilk Amerika kolonilerinin kırmızı derililere uyguladıkları 'kitle halinde yok etme' sistemini uygulamıştır. Gerçi bugünlerde, Türk milletinin uğurlu kuvvetlerini darmadağın eden işlek siyaset çarkı bir parça durmuş gibi görünüyordu; fakat 'namert Albion'un yarına neler hazırlandığını kim tahmin edebilirdi?....."

Sodom ve Gomore'yi alıp okumanızı öneririm. Kitapta 'kurtuluş', Mütareke İstanbulu'nun sonuysa şöyle resmediliyor:

> "..... Önce heyecanlı, heyecanlı bir sessizlik, sonra bazı kaygılı uğultular. İstanbul, asırlar var ki, bir zafere inanmak hassasını kaybetmiştir. Osmanlı saltanatı çökmeye başlayalıdan beri arkasında uzun bir bozgun dizisinin ağır ve paslı zincirini hafızası ve ruhuyla sürüklüyor. Bilmiyor ki, bu sefer susulan ve fakat her gözde, her sözde hissedilen zafer Osmanlı saltanatının tarihine ait değildir. Anadolu'nun içinden yepyeni bir millet doğmuştur. Bu milletin, sarayının kafesleri arkasında titreyen aciz ve korku heyulasıyla, bu milletin Babıali denilen viranede uluyan yıllanmış baykuşlarla hiçbir ilgisi yoktur. Kulaklarını ye-

re koyup dinleyenler işitiyorlar; bu yaklaşanların her adımı bir zelzelenin başlangıcı gibidir ve bunlar bilmeyenlere, işitmeyenlere haber veriyorlar. Diyorlar ki, Afyonkarahisar geri alındı!" "Dumlupınar'da düşmanın bütün kuvvetleri yok edildi." "Ordularımız Uşak'a doğru hızla ilerliyor"

Ne, nasıl demeye vakit kalmıyor. Bir müjde, bir müjde daha! Türk ordusu Alaşehir'i geçmiş Turgutlu'da... Lakin Turgutlu, İzmir şehrinin kapısı değil mi? "Demek ki, neredeyse İzmir'e gireceğiz" sözünü söylemek şöyle dursun, hatırdan geçirmeye bile vakit kalmıyor. İzmir yarine kavuşan bir sevgilinin kalbi gibi bize derinden ses veriyor.

İstanbul'da hayretten sevince vakit yoktur. Altı gün içinde Afyon'dan İzmir'e. Lakin, en rahat, en arızasız bir yürüyüşle bile bu mesafeyi altı günde almanın imkanı olamaz. Acaba bu bir rüya mı? Necdet, bunun bir rüya olduğunu sananlardandı. Fakat o kadar tatlı, o kadar yüce ve ilahi bir rüya ki ondan uyanmak istenmiyordu. "Bir rüya içinde öleyim" diyordu.

Büyük felaketler gibi, büyük saadetlere de güç inanılır ve güç alışılır. Sevincin fazlası bir çeşit ıstıraptır. Onun içindir ki, İstanbul sokaklarında gözlerinden tatlı yaşlar akan insanlara rastlanıyor. Kadınlar ise birer hareketli çeşme gibidir. Bir ihtiyar adam "İzmir'e kavuştuk" cümlesini bilmem hangi gazetenin başında okur okumaz birden bire heyecandan öldü. Bazı gençlerde delirme alametleri görüldü. Zafer müjdesi İstanbul göklerinde harikulade bir hava hadisesi gibiydi. Bu hadise yeni bir dünyanın başladığını mı, yoksa eski bir dünyanın bitmek üzere olduğuna mı alametti? Bazı rasatçılar her iki ihtimalden de aynı kuvvette bahsediliyorlardı. Gerçekten öyle olmasa bu şehrin halkının bir kısmı sevinç gözyaşları dökerken, öteki kısmının yüzleri bu kadar sararır mıydı?

Gerçekten, İstanbul sokaklarında bir takım canlı ölülere rastlanıyor. Bunların gözleri birer siyah çukuru andırıyor. Çeneleri paslı bir anahtarla zorla kilitlenmiş gibidir. İki taraflarına bakmadan, hiçbir kol hareketi yapmadan sanki bel kemiklerinde önce bir kireçlenme olmuşçasına dimdik yürüyorlar. Adımları bir sırat köprüsünün üzerinde gibi tereddütlü ve titrektir.

Bazı kimseler ortadan büsbütün kayboldular. Evlerinin kapısına vurulduğu vakit bir eski mezar taşı gibi boş sesi veriyor. Geceleri pencerelerinde hiçbir ışık görünmüyor. Kah karılarına, kah çocuklarına rastgelinip de nerede oldukları sorulduğu vakit "bilmiyo-

ruz, bilmiyoruz" cevabı alınıyor. Her biri, birdenbire yer yarılıp içine mi girdi?

Nişantaşı'nın ve Şişli'nin çoğu şuh ve genç kadınları, hanım ninelerin bol ve siyah çarşafları içinde, yüzleri peçelerle örtülü, sarılmış, bohçalanmış birer gümrükten kaçırılan eşya haline giriverdiler. En hafif hareket, en ehemmiyetsiz gürültü onlara kalp çarpıntısı veriyor. Umacıdan korkan ürkek çocuklar gibi kulaklarını tıkayıp, gözlerini yumup hepsi bir köşeye sinmiş, kalmıştırlar. Sanki kafataslarının içinde bir tehlikenin gelişini haber veren bir çan ara vermeden çalıp durmaktadır.

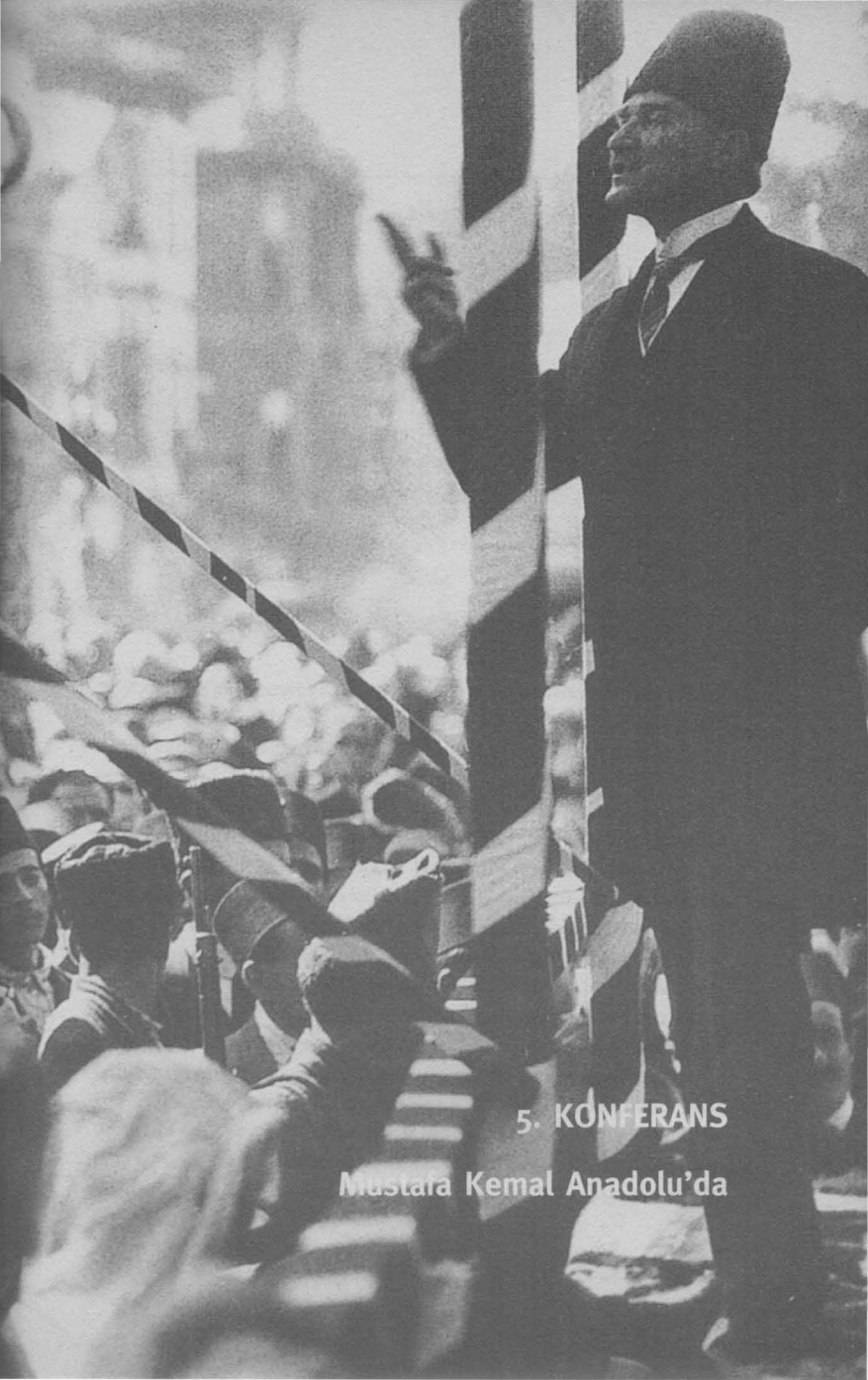
İşte bunların bir kısmı kendi ruhlarının selametinden emin olmayan şüphelilerdir. Bir kısmı cezayı muhakkak bilen günahlılardır. Bu kadınlar da mukaddes vatan kapısının anahtarlarıyla bir oyuncak gibi oynayan ve namusluları yok pahasına yabancılara satan bir takım beyinsiz mahluklardır.

Ya o mağrur, ya o küstah, ya o her biri bir Firavun kadar korkunç, dehşetli İtilaf zabitleri. Onlar, bir esirler karargahında bir yığın harp esirine döndüler. Dün, işgal ettikleri şehirde şimdi sarılı ve hapis gibiydiler....."

Değerli arkadaşlarım,

Bu da, Mütareke İstanbulu'nun sonu. Bu konuda çok güzel şeyler yazılmıştır. Bu tür heyecanlara, zannederim, toplumsal olarak ihtiyacımız var. Günümüzün kısır siyasal tartışmaları içinde, varmış olduğumuz noktanın değerini unutuyoruz. Bizi buraya getiren değerleri, bizi bugüne kadar diri tutan, dik tutan inançları, düşünceleri, çağdışı gibi görmenin doğru bir yaklaşım olmadığına inanıyorum. Bu düşünceleri, bu inançları, bu değerleri paylaşmasanız bile, bunları bilmeniz gerektiğini düşünüyorum.

5. KONFERANS

Mustafa Kemal Anadolu'da

Yaşasın Cumhuriyet Konferansları'nın beşincisinde, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya çıkışıyla Ankara'ya gelmesi arasındaki dönemi; yani, 19 Mayıs 1919'la 27 Aralık 1919 tarihleri arasını göreceğiz.

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra -ki, geçen konferansta üzerinde ayrıntılarıyla durmuştuk-, İstanbul'da, gerçekten, son derece karışık bir dönem yaşandı. Bu karışık dönemde, bir kısım aydınlar Amerika Birleşik Devletleri'nin manda yönetimini öneriyor, bir kısım siyasi çevreler de İngiltere'nin iyi niyetine sığınmak istiyorlardı. Bu arada, bir 'mücadele'yi gündeme getiren örgütlenmeler de başlamıştı. Bu çerçeve içinde, Mustafa Kemal, İstanbul'da, bir yandan Mebusan Meclisi'ni dağıtır endişesiyle, Tevfik Paşa'nın güvenoyu almaması için çalışırken; diğer yandan da, Anadolu'da başlayacak direnişin temellerini atmaya gayret ediyordu. Bu arada, şunu da söyleyeyim ki; İstanbul ve Anadolu'daki örgütlenmeleri, sadece, bağımsızlıktan yana örgütlenmeler olarak düşünmemek lazım. Örneğin, ayrılıkçı amaçlar güden Kürt Teali Cemiyeti, bir İslam devleti oluşturmayı umut eden Teali-i İslam Cemiyeti bu noktada anılabilir. Aynı şekilde, İngiltere'ye

yanaşma yanlısı Hürriyet ve İtilaf Partisi'yle İngiliz Muhipleri Cemiyeti'ne de dikkat çekilebilir.

Değerli arkadaşlarım,

Atatürk *Nutuk*'ta mücadeleden yana olanların görüşlerini şöyle açıklar:

> "Temel ilke, Türk ulusunun onurlu ve şerefli bir ulus olarak yaşamasıdır. Bu, ancak, tam bağımsız olmakla sağlanabilir. Ne kadar zengin ve gönençli olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulus, uygar insanlık karşısında uşak durumda kalmaktan kendini kurtaramaz.
> Yabancı bir devletin koruyuculuğunu istemek, insanlık niteliklerinden yoksunluğu, güçsüzlüğü ve beceriksizliği açığa vurmaktan başka bir şey değildir. Gerçekten bu aşağılık duruma düşmemiş olanların, isteyerek başlarına yabancı bir yönetici getirmeleri hiç düşünülemez.
> Türk'ün onuru ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus, tutsak yaşamaktansa yok olsun, daha iyidir.
> Öyleyse ya bağımsızlık ya ölüm!
> İşte gerçek kurtuluşu isteyenlerin parolası bu olacaktı.
> Bir an için bu kararın uygulanmasında başarısızlığa uğranılacağını düşünelim. Ne olacaktı? Tutsaklık.
> Peki, öteki kararlara uymakla da sonuç bu olmayacak mıydı?"

Mustafa Kemal Anadolu'ya geçtiği zaman, durum pek parlak görünmüyordu. Ocak ayında başlamış olan, Paris Barış Görüşmeleri'nde imparatorluğun nasıl parçalanacağı belirlendiği gibi, daha sonra toplanacak olan konferanslarda da bu işin ayrıntılarının görüşüleceği açıklanmıştı. Öte yandan, Mondros Mütarekesi'nin koşulları uyarınca, Osmanlı Devleti'ne, ancak 20 tümenden oluşan 9 kolorduluk bir kuvvet bırakılmıştı; ki, bu 9 kolordunun çoğu, sadece, kağıt üzerinde vardı. Erzurum'daki 15. kolordu ve Trakya'daki 1. kolordu hariç olmak üzere, bu kolorduların önemli bir bölümünde, bir alay düzeyinde bile asker bulunmuyordu. Örneğin, İzmir işgal edildiği zaman, İzmir'deki tümenin mevcudu 200 kişi civarındaydı. Buna karşılık, Yu-

nanistan'ın tümenleri 12 bin kişilik tümenlerdi. Bu tümenlerin her birinde, 9 bin tüfek; 18'i ağır, 36'sı hafif makineli tüfek; ayrıca 24 top bulunuyordu. Yunanistan, Anadolu'ya, ilk aşamada, üç tümen çıkardı; bu tümenlerdeki asker sayısı, neredeyse Osmanlı ordusunun bütün asker sayısına denk geliyordu. Savaş içinde, Yunanlılar'ın çıkarttığı tümen sayısı 15'e varacaktır ki, bu 200 bin kişilik bir kuvvet anlamına gelir. Burada, üzerinde durulması gereken bir başka husus da, bu tümenlerin ellerindeki teçhizatın niteliğidir. Yunanlılar'ın elinde, İngiltere tarafından verilen, son derece iyi, son derece modern silahlar vardı. Ayrıca, Yunanlılar'ın değişik amaçlarla kullanabilecekleri 50 tane uçak ve oldukça güçlü bir donanmaları bulunduğunu söylemek isterim. Buna karşılık ordusunun çoğu terhis edilmiş, 10 sene süren savaşlarda yorulmuş, en nitelikli çocuklarını cephelerde bırakmış bir Anadolu vardı.

Değerli arkadaşlarım,

Bazı kalemler, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın Yunanlılar'a karşı yapıldığını, İngiltere'nin bu işte bir parmağı olmadığını öne sürerler. Amaçları, Kurtuluş Savaşı'mızı ve kazanılan zaferi küçümsemektir. Onlara söylenmesi gereken şudur; Kurtuluş Savaşı'nın ardından, Mudanya'da silah bırakışması görüşmeleri başladığı zaman, masada dört devletin temsilcisi oturuyordu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni temsilen İsmet Paşa ve karşısında İngiliz, Fransız ve İtalyan delegeleri. Peki, bu ne biçim bir Türk-Yunan savaşıdır ki, mütareke için, Yunan temsilcisi masa başında değildir? Bu nedenle, savaşın, sadece Yunanistan'a karşı yürütülen bir savaş olduğunu düşünmeyin. Yunanistan'ın arkasında, başta İngiltere olmak üzere, diğer müttefikler vardı.

Mustafa Kemal, Samsun'a çıkar çıkmaz, bütün kolordu kumandanlıklarına, bütün tümen kumandanlıklarına, vilayetlere ve mutasarrıflıklara birer telgraf çekerek, her ne olursa olsun, telgrafhanelerin bırakılmamasını istedi. Şevket Süreyya, Kurtuluş Savaşı'nı, 'telgrafçıların savaşı' olarak isimlendirir ki doğrudur. Mustafa Kemal, Anadolu'da, atacağı her adımı, önceden, bütün kolordu ve tümen kuman-

danlarına, vali ve mutasarrıflara bildirmiş, onların görüşlerini alarak bu adımları atmıştır. Bu, iki nedenden dolayı çok önemlidir. Birincisi, bu, 'Mustafa Kemal bir diktatör müydü, değil miydi' tartışmasına ışık tutacak bir hususdur. Attığı her adımı, önceden haber verip, görüş isteyen bir diktatör herhalde düşünülemez. İkincisi, bu nokta, Mustafa Kemal'in Anadolu'daki koordinasyonu, eşgüdümü sağlaması açısından fevkalade ilgi çekici olarak gözükmektedir.

Samsun'da birkaç gün kalan Mustafa Kemal, 25 Mayıs 1919'da Havza'ya geçti. Bu arada, İstanbul'da, işgali protesto eden, mütareke koşullarını protesto eden, mitingler yapılmaktaydı. Atatürk'ün Samsuna çıktığı gün olan 19 Mayıs'ta, Fatih'te büyük bir miting yapılmış ve bu mitinge 75 bin kişi katılmıştır. Daha sonra, 20 Mayıs'ta, Üsküdar'da yine geniş katılımlı, 30 bin kişinin katıldığı, bir miting yapılır. Ve nihayet, 23 Mayıs 1919'da ünlü Sultanahmet Mitingi gerçekleşir. Sultanahmet Mitingi'ne tahminen 200 bin kişi katılmıştır. O günlerin İstanbul'unun 1 milyon civarında nüfusu olduğu düşünür ve bu arada, yoğun bir gayrimüslim nüfus olduğu dikkate alınırsa, İstanbul'da ayakta kalabilen Türkler'in tamamının Sultanahmet'e gittiği söylenebilir. Mitingin olduğu gün, özellikle Suriçi dediğimiz bölgede, yani, bugünkü Fatih ve Eminönü ilçelerimizde, bütün dükkanlar kapatılmış ve herkes mitinge katılarak, protestosunu dünyaya duyurmaya çalışmıştır.

Aynı günlerde, İstanbul'da 'Saltanat Şurası' denilen bir şuranın, bir meclisin toplandığını da görüyoruz. Bu şurada, mütareke İstanbul'unun değişmeyen üç anlayışı; Amerikan mandası, İngilizlerin insafına sığınarak şerefli bir barış elde etmek umudu ve nihayet mücadele etmek için ulusal bir meclis oluşturma düşüncesi gündeme getirilmiştir.

Havza'da birkaç gün kalan Mustafa Kemal, 12 Haziran'da Amasya'ya geçer. Burada, yakın arkadaşı ve eski bahriye nazırı (deniz bakanı) Rauf Orbay'ın, Ankara'daki kolordu kumandanı Ali Fuat Paşa'nın yanına gittiğini öğrenir. Hemen bir telgraf çekerek, onları yanına çağırır ve 19 Haziran 1919'da Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa ve Rauf Orbay tarafından imzalanan bir bildirge yayınlanır. Buna, 'Amasya

Bildirgesi' diyoruz. Mustafa Kemal, ilk kez dişlerini göstermektedir. Amasya Bildirgesi'ne göre, ulusun bağımsızlığını, ulusun kararı ve direnişi kurtaracaktır. Yine aynı bildirgeye göre, Sivas'ta, ulusal bir kongre toplanacağı duyurulmakta ve vilayetlerin buna temsilci göndermesi istenmektedir. Ayrıca, seçilen temsilcilerin, eğer, erken yola çıkabilirlerse, 10 Temmuz'da Erzurum'da toplanacak olan Doğu Vilayetleri Kongresi'ne katılmaları da öngörülmektedir.

Mustafa Kemal, Anadolu'da, tırnaklarıyla kaza kaza bir yerlere varmaya çalışırken; İstanbul'da, İngiliz işgal kuvvetleri, Mustafa Kemal'in geri çağrılmasıyla ilgili, sürekli olarak, Harbiye Nezareti'ni sıkıştırmaktadırlar. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, hiç kuşkunuz olmasın yurtsever, bağımsızlıktan yana ve ülkenin içine düştüğü duruma üzülen bir kumandandır; ancak, İngiliz baskısına karşı direnememektedir. İngiliz işgal kuvvetleri ve Karadeniz donanma kumandanı Amiral Milne, daha Mustafa Kemal yola çıkarken, "bu adam nereye gidiyor" diye Harbiye Nezareti'ni sıkıştırmaya başlamış ve daha sonra da geri çağrılmasını resmen talep etmiştir. 19 Mayıs'ta, 6 Haziran'da, Şevket Turgut Paşa, Mustafa Kemal'e 'geri dön' diye telgraflar çeker. Ancak, Mustafa Kemal, her seferinde 'sudan' bir takım gerekçelerle, 'benzinim yok', 'vasıta yok' diye, bu talepleri geri çevirir. Amasya Genelgesi imzalandıktan sonraysa, Ali Kemal'in, vilayetlere gönderdiği bir telgrafla, Mustafa Kemal'in görevinden azledildiği ve emirlerinin dinlenmemesi gerektiği bildirilir. Bu arada, Elazığ'a vali olarak atanan Ali Galip, Mustafa Kemal'i gözaltına almak için girişimlerde bulunacaktır; ki, aynı Ali Galip'in, daha sonra, Sivas Kongresi'nde de benzer davranışlar içinde olacağını görürüz. Ali Galip, sonunda kaçmak zorunda kalacaktır.

Demin sözünü ettiğim, Ali Kemal, enteresan bir insandır. Aslında, ünlü bir hukuk hocası, parlak bir hukukçudur. Mudanya Mütarekesi'nin ardından, yargılanmak üzere Ankara'ya getirilmek için iki memur tarafından kaçırılır. Ancak, İzmit'te, galeyana gelen halk, Ali Kemal'i bu iki memurun elinden alır ve linç eder. Bu konuyla ilgili olarak, dönemin İzmit Valisi Nurettin Paşa suçlanır, Nurettin Paşa'nın, bu

işe göz yumduğu söylenir. Ben de öyle düşünüyorum. Ancak, her ne olursa olsun, acı bir sondur.

Ali Kemal'den bahsederken, hep anlattığım önemli bir husus vardır, bunu sizlerle de paylaşmak istiyorum. Ali Kemal linç edildikten sonra, Ali Kemal'in eşi, küçük yaştaki oğlunu alarak, yurtdışına çıkar. Eşinin hali vakti yerindedir. Çocuk yurtdışında büyür, yurtdışında siyaset bilimi okur ve sonra da annesiyle beraber Türkiye'ye geri döner. Yurda döndükten sonra, bu çocuğun dışişleri bakanlığında memur olmak için sınava girdiğini ve sınavı kazandığını görürüz. Fakat, bazı 'işgüzar' bürokratlar, Ali Kemal'in oğlu olduğu için, onu, bakanlığa almak istemez, tayinini yapmazlar. Bunun üzerine, Ali Kemal'in eşi, İsmet Paşa'ya başvurur ve "benim oğlum sınavı kazandığı halde, sizin bazı memurlarınız, onu, Ali Kemal'in oğlu olduğu için, tayin etmiyorlar" der. İsmet Paşa, olaya sinirlenir, bu olaya yol açan memurları görevlerinden alır ve çocuğun hemen diplomat kadrosuna geçmesini sağlar. Ali Kemal'in oğlu olan bu genç insan, Türk dışişlerinde, siyasi bir makam olan bakanlık dışında, en yüksek düzeye kadar, genel sekreterliğe kadar yükselir. Adı da Zeki Kumeralp'tır. O günlerin Türkiye'si, Ali Kemal'in oğlu bile olsa, bir insanı, bir yakınının suçundan, kusurundan dolayı mahkum etmeyi ya da önünü kesmeyi düşünmemektedir. Şimdi, bir de 12 Eylül sonrasına bakın. 'Güvenlik soruşturması' denilen bir 'ucube' ilan edilmiş ve 'amcasının oğlunun karısının abisi' 'bilmem ne örgütü'ne üye olmak suçundan yargılanıyor diye, pek çok insanın önü kesilmiştir. 'Suçun şahsiliği' dediğimiz bir prensip vardır. Bir suç, o suçu işleyen insan açısından vardır ve sadece o insan cezalandırılır. İşlenmiş olan bir suçtan ötürü, o suçu işleyen ve cezalandırılan insanın yakınları, tanışları, akrabaları, çocukları cezalandırılamaz. Türkiye Cumhuriyeti, 1940'lı yıllarda, demin anlattığım çerçevede bir devlet felsefesine, bir anlayışa sahipken, maalesef, 1980 sonrasında bunun gerisine düşmüştür. İlginç bir nokta olarak, bunu, dikkatinize sunmak istiyorum.

Değerli arkadaşlarım,

Mustafa Kemal, Doğu İlleri Kurultayı'na katılmak üzere 3 Temmuz'da Erzurum'a gelir. 5 Temmuz'da da Harbiye Nezareti, Mustafa Kemal'e 'kesinlikle' geri dönmesini emreder. Mustafa Kemal, birkaç gün idare eder; ancak, eğer geri dönmezse, ordudan ihraç edileceğini anladığı için, 8 Temmuz'da ordudan ayrıldığını açıklar ve aynı gün, fevkalade heyecan verici bir bildiri yayınlar. Ben, kitabınızda, bu bildirinin dilini biraz sadeleştirdim; bildiride Mustafa Kemal şöyle der:

> "O günden sonra resmi görev ve yetkiden ayrılmış olarak, yalnız ulusun sevgisine, cömertliğine ve yiğitliğine güvenerek ve onun bitmez uyarıcı ve yaratıcı kaynağından aydınlanıp güçlenerek vicdanımızın gösterdiği yolda görevimizi yapmaya devam ettik."

Mustafa Kemal ordudan ayrılmıştır ama, ciddi sorunlar vardır. Mustafa Kemal ve onun gibiler, daha küçücük çocukken sırtlarına giydikleri üniformanın sürekli koruyuculuğu altında yaşarlar. Sürekli olarak, arkalarında devleti ve devletin gücünü hissederler. Birdenbire, o güçlerden mahrum kalmak, onlar için çok zordur. Mustafa Kemal'in bu zor durumunu, Damat Ferit'in tutuklama kararı daha da zorlaştırır.

Mustafa Kemal ordudan ayrılınca, yaveri Kazım Bey (Dirik) - ki, daha sonra, çok ciddi hizmetleri olacaktır- bu gaflet anında "Paşam, ben evlatları kime teslim edeyim" der ve o an, Mustafa Kemal'i yalnız bırakmış olur. Kazım Karabekir'in de ne yapacağı belli değildir. Mustafa Kemal'e haber yollamış ve bir gün sonra görüşmek istediğini söylemiştir. Mustafa Kemal ne olacağını bilememekte, herhangi bir tahminde bulunamamaktadır. Bu nedenle, 8 Temmuz'u 9 Temmuz'a bağlayan gece Mustafa Kemal'in yaşamındaki en uzun gecedir.

Mustafa Kemal, Erzurum'da iki katlı bir evde misafir edilmektedir. Öğlene doğru, Kazım Bey'in kalabalık bir grupla gelmek üzere olduğu haberi, Mustafa Kemal'e ulaşır. Gelenler, kendisini tutuklamak için mi, yoksa başka bir amaçla mı geliyorlar, belli değildir. Kazım Bey, 15. Kolordu'ya bağlı 4 tümenin kumandanlarına haber yollamış ve onları Erzurum'a çağırmıştır. Tümen kumandanları, yardımcıları, ko-

lordu kumandanı, onun yardımcıları ve diğer üst rütbeli subaylar hepsi toplu olarak gelmektedirler. Aslında, Kazım Bey, bunun için, Mustafa Kemal'den bir gün sonraya randevu almıştır. Mustafa Kemal, Kazım Bey'i evin merdivenlerinin başında karşılar. Kazım Bey ve kumandanlar yukarıya çıkarlar, diğerleri aşağıdadır. Kazım Bey bir 'asker selamı' verir ve "Paşam" der, "en ufak neferinden, en üst kumandanına, bana kadar, bütün kolordum, bütün tümenlerim emrinizdedir; bizim açımızdan değişen hiçbir şey yoktur, mücadelemize devam edeceğiz". Mustafa Kemal'le Kazım Bey kucaklaşırlar. Böylece, çok 'kritik' bir nokta, tarihin muhtemel bir kırılma noktası aşılmış olur.

Değerli arkadaşlarım,

10 Temmuz'da açılması beklenen Erzurum Kongresi, delegelerin gecikmesi nedeniyle, 23 Temmuz'da açılır. Kongrede dile getirilen temel amaç, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçtiği günden beri dilinden düşürmediği bir amaçtır; kongrede, ulusal bir meclisin hemen açılması için seçimlerin yapılmasına işaret edilir. Kuva-yı Milliye'yi yani ulusal kuvvetleri etken ve ulusal iradeyi egemen kılmak gerektiği savunulur. Erzurum Kongresi, bir heyet-i temsiliye, bir temsil heyeti seçerek dağılır.

Artık, Erzurum'dan Sivas'a geçilecektir; ancak, yeni bir sorun doğmuş, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının paraları tükenmiştir. İki otomobil vardır ama, lastikleri yoktur, mutlaka iki iç lastik almak gerekmektedir, benzin alınması gerekmektedir, eşyaları taşımak için bir yaylı araba tutmak gerekmektedir; ancak, söyledim, para yoktur. Sonunda, bir emekli subay, ikramiye olarak aldığı 960 lirayı, Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne verir. Sağdan soldan toplanan paralarla 960 lira, bin liraya tamamlanır ve Heyet-i Temsiliye'ye teslim edilir. Bu parayla, iki tane iç lastik alınır, eşyaların gitmesi için de iki tane yaylı araba tutulur. Ayrıca, yine bu parayla, Heyet-i Temsiliye üyelerinin Erzurum'dan Sivas'a giderken, mola verdiklerinde yiyebilmeleri için, kumanya alınır. Heyet-i Temsiliye üyelerinin kumanyası ekmek, siyah zeytin ve tahin helvasıdır. Bugünlerimizi hazırlayan, bizi bugün-

lere taşıyan, biz bugün, 10 Mart 2000 tarihinde, şu salonda, şu konferansı yapabiliyorsak, bunu bize sağlayan insanların, o günlerde kumanya olarak yediği, sadece siyah zeytin, ekmek ve helvadır.

Sivas Kongresi, 4 Eylül 1919'da çalışmalarına başlar. Kongre 12 Eylül'e kadar devam edecek ve bu kongrede çok önemli bir karar alınarak, dağınık direnme örgütleri, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti çatısı altında toplanacaktır. Kongrede, bu cemiyetin çalışma ilkeleri de belirlenir: Sivas Kongresi'nden bir temsil heyeti seçilecek; fakat, bu temsil heyeti, sadece doğu vilayetlerini değil, bütün ülkeyi temsil edecektir. Temsil heyetinin başkanlığına Mustafa Kemal getirilir.

Sivas Kongresi'yle ilgili, beni çok duygulandıran, ilginç bir anekdot, ilginç bir olay vardır. Mustafa Kemal, Amasya'da, Sivas'ta toplanacak ulusal kongreyle ilgili çağrı yaptığı zaman, İstanbul'daki askeri tıbbiye öğrencileri, "Sivas'a bizden de bir temsilci gitsin" diye kendi aralarında para toplarlar ve temsilci olarak da veteriner öğrencisi Hikmet Bey'i seçerler. Harçlıklarından topladıkları parayı Hikmet Bey'in eline verirler. Hikmet Bey yola çıkar, Karasu'ya kadar yürüyerek gider, Karasu'dan bir tekne bulur, İnebolu'ya geçer, İnebolu'dan yürüyerek Ilgaz'a gelir ve Çankırı üzerinden de yirmi günü aşkın bir yolculuğun sonunda Sivas'a varır. Hikmet Bey, çok saygılı, lafa karışmayan, sürekli olarak dinleyen bir gençtir. Ancak, bir gün, çay arası verilip sohbetler sürerken, konu yine Amerikan mandasına getirilir. 'Amerikan mandası iyi midir, kötü müdür' diye tartışılmaya başlanır. Mustafa Kemal de oradadır. O zamana kadar, hep sessiz olan, hep dinleyen Hikmet Bey, birdenbire, tabiri caizse celallenir; Mustafa Kemal'e hitaben, doğrudan ona dönerek, "Paşam" der, "harçlıklarını bir araya getirerek beni buraya gönderen mekteb-i tıbbiye öğrencileri, hangi dış ülkenin himayesine girmenin daha yararlı olacağını tartışmak için beni buraya yollamadılar; onlar, beni buraya, nasıl mücadele edeceğiz, bağımsızlığımızı nasıl kazanacağız, bunu öğren, gel, diye gönderdiler" der. Ardından da ekler, "eğer, siz Paşam, siz de, şu ya da bu milletin mandasını savunursanız, biz sizi de tanımayız, sizi de çiğner geçeriz ve

mücadelemizi kendimiz yaparız". Mustafa Kemal, çok duygulanır, Hikmet Bey'e sarılır, onu kucaklar, alnından öper. Sonra da, "korkma çocuk, hiç öyle, manda falan gibi bir düşüncemiz yok, nasıl kurtulacağımızın tartışmasını yapıyoruz" der. Veteriner öğrencisi Hikmet Bey, ulusal savaşa katılır, gazi olur, istiklal madalyası alır. Savaştan sonra da döner okulunu bitirir ve bir veteriner olarak ülkenin değişik yerlerinde görevini yapar.

Günlerden bir gün, Mustafa Kemal'in aklına gelir, "Sivas Kongresi'nde bir Hikmet Bey vardı, tıbbiyelilerin temsilci olarak gelmişti; bu çocuk ne yapıyor, bulun, yaşıyor mu, şehit mi oldu, eğer yaşıyorsa getirin, milletvekili yapalım onu" der. Sorarlar, ararlar ve Hikmet Bey'i bulurlar. Hikmet Bey, ufak bir yerde, devlet veterineri olarak memurluk yapmaktadır. "Mustafa Kemal Paşa seni çağırıyor, milletvekili olacaksın" derler. Hikmet Bey, "Gazi'nin ellerinden öpüyorum, ben burada yaptığım işten memnunum; ben böyle faydalı oluyorum" der ve milletvekilliğini reddeder. "Aman, yapma, biz, bunu Gazi'ye nasıl söyleriz, kızar" derler. Hikmet Bey, "yok kızmaz, siz söyleyin, o anlar" diye yanıt verir.

Teklifi götürenler, Ankara'ya dönerler, bir süre, Hikmet Bey'in cevabını Mustafa Kemal'e nasıl söyleyeceklerinin kararını veremezler. Sonunda, "Paşam, Hikmet Bey'i bulduk, ellerinizden öpüyor ama, milletvekilliği teklifinizi kabul etmiyor, ben burada, böyle faydalı oluyorum diyor" derler. Mustafa Kemal "ben de zaten, böyle bir cevap bekliyordum" diye güler. Mustafa Kemal, daha sonra, aynı teklifi yine yaptırır ama, Hikmet Bey'in cevabı değişmez. Veteriner Hikmet Bey, dar gelirli bir memur olarak, onurla yaşamını tamamlar. Soyadı kanunu çıkınca, Boran soyadını almış ve Veteriner Albay Hikmet Boran olarak ölmüştür. Hikmet Boran'ın oğlu, ünlü şov sanatçımız Orhan Boran'dır. Hikmet Bey'in dar gelirli olduğunu da zaten, Orhan Boran'ın hatıralarından anlıyoruz.

Orhan Boran, Galatasaray Lisesi mezunu bir Beşiktaş fanatiğidir. Galatasaray Lisesi'nde okuyup, Galatasaray Lisesi mezunu olup, Beşiktaş taraftarı olan çok kimse vardır. Orhan Boran, bunun nedeni-

ni, Galataray Lisesi'nde iki tür öğrenci olmasıyla açıklar; ki, üç aşağı beş yukarı hâlâ öyledir. Birinci grup öğrenci, sınav kazanarak okula giren ve devletin okuttuğu parasız yatılılar ya da o zamanki adıyla leyli meccanilerdir. Bir de, hali vakti yerinde olan ailelerin çocukları vardır. Bu hali vakti yerinde olan ailelerin çocuklarının ceplerinde çok para varmış, kızlarla arkadaşlık eder, sinemaya gider, pasta yerlermiş. Fakat, parasız yatılılar bunları yapamaz, zengin ailelerin çocuklarını kıskanırlarmış. O dönemde de Beşiktaş çok iyi, Hakkı Yeten'in, Baba Hakkı'nın dönemi. Her maçta, Galatasaray'a üç-beş gol atıyor. Leyli meccaniler, parasız yatılılar da sırf zengin aile çocuklarını kızdırmak için Beşiktaş'ı tutarlar; Beşiktaş'ın Galatasaray karşısındaki galibiyetlerinden kendilerine pay çıkarırlarmış. Bunun için, o dönemlerde Galatasaray Lisesi'nde okuyup da, Orhan Boran gibi Beşiktaşlı olan çok kimse vardır; mesela Mümtaz Soysal Hoca da bunlardan biridir.

Orhan Boran hatıralarında güzel bir şeye daha değiniyor; bazen Orhan Boran'a "senin Emekli Veteriner Albay Hikmet Boran'la bir ilgin var mı" diye sorarlarmış. Orhan Boran "babamdır" dediği zaman da bakarlarmış "vah vah" derlermiş. Orhan Boran espriyle "acaba kime vah vah, onu hiç anlayamadım" diyor; ama, kime 'vah vah' dendiğini tabii ki çok iyi biliyor.

Değerli arkadaşlarım,

Yine konumuza dönelim. Damat Ferit, Sivas Kongresi'ni baltalamak için çok çalıştı; ama beceremedi. Ali Galib'in kongreye yönelik bir girişimi de yine sonuçsuz kaldı. Netice olarak da, Sivas Kongresi başarıyla tamamlandı. Bunun üzerine, Damat Ferit istifa etti, yerine de Ali Rıza Paşa getirildi.

Ali Rıza Paşa, hiç tartışmasız, bağımsızlıktan yana olan, Mustafa Kemal'in hocalığını yapmış, Mustafa Kemal'i zaman zaman korumuş, çok değerli bir paşadır. Ali Rıza Paşa sadrazam olunca, İstanbul'daki yönetimle Sivas'taki Heyet-i Temsiliye yeniden görüşmelere başlarlar. Bu görüşmelerde, belli noktalarda anlaşmaya varılır. Heyet-i Temsiliye, Ali Rıza Paşa'dan Kuva-yı Milliye'yi resmi olarak tanıma-

larını, hükümetin Erzurum ve Sivas kongrelerinde alınan kararlara katılmasını, meclisin açılması için seçimlerinin hemen yapılmasını, seçimler bitene kadar bağlayıcı kararlar alınmamasını, barış konferansına gidecek delegeleri Heyet-i Temsiliye'nin de onaylamasını ve sansürün kaldırılmasını ister. Ali Rıza Paşa, ilke olarak bunların hiçbirine karşı değildir. Ancak, onun da iki talebi vardır, "devlet içinde devlet olmayın ve İttihatçı olmadığınızı açıklayın" der. Bu konuların tümünde anlaşmaya varılır; ama yüz yüze görüşme daha faydalı olacağı için, Ali Rıza Paşa, Bahriye Nazırı Salih Paşa'yı, Heyet-i Temsiliye'yle görüşmesi için Amasya'ya gönderir.

Amasya'da, 20-22 Ekim 1919 tarihleri arasında Salih Paşa'yla Mustafa Kemal arasında, görüşmeler yapılır ve kararlar protokole bağlanır; ki bu kararlara 'Amasya Protokolü' diyoruz. Sınavlarda, Amasya Genelgesi'yle ya da Amasya Bildirgesi'yle Amasya Protokolleri çok karıştırılıyor. Amasya Genelgesi, Ali Fuat Paşa, Rauf Orbay ve Mustafa Kemal tarafından kaleme alınan bir metindir. Amasya Protokolleri'yse Salih Paşa'yla Mustafa Kemal arasında yapılan protokollerdir.

Değerli arkadaşlarım,

Amasya Görüşmeleri'nde, üzerinde anlaşmaya varılamayan tek nokta, meclisin yeriyle ilgilidir. Mustafa Kemal, İstanbul'daki fiili işgalin resmi bir işgale dönüşeceğini ve eninde sonunda meclisin dağıtılacağını tahmin ettiğinden, meclisi İstanbul dışında toplamak istemektedir. Ancak, gerek Salih Paşa ve gerek Mustafa Kemal'in silah arkadaşları, İstanbul'un manevi ağırlığını hissettirebilmek için, meclisin yeriyle ilgili olarak, İstanbul'da ısrarlıdırlar. Bunun üzerine Mustafa Kemal, meclisin İstanbul'da toplanmasını kabul eder ama, İstanbul'a gitmeyeceğini açıklar. Mustafa Kemal, yapılan seçimlerde, 7 Kasım 1919 tarihinde, Erzurum'dan milletvekili seçilir

Mustafa Kemal, bir süre daha Erzurum, Amasya ve Sivas yörelerinde kaldıktan sonra Ankara'ya doğru yola çıkacaktır. O günlerin Ankara'sı ilginç bir Ankara'dır. Yoğun bir gayrimüslim azınlık vardır. Ankara Valisi Muhittin Paşa da Damat Ferit yanlısıdır. Ancak, Anka-

ra'da, Rıfat Börekçi ya da Börekçizade Rıfat Bey adında bir çağdaş bir müftü ve Galip Bey adında da yurtsever bir defterdar vardır. Rıfat ve Galip beyler, Muhittin Paşa'yı tutuklayıp Sivas'a gönderirler. Galip Bey de valiliğe vekalet etmeye başlar. Bu arada, Ankara'da Ali Fuat Paşa'nın kumandasında 20. Kolordu da bulunmaktadır. Ayrıca, Ali Fuat Paşa'nın özendirmesiyle Azm-i Milli Cemiyeti adıyla bir cemiyet kurulmuştur. Bu cemiyet, Mustafa Kemal'i Ankara'ya davet eder, ona göre hazırlıklarını yapar. Heyet-i Temsiliye de Sivas'tan yola çıkar, Kırşehir Mucur üzerinden, 27 Aralık 1919'da Ankara'ya varır.

Heyet-i Temsiliye ve Mustafa Kemal, Ankara'da çok görkemli bir şekilde karşılanır. O sırada, Ankara'da bir İngiliz ve bir de Fransız birliği vardır. Mustafa Kemal arabayla istasyonun önünden geçerken, oradaki Fransız birliği, bu görkem karşısında biraz da şaşkınlığa düşerek selama geçer. Bunun üzerine, Mustafa Kemal onları da teftiş eder.

27 Aralık 1919'dan günümüze kadar olan dönemde, yani 81 yıldan beri, Türkiye'nin kalbi Ankara'da atmaktadır ve bundan sonra da Ankara'da atmaya devam edecektir.

Değerli arkadaşlarım,

Bu noktada, Mustafa Kemal'in Anadolu macerası bitiyor ve Sivas sonrası diye bir dönem başlıyor ki; onu da bir sonraki konferansta sizlere anlatacağım.

6. KONFERANS

İç Ayaklanmalar

İç ayaklanmalar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılışından önce ve sonra olarak iki başlık altında incelenmelidir. Ancak daha önceden iç ayaklanmaların genel nedenleri üzerinde durmakta yarar vardır.

1- İÇ AYAKLANMALARIN GENEL NEDENLERİ

İç ayaklanmaların genel nedenleri dört başlık altında toparlanabilir.

a) Padişah Vahdettin ve Sadrazam Damat Ferit ve benzerlerinin olumsuz yaklaşımları

Bu olumsuz davranışlar Anadolu hareketinin 'meşruiyeti' konusunda kuşkular uyandırmış ve diğer nedenlerle birleşince böyle bir olumsuzluk ortaya çıkmıştır. Unutmamak gerekir ki, iç ayaklanmalarda Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızda cephelerde yitirdiğimiz asker kadar kaybımız olmuş ve bu kardeş kavgası son derece yüksek bir maliyet ortaya çıkarmıştır.

Konferanslarda sunulmak üzere hazırlanmış olan 6. ve 9. Konferanslar'ın metinleri, sözkonusu konferanslar gerçekleşmediği için değiştirilmeden bırakılmış, bütünlüğün sağlanması için de kitaba alınmıştır. - ed.

b) İngiltere'nin olumsuz politikası

İsyanlara baktığımız zaman; özellikle Biga, Gönen ayaklanmalarında (Ahmet Anzavur) ve Düzce, Hendek, Adapazarı ayaklanmalarında İngiltere'nin hedeflemiş olduğu Boğazlar bölgesini güvence altına alma arzusunu çok net bir biçimde görebilmekteyiz.

Örneğin, Biga ayaklanmasını çıkartan Ahmet Anzavur'u önemli bir biçimde frenleyen ve bölgesinde Kuva-yi Milliye'yi güçlü kılan Edremit Kaymakamı Köprülü Hamdi Bey ikinci isyan öncesinde öldürülüp, cenazesi Biga'ya getirilince İstanbul'dan gelen iki İngiliz subay, cesedi teşhis etmiş ve gerçekten Köprülü Hamdi Bey olduğunu anlayınca o gün için astronomik bir para olan 5 bin İngiliz altınını isyancılara vermiştir.

Salt bu olay bile İngiltere'nin taraf değil gibi göründüğü ayaklanmalardaki pay ve etkisini açıkça göstermektedir.

c) Halkın yorgunluğu

Anadolu halkı, neredeyse on senedir birbirini izleyen savaşlardan ötürü perişan durumdaydı. Düşününüz ki, Osmanlı İmparatorluğu sadece Birinci Dünya Savaşı'na 1 milyonun üzerinde asker sürmüş ve Çanakkale Cephesi, Doğu Cephesi, Irak ve Filistin cephelerinin yanı sıra Avusturyalılar'a yardım etmek için Galiçya'ya bile asker göndermişti. Bundan önce Balkan Savaşları, Libya Savaşı gibi savaşlar da birbirini izlemişti.

Halk açlık sınırındaydı. Yüz binlerce evladını yitirmişti. Tarlalar ekilmemiş, ticaret hayatı neredeyse bitmişti. Ve şimdi yeniden savaşa çağırılıyordu. Üstelik Almanya'yla birlikte baş edemedikleri İngiltere'ye karşı tek başına savaşmak zorunluluğu ortaya çıkmıştı.

Bu yeni savaşın halka yeni külfetler doğuracağına kuşku yoktu. Ve Anadolu halkı bu külfetlerin altına girmek istemiyordu.

Halk bu ruhsal durum içindeyken, padişahın ve İstanbul hükümetlerinin olumsuz tavrı ve hainçe yürütülen 'din elden gidiyor' propagandası, halkın savaşma azmini iyice ortadan kaldırıyordu. Daha sonra göreceğimiz üzere, yerel kimi yöneticilerin bu konudaki hatalı

bazı tutumları da bunlara eklenince, iç ayaklanmalar bir saman alevi gibi parlamaya başladı.

d) Gayrimüslim azınlıkların politikaları

Birinci Dünya Savaşı sırasında tehcir nedeniyle çok sıkıntı çeken Ermeniler çöken imparatorluktan büyük bir pay koparmaya çalışırken, özellikle Doğu Karadeniz Rumları Pontus Devleti'ni yeniden yaşama geçirmenin planlamalarını yapıyorlardı. Doğu Karadeniz Bölgesinde, Rum çetecilerle, yerel olarak örgütlenen Türk çeteciler arasında yoğun çatışmalar yaşanıyordu.

Gayrimüslim azınlıklar arasında sayılmasalar bile doğu ve güneydoğudaki Kürt kökenli kimi aşiretler ve bunların liderleri bağımsız bir Kürdistan'ın hayali içindeydiler. Zaten daha sonra göreceğimiz üzere, kimi ayaklanmalar doğrudan doğruya etnik bir karakter taşımaktadır.

İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerdeki gayrimüslim azınlıkların örgütlenmesi herhangi bir ayaklanmaya neden olmamış olsa bile, Kuva-yi Milliyeciler'i zora soktuğuna ve halkın moralini bozduğuna kuşku duymamak gerekir.

İşte tüm bu nedenler TBMM'nin açılışı öncesinde ve sonrasında çok sayıda ayaklanmaya zemin oluşturacak. Tabi bunların yanı sıra yerel ve öznel nedenler de bulunmaktaydı.

2) TBMM'NİN AÇILIŞINDAN ÖNCEKİ AYAKLANMALAR

Bu dönemdeki çıkan ayaklanmalar arasında en önemli gördüğümüz dördünü ana hatlarıyla ele almak istiyorum.

a) Ali Batı Olayı (11 Mayıs-18 Ağustos 1919)

Ali Batı, Midyat'ın güneyindeki bir aşiretin lideri idi. Savaşın yitirilmesi üzerine "hükümet buraları bana emanet etti" gibisinden saçma sapan ifadelerle ayaklandı. Ancak ilginçtir, Nusaybin ve Savur çevresindeki köylerde etkin oldu ve birkaç ay boyunca etrafı kana buladı.

Bölgedeki askeri kuvvetlerin kısa süren bir operasyonu sonra-

sında Medah'ta sıkıştırıldı ve öldürüldü. Böylece, ilk başlayan ayaklanma, üç ay kadar sürdükten sonra bastırıldı.

b) Bozkır Ayaklanmaları (27 Eylül-4 Kasım 1919)

Bozkır'daki ayaklanma İstanbul'dan yana olan Konya Valisi Cemal Paşa'nın özendirmesinin ve hatalarının bir sonucu olarak başlamış, 27 Eylül'de başlayan ayaklanma Ekim ortalarında bastırılmışken, 20 Ekim'de yeniden ayaklanarak Konya'ya giren asiler etrafı kana bulamışlar ancak, askeri kuvvetlerin hızlı bir operasyonuyla ayaklanma 4 Kasım 1919'da tümüyle bastırılmış ve ele başları ağır bir biçimde cezalandırılmıştır.

c) Anzavur Ayaklanmaları

i) I. Anzavur Ayaklanması

Çerkez kökenli ve emekli bir binbaşı olan ve bir ara İzmit mutasarrıflığında bulunan Ahmet Anzavur, Anadolu'da Mustafa Kemal örgütlenme çabalarını sürdürürken Biga, Manyas ve Gönen çevresinde Kuva-yi Milliye'ye karşı yandaş toplamaya başladı.

Biraz yukarıda değindiğimiz gibi, Köprülü Hamdi Bey'in tüm frenlemelerine rağmen Ekim 1919 başlarında Susurluk'ta ayaklandı ve yandaşlarıyla beraber Balıkesir'e gelerek Kuva-yi Milliyeciler'den 'hesap soracağını' ilan etti.

Edremit Kaymakamı Köprülü Hamdi Bey, Ahmet Anzavur'u 5 Kasım 1919'da Manyas'a davet etti ve ayaklanmaması için ikna etmeye çalıştı. Hamdi Bey'e karşı aşağıdan alan Anzavur, aslında ayaklanma niyetinden vazgeçmemişti.

Bölgede bulunan 61. Tümen Kumandanı Albay Kazım (Özalp) da aynen Köprülü Hamdi gibi aldandı ve Ankara'ya gönderdiği bir mesajda, "mesele kapanmıştır" dedi. Oysa ki, Anzavur birkaç hafta içinde ayaklandı. 15 Kasım 1919'da Kuva-yi Milliyeciler'le çatışan Anzavur'a bağlı güçler, ağır bir yenilgi aldılar. Ancak Ahmet Anzavur kaçmayı başardı.

19 Kasım'da Çerkez Ethem güçleri ve Rahmi Bey komutasında-

ki 'tenkil kuvvetleri' de Balıkesir'e geldi. Ancak onlarda meseleye kapanmış gözüyle baktıkları için etkin önlemler almadılar.

ii) II. Anzavur Ayaklanması

İlk ayaklanma sonrasında kaçan Anzavur, uzaktan da olsa bozguncu faaliyetlerini sürdürmekteydi. Ancak, bölgede etkin olan Kuvayi Milliyeciler ve Köprülü Hamdi Bey'di. Zaten Hamdi Bey 1920 Ocak sonlarında Biga'ya gelmiş ve duruma egemen olmuştu.

Gene bu arada Hamdi Bey'in yakın adamlarından Dramalı Rıza 26 Ocak 1920'de Gelibolu'nun Akbaş mevkiindeki silah deposunu basmış ve silahları Yenice'ye getirmişti.

16 Şubat 1920'de bölgedeki Pomaklar, Gavur İmam lakaplı birinin başkanlığında ayaklandılar ve Biga'ya girdiler. Bir gün sonra Anzavur da Biga'ya geldi.

Köprülü Hamdi Bey, silahları depoladıkları Yenice'ye kaçmak istediyse de yakalandı ve öldürüldü. Biraz yukarıda da değindiğimiz gibi, iki İngiliz subayı, 18 Şubat'ta Biga'ya gelerek Köprülü Hamdi'yi teşhis ettiler ve katillerine yedi torba içinde 5 bin İngiliz altını ödül verdiler.

Ayaklanma hızla yayıldı. Ancak Nisan başlarında bölgeye gelen Çerkez Ethem ve 'Kuva-yi Seyyariye' Anzavur'u sıkıştırdı. 16 Nisan 1920'de yapılan Yahyaköy Savaşı'nda Anzavur kuvvetleri dağıtıldı. Ancak, Ahmet Anzavur gene kaçarak İstanbul'a gitti. (Başka konferanslarımızda üzerinde duracağımız üzere, bu hainliklerinden ötürü Sultan Vahdettin tarafından paşalık unvanıyla ödüllendirildi. Salt bu olay bile Vahdettin'in Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndaki işlevini göstermeye yeter.)

d) Şeyh Eşref Olayı (26 Ekim-24 Aralık 1919)

Şeyh Eşref, Bayburt'a bağlı Hart kazasında yaşayan ve çevresi tarafından din alimi olarak değerlendirilen yarı meczup bir imam idi. Otorite boşluğu ortaya çıkınca, kendini 'Tanrı tarafından gönderilen bir kurtarıcı' olarak ilan etti ve 'kafir' olduklarını iddia ettiği subay ve memurlara karşı ayaklandı.

Yandaşlarının kurşun işlemediğine inandıkları Şeyh Eşref yaşadığı bölgeye birkaç ay hakim oldu. Ancak, Kazım Karabekir komutasındaki 15. Kolordu'nun 9. Tümeni Şeyh Eşref'i Hart'ta sıkıştırdı ve sığındığı eve isabet eden bir top mermisi kurşun işlemez sanılan Şeyh Eşref'in sonu oldu.

3) TBMM'NİN AÇILIŞINDAN SONRAKİ AYAKLANMALAR

Bu dönemdeki ayaklanmalar, çok daha geniş bir alana yayılmış ve zaman zaman Ankara'ya ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Biz, bu dönemdeki çok sayıda ayaklanmadan dördünü, Düzce Ayaklanmaları'nı, Yozgat Ayaklanmaları'nı, Çerkez Ethem Ayaklanması'nı ve Koçkiri Ayaklanması'nı ele alacağız.

a) Düzce Ayaklanmaları

Düzce Ayaklanmaları'nın nerede başlayıp nerede bittiği ve ne zaman başlayıp ne zaman bittiği biraz tartışmalıdır. Ancak, klasik olarak bu ayaklanmalar iki grup içinde incelenir. 13 Nisan 1920 ile 31 Mayıs 1920 arasındaki süreç 1. Düzce Ayaklanması, 8 Ağustos-23 Eylül 1920 arasındaki süreç de 2. Düzce Ayaklanması olarak isimlendirilir.

i) 1. Düzce Ayaklanması

Bu ayaklanmanın ardındaki beklenti, ne dinsel ne de etnik bir beklentiydi. Amaç, padişahın otoritesinin iade edilmesi ve açılış hazırlıkları sürmekte olan TBMM'nin otoritesinin kırılmasıydı.

Aslında bölgedeki huzursuzluk, 1919 sonlarında Akyazı'da su üstüne çıkmıştı. Fakat, bölgede düzeni sağlamakla görevli olan Binbaşı Mahmut Nedim'in çabalarıyla, bu türden kıpırdanışlar bastırılabilmişti.

13 Nisan 1920'de Düzce'ye bağlı Ömerefendi Köyü'nde asiler ayaklandılar ve Düzce'ye girerek hükümet binalarını işgal ettiler. Aynı gün, benzer bir girişim Beypazarı'nda oldu. Daha sonra 18 Nisan'da Bolu'da, 20 Nisan'da Gerede'de benzer olaylar yaşandı.

18 Nisan'da Mahmut Nedim Bey'e, olayları bastırması emredildi. Ancak, kan dökmek istemeyen ve olayları müzakereyle çözümle-

mek isteyen Mahmut Nedim Bey Gerede'de pusuya düşürüldü ve öldürüldü.

Olayları bastırabilmek için Trabzon Milletvekili Hüsrev Bey (Gerede) başkanlığında Düzce'ye gönderilen nasihat heyeti asiler tarafından tutuklandı ve hapse atıldı.

Bu durumda, kolordu kumandanı Ali Fuat Paşa, 27 Nisan 1920'de Çerkez Ethem'i, Gevye'ye çağırarak ayaklanmayı bastırmasını istedi. Yaklaşık 4 bin kişilik bir kuvvetle bölgeye gelen Çerkez Ethem ayaklanmayı şiddetle bastırdı ve aralarında hareketin lideri gibi görünen Sefer Bey'in de olduğu liderlerden 53 kişiyi astı. (Çerkez Ethem'in bu konuda başına buyruk hareket etmesi daha sonraki olumsuzlukların bir işaretiydi. Çok etkili bir insan olan Sefer Bey'in, pişman olduğu ve elindeki güçle beraber Kuva-yi Milliyeciler'e katılacağı söyleniyordu.)

Çerkez Ethem kuvvetleri 26 Mayıs'ta Düzce'ye girdiler. 31 Mayıs'ta Binbaşı Çolak İbrahim'in kuvvetleri de Düzce'deydiler. Kısa sürede bölgeyi denetim altına aldılar ve böylece 1. Düzce Ayaklanması sona ermiş oldu.

ii) 2. Düzce Ayaklanması

Bu ayaklanma 8 Ağustos-23 Eylül 1920 tarihleri arasında gerçekleşen bir dizi hareketi içerir. 22 Haziran'da başlayan Yunan saldırısı nedeniyle bölgedeki düzenli birliklerin önemli bir bölümü çekilerek cepheye gönderilince, bölgede huzursuzluklar yeniden başladı. Özellikle askere gitmek istemeyen Çerkez ve Abhazalar ilginç bir biçimde bölgede yaşayan kimi Rumları da yanlarına katarak ayaklandılar ve 8 Ağustos 1920'de 300 kadar çeteci Düzce'ye girerek devlet dairelerini işgal ettiler.

Ancak, birkaç gün içinde, korku ve pişmanlıklar başladı. 11 Ağustos 1920'de haber yollayarak, eski suçların affedilmesi durumunda teslim olacaklarını bildirdiler. Ali Fuat Paşa, çatışma ve kan dökülmesinden yana değildi. Bu nedenle, Abhaza kökenli Binbaşı Rüştü Bey'i Düzce'ye göndererek anlaşma olanaklarını zorladı ve sonunda

Rüştü Bey'in de gayretleriyle, çeteciler teslim olmayı kabul ettiler ve 23 Eylül 1920'de düzen tam anlamıyla sağlandı.

b) Yozgat Ayaklanmaları

Yozgat Ayaklanmaları tümüyle bölgesel etkinlik ve otorite mücadelesinden kaynaklanmıştır. Bu ayaklanmalar da iki başlık altında incelenir. 15 Mayıs-27 Ağustos 1920 arasındaki olaylar 1. Yozgat Ayaklanması, 5 Eylül-30 Aralık arasındaki olaylar da 2. Yozgat Ayaklanması olarak adlandırılır.

i) 1. Yozgat Ayaklanması

Bu bölgede etkin bir aile olan Çapanoğulları, İstanbul ve Ankara arasında tercihlerini, İstanbul'un lehine kullanıyorlardı. Zaten Çapanoğlu Edip Bey, Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin başkanı konumundaydı. O ve kardeşi Celal Bey, Ankara'nın otoritesini tanımamak istiyorlardı. Örneğin, 'Padişah tutsaktır, emirleri dinlenmeyebilir' diyen müftüyü kovmuşlardı.

Ankara Valisi Yahya Galip, Çapanoğulları'na olan eski bir minnet borcundan ötürü yumuşak davranıyordu.

İlk ayaklanma, Yıldızeli'nde başladı. Daha sonra Yozgat'da da ayaklanmalar başladı. Kılıç Ali kumandasındaki düzenli birlikler 1 Haziran'da Yozgat'a gelerek düzeni sağladılar. Ancak asilerin başına geçen Çapanoğulları, 13 Haziranda Yozgat'a girdiler.

Bunun üzerine Çerkez Ethem Yozgat'a davet edildi ve 21 Haziran'da bölgeye intikal etti. Arapseyf'te yapılan savaşı Çerkez Ethem kazandı ve gene kendi bildiği yöntemlerle insanları yargılayıp astırmaya başladı. Hatta bu arada, Ankara Valisi Yahya Galip Bey yargılamak üzere istediği ve Mustafa Kemal'in Yahya Galip'i korumasına içerleyerek, 'Ankara'ya döndüğümde Mustafa Kemal'i meclisin kapısında asacağım dediği' söylenir. Oysa ki, aynı günlerde, Çolak İbrahim ve Refet Bey (Bele) kumandasındaki düzenli ordu birlikleri de bölgeye gelmiş ve tam anlamıyla sükunet sağlanmıştı. Bana öyle geliyor ki, Çerkez Ethem'in bu kendini bilmez ifadeleri, daha sonra yaşayacağı dramın kesin kanıtlarıydı.

ii) 2. Yozgat Ayaklanması

5 Eylül-30 Aralık tarihleri arasındaki olaylar, 2. Yozgat Ayaklanması olarak isimlendirilir. Ancak, birincisiyle karşılaştırılamayacak kadar yerel ve ufak çapta hareketlerden oluşur.

Olayın başlangıcını, yaklaşık 500 kişilik Akdağmadeni Alayı'nın Yozgat'a gönderilmek istemesine karşı doğan tepkiler oluşturur. Ayaklanan bu alayın askerlerine 6 Eylül'de Erbağ, 9 Eylül'de de Zile'ye bağlı Ortaköy katılacak ve bu merkezler asilerin eline geçecektir.

Hızla bölgeye gelen Çolak İbrahim, 25 Eylül'de asileri mağlup edecek ve 29 Eylül'de Akdağmadeni'ne girecektir. Böylece 2. Yozgat Ayaklanması da sona ermiş olacaktır.

c) **Çerkez Ethem Ayaklanması**

Çerkez Ethem; özellikle hazırlık döneminde, Ulusal Kurtuluş Savaşı'mıza çok büyük katkılarda bulunmuş olan hattâ Ulusal Kurtuluş Savaşı'mızın başlayabilmesine zemin hazırlamış olan çok önemli bir kumandan iken, daha sonra başarısının sarhoşluğu içinde haddini aşan ve biraz yukarıda söylediğimiz üzere, Mustafa Kemal'i meclis kapısında astırabileceğini zannedecek kadar başı dönen bir insandı.

Aslında köklü bir Çerkez ailesinden gelmekteydi. Büyük kardeşi Reşit Bey TBMM'de milletvekiliyken, bir diğer kardeşi yüzbaşı Zeki Bey kendisine yardımcı konumundaydı ve 'Kuva-yi Seyyariye' (Gezici Kuvvetler) ismi verilen ordusuyla hem Salihli Cephesi'ndeki Yunan ilerlemesini yavaşlatmış hem de iç ayaklanmalar sırasında yadsınmaz hizmetlerde bulunmuştu.

Çerkez Ethem'in sorunu, İsmet Paşa'nın Batı Cephesi kumandanlığına atanmasıyla su üzerine çıktı. O dönemde Batı Cephesi'ni tutmaya çalışan çetelerin, Batı Cephesi Kumandanlığı'nın emrine girmesi ve düzenli ordu birlikleri saflarına katılmaları istenmekteydi. Çerkez Ethem bunu reddetti ve mali konularda hesap vermediği gibi, raporlarını Batı Cephesi Kumandanlığı'na değil, doğrudan doğruya TBMM Başkanlığı'na göndermeye başladı.

Mustafa Kemal ve TBMM, Çerkez Ethem'i gözden çıkarmak is-

temiyordu. Önce araya Reşit Bey'i koyarak bu türden davranışlarına son vermesini istediler. Bu girişim sonuç getirmeyince Kılıç Ali, Celal Bey, Eyüp Sabri, Vehbi Bey'den oluşan bir 'nasihat heyeti' oluşturuldu. Ancak, Çerkez Ethem bu heyetle görüşmeyi kabul etmedi ve kuvvetlerinin başına gitti.

Aynı günlerde, Eskişehir'e doğru Yunan ilerlemesinin başladığı da düşünülürse, Ankara'nın ne denli zor bir konumda kaldığı kolayca anlaşılır. Fakat her şeye rağmen Mustafa Kemal 'bu işi bitirin', emrini vermek zorunda kaldı ve mevzi bir takım çatışmaların sonrasında Çerkez Ethem, kumanda heyetiyle birlikte 5 Ocak 1921 tarihinde Yunanlılar'a sığındı.

Derviş Bey kumandasındaki düzenli ordu birlikleri, 11-14 Ocak tarihleri arasında bölgede bir temizleme harekatı yaptı ve Çerkez Ethem kuvvetlerinin bir kısmı dağıtıldı, bir kısmı da düzenli ordu birliklerine katıldı.

d) **Koçkiri** Ayaklanması

Koçkiri; Hafik, Zara, İmranlı çevresinde yaşayan ve 135 köyden oluşan yaklaşık 40 bin nüfuslu bir Kürt aşiretidir. Tahmin edildiğine göre 2 bin 500 tüfekleri bulunuyordu.

Aslında Koçkiri kabilesi 5 alt kabileden oluşmaktaydı. Bunlar; İbo, Zaza, Balu, Kertelli ve Saruh kabileleriydi.

Aşiretin başında Mehmet Naki İzzet bulunuyordu. Kabile içindeki en büyük alt kabilenin başındaysa Mustafa Paşa'nın oğulları Alişan ve Haydar beyler bulunuyordu ki, Haydar Bey aynı zamanda İmranlı bucağı müdürü olduğu gibi, Kürt Teali Cemiyeti'nin şube başkanıydı. Gene aşiret içinde önemli isimlerden Alişir Bey, 'Jin Dergisi'ni çıkartmaktaydı.

İngilizler'in de yoğun propagandalarının sonucu olarak, bölgedeki Kürtler arasında yoğun huzursuzluklar başlamıştı. 1920 Ekimi'nde Alişir Bey kendine bağlı aşiret üyeleriyle birlikte ayaklandı. Aynı dönemde Divriği kaymakamlığına atanmış bulunan Haydar Bey'in ve Alişan Bey'in çabalarıyla bu ayaklanma kan dökülmeden bastırıldı.

Daha sonraki günlerde Yozgat'tan kaçan Zalim Çavuş adındaki asi, bölgeye geldi. Zalim Çavuş'un gelişi yeniden huzursuzluklara neden oldu. Huzursuzluğa son vermekle görevlendirilen Binbaşı Halis Bey'in 6. Süvari Alayı'nın Zara'ya gelmesi ve 14 Şubat 1921'de İmranlı'yı alması bölgede yeni bazı huzursuzluklara neden oldu.

Kızıltepeli Kör Rıfat ve Karamanlı Nuri'nin önderliğinde toparlanan bin kadar asi; Halis Bey'e, İmranlı'yı terk etmeleri ve Zara'ya dönmeleri konusunda ültimatom verdi. Halis Bey bu ültimatomu reddedince, asiler 6 Mart'ta İmranlı'ya saldırdılar. Binbaşı Halis Bey şehit oldu.

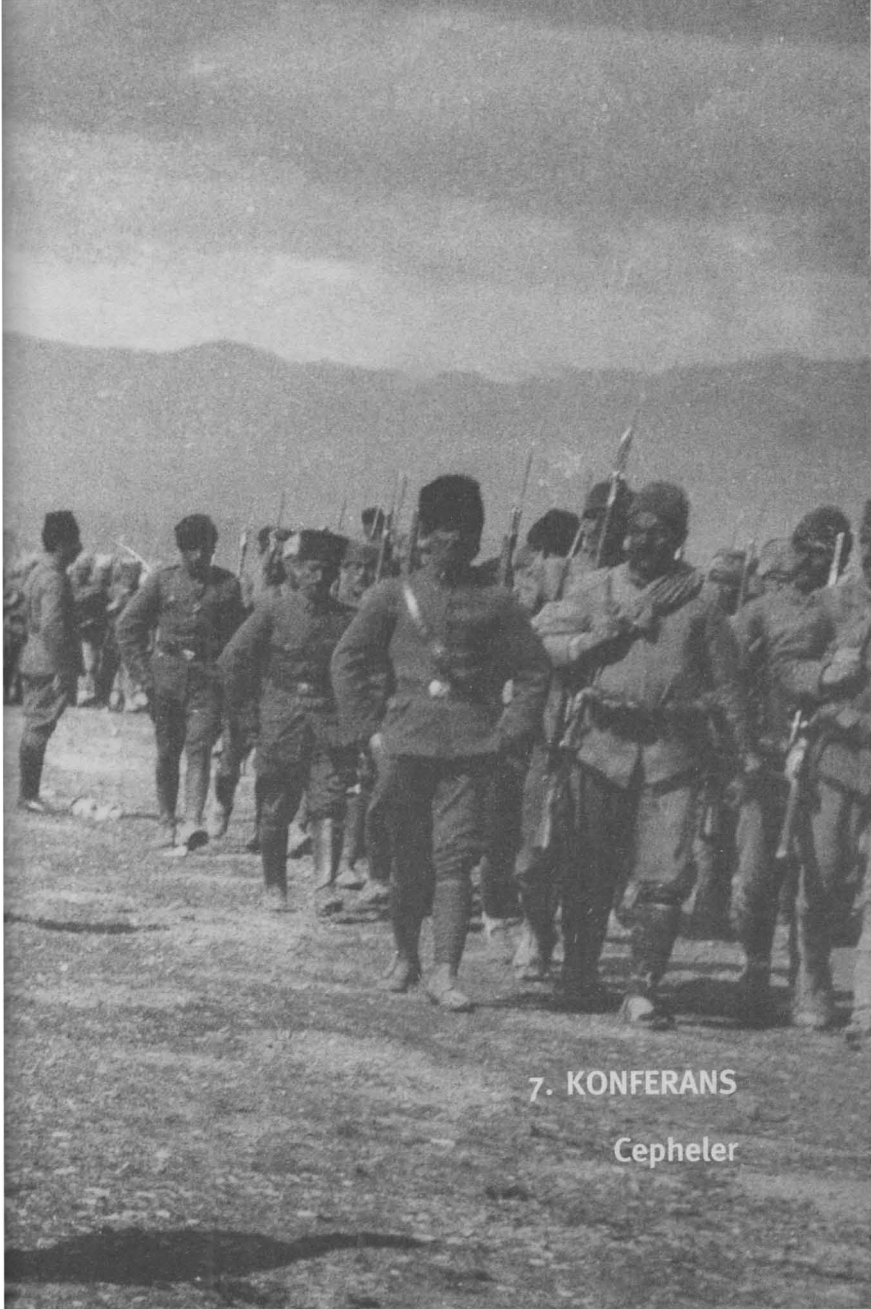
Haydar Bey tüm bu gelişmelere seyirci kaldığı gibi, kardeşi Alişan'dan her kabileden ellişer kişi toplayarak İmranlı'ya getirmesini istedi. Ayaklanmanın boyutu git gide genişlemekteydi. Sivas Valisi Cemal Bey'in öğütleri etkisiz kalınca, danıştay eski üyelerinden ve Kürtler arasında çok saygın bir yeri olan Şefik Bey bölgeye gönderildi. Fakat onun çabaları da bir sonuç vermedi.

Sonunda TBMM Hükümeti 10 Mart 1921'de bölgede sıkı yönetim ilan etti ve merkez ordusu kumandanı Nurettin Bey'i ayaklanmayı bastırmayla görevlendirdi. Huzursuzluklar Nurettin Bey'in sert önlemleriyle bastırıldı. Bu arada Mehmet Naki'nin özerklik ve Kürt vali talepleri reddedildi.

Birkaç ay süren çatışmalar sonrasında, 17 Haziran 1921'de Alişan Bey ve kuvvetleri teslim oldular. Fakat Nurettin Paşa'nın da ayaklanmayı bastırırken çok sert davrandığına dair TBMM'de tartışmalar oldu ve sonunda Nurettin Paşa da görevinden alındı.

Koçkiri Ayaklanması, çok kan dökülmesine sebep olmuş ve İngiltere'nin tahriklerinin yol açtığı bu ayaklanma, daha sonra bölgede çıkacak olan huzursuzlukların işareti özelliğini göstermiştir.

7. KONFERANS

Cepheler

Bugünkü konferansımda, sizlere, Ulusal Kurtuluş Savaşı içindeki cepheleri anlatacağım. Kurtuluş Savaşı, biliyorsunuz, üç ayrı cephede yürütüldü; Doğu Cephesi, Güney Cephesi ve Batı Cephesi... Doğu ve güney cephelerindeki savaşların üzerinde, kısmen düzenli ordu birliklerinin dışında gerçekleştiği için, pek durulmaz; daha çok, Batı Cephesi'ne ağırlık verilir. Bugün, her üç cepheden de söz edeceğiz.

Değerli arkadaşlarım,

Savaşların ilk başladığı cephe, Güney Cephesi'dir. Mondros Mütarekesi imzalanır imzalanmaz, İngilizler, mütarekenin ünlü ve uğursuz 7. maddesine dayanarak, 22 Şubat 1919'da Maraş'ı işgal ederler. 24 Mart 1919'da da, yine aynı gerekçeyle ve yine İngilizler tarafından, Urfa, işgal altına alınır. Dikkat ederseniz, bu işgaller, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından önce, hatta Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçmesinden önce gerçekleşen işgallerdir.

Bu dönemde, İngiltere ve Fransa arasında, yalnız Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili olarak değil, genel olarak, bir sürtüşme yaşandığı söylenebilir. Fransa; İngiltere'nin, yalnızca, kendi ulusal çıkarlarını

savunduğunu düşünmektedir. Bu sürtüşmenin sonucunda, İngiltere, Fransa'ya bir ödün niteliğinde, işgal etmiş olduğu Antep, Urfa ve Maraş'tan çekilerek, buraları Fransızlar'a devreder.

Fransızlar, buraları devralınca değişik bir hesap içine girerler. O dönem, bu bölgede, yoğun bir Ermeni nüfus vardır. Fransızlar, bu Ermeni nüfusa dayanarak ve Ermeniler kanalıyla, bölgeyi denetleyebileceklerini düşünürler. Tehcir sonrasında, yani göç sonrasında, bölgeyi terk etmiş olan Ermeniler de bu dönemde geri dönerler ve Ermeniler'e, Fransız askerlerinin üniforması giydirilir, ellerine de silahlar verilir. Ancak, bu politika ters tepecek ve halkta yoğun bir tepki yaratacaktır.

Maraş'taki çatışmaların, 21 Ocak 1920'de başladığını görüyoruz. Bu noktada iki farklı anlayış vardır. Bir kesim, çatışmalara, bölgede yaşayan Ermeniler'in, Maraş Kalesi'ndeki Türk bayrağını indirip, yerine Fransız bayrağını asmalarının sebep olduğunu söyler. Maraşlılar'sa, çatışmaların, Sütçü İmam diye isimlendirilen bir süt dağıtıcısının önderliğine başladığını öne sürerler. Sütçü İmam, biraz efsaneleşmiş bir isimdir. Olayın ne derecede doğru olduğu, çatışmaların bunun üzerine mi başladığı tartışılır. Ancak, sebebi ne olursa olsun, çatışmalar başlar ve 22 gün süren çatışmaların sonucunda, hem Fransız kuvvetleri hem Ermeniler, Maraş'ı terk etmek zorunda kalırlar.

Urfa'daki direnişteyse, muvazzaf subayı Yüzbaşı Ali Saip'in ön plana çıktığını görürüz. Ali Saip, çevreden ve aşiretlerden topladığı üç bin kişilik bir kuvvetle, 7 Şubat akşamı Urfa'yı kuşatır, 9 Şubat'ta da Urfa'ya girer. Çatışmalar, 11 Şubat'ta başlar. Urfa'daki çatışmalar, biraz daha uzun sürer ama, Fransızlar kuşatılmış durumdadır. 9 Nisan'da bir mütareke yapılır. Ardından, 11 Nisan'da, Fransızlar Urfa'yı da terk ederler.

Maraş ve Urfa'da kazanılan başarılara rağmen, Güney Cephesi'ndeki savaş hâlâ sürmektedir. Adana'da, Bahçe'de, Osmaniye'de ve diğer yerleşim merkezlerinde, kırsal kesimlerde, sürekli çatışmalar vardır. Özellikle de Antep önem kazanmıştır. Urfa'dan Fransız kuvvetlerini süren Türk birlikleri, bunun da verdiği güvenle, Temmuz sonların-

da, Antep'teki Fransız garnizonuna bir baskın yapıp garnizonu kuşatırlar ama garnizonun tümünü boşaltmayı başaramazlar.

Değerli arkadaşlarım,

Artık bu dönemde, Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalara başlamıştır. İç isyanların bastırılmasında ismi duyulan, önem kazanan ve daha sonraları Kılıç Ali namıyla ünlenecek Ali Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Antep'teki direnmeyi örgütlemekle görevlendirilir. Bu arada, Fransızlar, Antep'i prestij meselesi yapmış ve bölgeye güçlü bir birlik sevk etmişlerdir. Bu birlikte, 4 bin asker, çok sayıda top ve bir uçak filosu vardır. İki ay süren çatışmalar sırasında, Antep halkı kahramanca direnir; ki bu direniş nedeniyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 2 Şubat 1921'de, Antep'i 'gazi' ilan edecektir. Biliyorsunuz, bölgenin diğer iki kenti Urfa ve Maraş'sa 1970'li yıllarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, Şanlıurfa ve Kahramanmaraş olarak ünvanlandırılacaktır. Ancak, Antep halkının bu kahramanca direnişi, maalesef, sonuç vermez. Antep, 8 Şubat 1921'de teslim olur; böylece, Fransızlar geçici bir başarı elde ederler.

Aynı günlerde, Londra'da bir konferans toplanır. Bu konferans, Osmanlı İmparatorluğu'nu, Sevr Anlaşması konusunda, ikna etme konferansıdır. Konferansa, Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında bir heyet katılır. Konferansta, sözü çok edilen, her kaynakta yer alan, önemli bir olay yaşanır. İstanbul Hükümeti'nin temsilcisi Tevfik Paşa'ya söz verildiğinde, Tevfik Paşa, 'Türk halkının asıl temsilcileri' diye, sözü Bekir Sami Bey'e bırakır.

Bekir Sami Bey, Londra Konferansı'nda Fransızlar'la bir barış anlaşması imzalar; ancak, yetkilerini biraz aşmaktadır. Anlaşmaya göre, Fransa Klikya'dan çekilmekte, Hatay vilayetimize ya da o günkü adıyla İskenderun Sancağı'na özel bir statü tanınmaktadır. Anlaşmanın, buraya kadar, iyi olduğu söylenebilir. Ancak, buradan sonra, Bekir Sami ölçüyü kaçırmakta ve eğer, bölgeyle ilgili olarak herhangi bir devlete, herhangi bir ayrıcalık verilirse; aynı ayrıcalığın, Fransa'ya da

verileceğini taahhüt etmektedir; ki bu konuda, Türkiye Büyük Millet Meclisi kendisine yetki vermemiştir.

Bekir Sami Bey'in yaptığı bu anlaşmayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi onaylamaz ve Bekir Sami Bey'i de dışişleri bakanlığı görevinden alır. Bekir Sami Bey'in yerine, dışişleri bakanlığına, Yusuf Kemal Tengirşek atanacaktır. Yusuf Kemal Tengirşek, o sıralarda Moskova'dadır. Moskova'dan Ankara'ya bir Fransız diplomatla, ünlü bir Fransız diplomat olan Franklin Bouillon'la birlikte döner. Fransa, Bouillon'a Ankara'yla barış imzalaması için tam yetki vermiştir. Franklin Bouillon'la Yusuf Kemal, Haziran başlarında Ankara'ya gelirler ve görüşmelere başlarlar. Franklin Bouillon Anlaşması diye de isimlendirilen Ankara Anlaşma'sı, Sakarya Meydan Muharebesi kazanıldıktan sonra, 20 Ekim 1921'de imzalanır. Bu anlaşmaya göre, güney sınırlarımız, üç aşağı beş yukarı, bugünkü statüsüne, bugünkü görüntüsüne kavuşur.

Değerli arkadaşlarım,

Önemli bir noktaya dikkatinizi çekmek isterim. Son 15 yıldır, yani PKK ortaya çıktıktan sonra hemen hemen sona ermekle beraber, 80'li yıllarda ve hatta 90'lı yılların başlarında, diplomatlarımıza yönelik Ermeni Asala örgütünün saldırıları vardı. Günümüzde de zaman zaman gündeme getirilen, Ermeni soykırımı iddiaları mevcut. Şunun bilinmesinde yarar var ki, Türkiye, tarihinin hiçbir döneminde, hiçbir ırka karşı, bir soykırım uygulamamıştır. Bunun örneği yoktur. Fakat, 1915 yılındaki tehcir ya da hicret ettirme, göç ettirme anlaşması, binlerce, hatta on binlerce insanın ölümüne neden olmuştur; bu, bir vak'adır. Bunu, 2000'lerin kavramlarıyla değerlendirirsek, elbette, mazur göremeyiz; ancak, mazur görmesek bile anlamamız mümkündür.

Düşününüz ki, Osmanlı İmparatorluğu, 'olmak ya da olmamak' noktasında, bir savaşa girmiştir. Bu savaştan yenilgiyle çıktığı takdirde, yok olacağının bilincindedir. Böyle bir ortam içinde, imparatorluk tebaasının bir bölümü, Çarlık Rusyası'yla işbirliği içinde, ordu-

larımızı arkadan vurmakta, sabote etmektedir. Bu olay, işte böyle bir ortamda gerçekleşmiştir; ancak, yine de yanlıştır, bugün olsa, böyle bir şey yapılamaz. Ama, şunu da söylemeden geçmek istemiyorum, İkinci Dünya Savaşı'nda, Amerika Birleşik Devletleri, hiçbir kusuru olmayan, en ufak bir sabotaja girişmeyen, Japon kökenli vatandaşlarını, yani anayasa karşısında eşit insanlarını, Japonya savaşa girdiği anda, Arizona'da bir dizi kampta enterne etmiştir. Bu insanların, en ufak bir suçları yoktur, Japonya'yı destekleme konusunda en ufak bir hareketleri yoktur ama, binlerce ve binlerce Japon kökenli Amerikan vatandaşı Arizona çöllerinde, çadırlarda yaşatılmıştır. Elbette, bu da yanlıştır ve 'su-i misal, emsal olmaz', 'kötü bir örnek, örnek olarak alınmaz' derler ama, ben hatırlatmak istedim.

Fransızlar, bölgedeki Ermeni tebaayı, bölgede Türkler'e karşı kullanmak isteyip de bunu beceremeyince, Ermeni tebaa, kitlesel bir biçimde Klikya'yı terk etti; Fransızlar'la beraber Suriye'ye, oradan da Lübnan'a, ağırlıklı bir biçimde Beyrut'a göçtü. Bugün Beyrut'ta, yoğun bir Ermeni nüfusu olmasının nedeni budur. Bu Ermeni nüfusun önemli bir bölümü, daha sonra, deniz yoluyla Fransa'ya, Marsilya'ya gitmiştir. Bugün, Marsilya'nın, ikide bir, Ermeni meselesini gündeme getirmesinin ve Ermeni hareketlerine destek olmasının temelinde, Kurtuluş Savaşı'mızdan dolayı Ermeniler'e karşı duyduğu diyet borcu, Ermeniler'e karşı olan mahcubiyeti vardır. Daha sonra, Ermeniler'in bir bölümü, Marsilya'dan Fransa içine ve diğer Avrupa ülkelerine dağılmış; fakat, çoğunluğu yine deniz yoluyla Amerika'ya gitmeyi tercih etmiştir. Bunlar, özellikle California'da, Boston, Massachusetts, New Jersey ve New York'ta, Ermeni cemaatleri oluşturmuştur.

Doğu Cephesi'ne gelince... Doğu Cephesi'ndeki durum ve burada bulunan Kazım Karabekir'in kumandasındaki 15. kolordunun durumu, nispeten daha kolaydır. Karşıda, Ermeni ve Gürcü orduları vardır; ki her iki ordu içinde de kızıllarla beyazların sürtüşmesi görülür ve ciddi bir askeri varlık olarak ortaya çıkamazlar. Ancak, bu ordular, buna rağmen, belli bir otorite boşluğundan yararlanarak, topraklarını

genişletmeyi başarmışlardır. Kazım Karabekir, Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra, 30 Mayıs 1920'de karşı saldırıya geçip, bölgede barışı tesis etmek istediğini bildirir. Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu aşamada, buna daha sıra gelmediğini belirterek, saldırıyı ertelemeyi tercih eder. Türkiye Büyük Millet Meclisi, karşı saldırıya geçebileceğini 20 Eylül 1920'de tebliğ edecektir. Bunun ardından, 15. kolordu, 28 Eylül günü, bütün cephe boyunca saldırıya geçer ve 29 Eylül'de Sarıkamış'ı, 30 Ekim'de de Kars'ı kurtarır ve Gürcü kuvvetleri bölgeden hızla temizlenir. 7 Kasım'da ise Gümrü geri alınır. Tüm bunların sonucunda da 3 Aralık 1920 tarihinde, Gümrü Barış Anlaşması imzalanır. Bu anlaşmayla, Ermenistan, Gürcistan ve Türkiye arasındaki sınır, aşağı yukarı belirlenir. Gümrü Anlaşması'nın koşulları, 16 Mart 1921'de imzalanacak olan Moskova Anlaşması'yla kesinlik kazanacaktır.

Görüldüğü gibi, gerek Doğu Cephesi'nde, gerek Güney Cephesi'nde çok ciddi bir savaş yoktur, çok ciddi bir düşman da yoktur. Güneyde, Fransızlar vardır ama Fransa artık savaştan soğumuştur ve elini ateşe sokmak istememektedir. O bölgede kullanmak istediği Ermeni nüfus da beklediği gibi çıkmamıştır. Buna karşılık, Batı Cephesi'nde işler çok daha vahim, çok daha zordur. Türkler'i, Türkiye'yi barışı kabule zorlamak için bütün saldırı, Batı Anadolu'dan, Batı Cephesi'nden gelmektedir.

Bu arada şunu da belirteyim ki, Yunanistan'ın İzmir'e asker çıkarmasından sonra, aslında Yunanlılar'ın İzmir'de çok küçük bir bölgeyi işgal ettiğini görürüz. Daha ileriye gitmelerine Müttefikler izin vermemektedir. Bu, önemli bir noktadır.

Yine bir başka önemli nokta olarak, Paris'te toplanan Versailles Barış Konferansı, açılış oturumundan sonra, savaşa taraf olmuş ülkelerin barış anlaşmalarını hazırlamak üzere, değişik seksiyonlara bölünmüş ve Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgili kararların İtalya'nın San Remo kentinde toplanacak bir konferansta belirlenmesine karar verilmiştir.

San Remo Konferansı, 18 Nisan 1920'de toplanır. 18 Nisan,

Mustafa Kemal'in Anadolu'daki çabalarının olumlu sonuçlar verdiği, Erzurum ve Sivas kongrelerinin yapıldığı, Mebusan Meclisi için seçimlerin gerçekleştiği ve Mebusan Meclisi'nin açılıp Misak-ı Milli'yi kabul ettiği; ardından İstanbul'un resmen işgal edildiği, meclisin toplantılarının ertelendiği ve Ankara'da bir meclis toplamak üzere hazırlıkların başladığı bir dönemdir. Yine aynı dönemde, Dürrizade Abdullah Efendi'nin Anadolu Hareketi'ne katılanları kafir ilan eden fetvası yayınlanır. İç ayaklanmalar sırasında, kardeş kanının dökülmesine neden olan, Ahmet Anzavur'a 'paşalık' unvanı verilir. Kuva-yi Milliye'nin karşısına da Kuva-yi İnzibatiye ya da Hilafet Ordusu diye bilinen bir ordu çıkarılır. San Remo görüşmeleri de işte böyle bir hava içinde başlar.

San Remo görüşmelerinin daha ilk günü, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşamasına izin verilmeyeceği anlaşılır. Konferansta alınan ilk kararlarla, Doğu Trakya, yani bugünkü Kırklareli, Tekirdağ, Edirne vilayetlerimizle Çatalca'nın batısında kalan bölge ve İzmir Yunanistan'a verilmiştir. Yine ilk gün alınan kararlarla, doğuda, sınırlarını Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un belirleyeceği, bağımsız bir Ermenistan kurulması, yine o bölgede ve o bölgenin güneyinde özerk bir Kürdistan oluşturulması ve eğer bu Kürdistan bağımsızlık isterse, bunun da dikkate alınması öngörülür. Hepsinden de enteresanı, genişletilmiş bir biçimde, kapitülasyonların devamına karar verilir. Bu kararların, İstanbul Hükümeti tarafından bile kabul edilmesine olanak yoktur. Zaten, Tevfik Paşa da bu kararları kabul etmeyeceğini bildirerek İstanbul'a geri döner. Ankara da bunları kabul etmemektedir.

Bu koşullar altında, İstanbul ve Ankara'ya baskı yapmak için, İngiltere'nin Hythe kasabasında toplanan Müttefikler, İzmir'de dar bir bölgeyi işgal eden Yunanistan'a içerlere doğru ilerleme izni verirler.

Yunan ilerlemesi üç kol halinde başlar. Önce, Akhisar ve Kula'yı alan Yunan kuvvetleri, Haziran başında Balıkesir'e girerler. Bir başka kol da ortadan Alaşehir'i iki gün içinde işgal eder. Üçüncü bir kolsa Aydın cephesine doğru yola çıkar ve Nazilli'ye kolayca girer. Bu üç koldan harekete geçen Yunan kuvvetlerini durdurmaya çaba-

layan asker ve milis sayısı 8-10 bin civarındadır ve bu birlikler düzensiz birliklerdir. Böyle düzensiz birliklerin, düzenli, çok iyi silahlandırılırmış ordu birliklerini durdurmasını düşünmek mümkün değildir.

Balıkesir'den yola çıkan Yunan kuvvetleri, 8 Temmuz'da Bursa'yı alacaktır. Bursa'nın yurtsever valisi Hacim Muhittin'in ve Bursa'da bulunan 56. tümenin komutanı Bekir Sami Bey'in çabaları sonuç vermez. Düşünün ki, 56. tümenin, kağıt üzerinde ki mevcudu, 2 bin 555 askerdir ve bu askerlerin önemli bir bölümünün tüfeği yoktur. Bu arada, önemli bir nokta olarak şunu da söylemek lazım ki, Bursa'yla Balıkesir arasında, bir saldırıyı durdurabilecek herhangi bir engebeye de rastlanmaz. O bakımdan, Balıkesir düştüğü zaman, Ankara'dan ivedilikle bölgeye gelen bir kurmay heyeti, Yunan ilerlemesinin Bursa'ya kadar durdurulamayacağını; ancak, saldırı Ankara'ya yönelirse, bu saldırının Eskişehir önlerinde, İnönü sırtlarında kesilebileceğini rapor etmişlerdir.

Değerli arkadaşlarım,

Bursa'nın, aslında, stratejik bir önemi yoktur; ama, Bursa imparatorluğun ilk başkentidir. 'Yeşil Bursa' olarak, bütün ulusun gözbebeğidir. Sultan Osman'ın, Orhan'ın, Murat'ın ve Yıldırım'ın mezarlarının bulunduğu, her Osmanlı'nın yaşamında bir kez, bir tür yarı hacılık gibi, gitmek isteyeceği bir kenttir. Bursa'nın düşmesi, fevkalade ciddi sarsıntılara neden olur. Bursa'nın düşüşünün ardından, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, çok heyecanlı bir oturum yapıldığını görürüz. Bu oturumun ardından da, Bursa kurtarılana kadar kaldırılmamak üzere, meclis kürsüsüne siyah bir örtü örtülür. Bütün Kurtuluş Savaşı'mız boyunca, meclis kürsüsü, bu siyah örtüyle örtülü kalacaktır. Bursa kurtarıldığındaysa, yine son derece heyecanlı bir törenle, milletvekillerinin heyecanlı konuşmaları, göz yaşları arasında, siyah örtü meclis kürsüsünden kaldırılacaktır.

Yunan kuvvetleri, Balıkesir'de bir süre bekleyip güçlerini toparladıktan sonra, Bursa'ya doğru harekete geçtiler. Önce, bugünkü

Mustafa Kemal Paşa o zamanki Kirmanti'yi ve Karacabey'i alarak Bursa'ya yöneldiler ve demin de söyledim, 8 Temmuz 1920'de Bursa'yı aldılar. Bursa'dan Ankara'ya doğru yola çıkan Yunan birlikleri, o sıralarda Çerkez Ethem'le de uğraşmakta olan Batı Cephesi Kumandanlığı tarafından, İnönü sırtlarında durduruldu. Ancak, buna geçmeden önce, bir başka konuya, Doğu Trakya'ya dikkat çekmek istiyorum.

Doğu Trakya'da, Albay Cafer Tayyar kumandasındaki 1. kolordu, yirmi bine yaklaşan mevcuduyla epey kuvvetliydi. Ancak, 20 Temmuz 1920'de, Yunan kuvvetleri, Meriç nehrini geçerek, doğu Trakya'ya girmeyi başardı. Aslında, 1. kolordunun bu saldırıyı durdurması bekleniyordu; fakat, hesapta olmayan bir olay gerçekleşti ve Yunan kuvvetleri, İngiliz gemileriyle Tekirdağ'a bir çıkartma yaptı ve 1. kolordu bozuldu. Bunun üzerine, Cafer Tayyar, ordusunu boşa kırdırmamak için, ordusuyla birlikte, 25 Temmuz'da Bulgaristan'a geçti ve doğu Trakya da böylece yitirilmiş oldu. Bulgaristan'a geçen bu kuvvetler, daha sonra, Sakarya Savaşı sırasında, yeniden Anadolu'ya getirilecek ve Sakarya Savaşı'nın kazanılmasında, bu kuvvetlerin fevkalade ciddi katkıları olacaktır.

Görüldüğü gibi, 1920 yılı, tarihimizin en karanlık dönemlerini yansıtmaktadır. Her ne kadar, Doğu Cephesi ve Güney Cephesi'nde kısmi başarılar kazanılmışsa da, İstanbul, resmen işgal altındadır, Anadolu'nun en verimli bölgeleri olan Marmara ve Ege işgal altındadır. Bu işgali durduracak askeri potansiyel de yoktur.

Değerli arkadaşlarım, Bursa'da bir süre dinlenen Yunan kuvvetleri, Ankara'ya doğru harekete geçerler ve o bölgede Çerkez Ethem olayıyla da uğraşan Batı Cephesi kuvvetleri tarafından, 9 Ocak 1921'de, İnönü sırtlarında durdurulurlar. Tarihimizde bu olaya 1. İnönü Savaşı, 1. İnönü Zaferi diyoruz. Mustafa Kemal'in, bu başarının ardından, Albay İsmet'e gönderdiği tarihi bir telgraf vardır. Mustafa Kemal, telgrafında "siz orada, sadece düşmanı değil, milletimizin kara talihini de yendiniz" der. Gerçekten de, sürekli olarak cephelerden yenilgi haberi alan, sürekli olarak kendini kahreden Türk ulusu, yıllardan

sonra ilk kez, İnönü sırtlarında bir zafer kazanıldığının haberini almıştır. Bu zafer, büyük bir sevinçle kutlanır. Kemal Tahir'in 'Esir Şehrin Mahpusu' isimli bir romanı vardır, okumanızı tavsiye ederim. O romanda, İnönü Savaşı'nın kazanılmasının ardından İstanbul'da yaşanan sevinç, çok güzel bir üslupla anlatılır.

Bu zaferden sonra, Yunan kuvvetleri, İnönü sırtlarını yeniden zorlar ve Türk birlikleri tarafından 3 Mart 1921'de yine durdurulur. Buna da, biliyorsunuz, 2. İnönü Zaferi diyoruz. Ancak, Yunanlılar ve İngiltere, Ankara'yı ele geçirme konusunda kararlıdırlar. Yunan kuvvetleri, 10 Temmuz'da, büyük desteklerle başlayan saldırılarıyla üç önemli merkezi, Eskişehir'i, Kütahya'yı ve Afyon'u ele geçirirler. Bunun ardından, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa, orduyu, Sakarya Nehri'nin doğusuna çekmek için, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden izin ister. Meclis son derece rahatsızdır; Ankara, tehlikeye girmektedir. Fakat, eğer, o ordu, gelişen Yunan taarruzu karşısında erirse, elde, o ordunun yerine koyacak başka hiçbir güç yoktur. O ordunun erimesi, Ankara yolunun kesinlikle açılması demektir. Uzun tartışmalardan sonra, ordunun geri kalan güçlerinin, Sakarya Nehri'nin doğusuna çekilmesine ve Ankara'yı savunmak için bir cephenin oluşturulmasına karar verilir.

Bu arada, Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde, Mustafa Kemal'e muhalefet eden bir grubun oyununu görürüz. Bu grup, Mustafa Kemal'i, ordunun başına geçmeye çağırır, "Paşa, bizim burada olmamızın sebebi sizsiniz, böyle kritik bir dönemde, gelin ordunun başına geçin" derler. Amaçları, Mustafa Kemal'i yıpratmaktır. Ama, Mustafa Kemal, bu oyunu kendi lehine çevirebilecektir. "Memnuniyetle geçerim ama orduda ani kararlar almak gerekiyor, oysa ki meclisimiz bu konuda çok titiz, 3 aylığına meclis yetkilerini bana vereceksiniz" der. Gerçekten, o dönemde, değil bir tümenin bir yerden bir yere kaydırılması, ufak bir takımın, ufak bir garnizonun veya ufak bir karakolun bile bir yerden bir yere kaydırılması meclisin kararıyla oluyordu. Meclis, bu konuda, fevkalade tekelci, fevkalade titizdi. Mustafa Kemal, meseleyi, bu şekilde ortaya koyunca, meclis, çok fazla bir tartışma olmadan, 3 aylık bir süre için, savaşla ilgili kararlar alma konusunda,

tüm yetkilerini Mustafa Kemal'e devreder. Bu arada, 23 Ağustos 1921'de, Yunan kuvvetleri de Sakarya Nehri'nin doğusuna geçerek, Ankara'ya doğru harekete başlarlar.

Değerli arkadaşlarım,

Bence, Sakarya Meydan Muharebesi, tarihimizin en önemli savaşıdır. Bugün, bu konferansı yapabiliyorsak; bu, Sakarya Savaşı'nın sonucudur. Tarihte, bir savaşı önemli ya da önemsiz kılan, o savaşa katılan asker sayısı, uçak sayısı, tank sayısı, top sayısı değildir. Bir savaşı önemli kılan, o savaşın sonucudur. Sakarya Savaşı, Kurtuluş Savaşı'nın kader savaşıdır. 22 gün süren bu savaş sonrasında, Yunan saldırısı durdurulur ve karşı bir saldırıyla Yunan kuvvetleri Sakarya'nın batısına sürülür.

Aslında, bu savaşta, top sesleri Ankara'ya kadar gelmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının kurduğu cephe, Ankara'nın güneyinde Beypazarı'nda parçalanmıştır. Normal koşullar altında, bir cephenin parçalanması, o cephenin geriye çekilmesini gerektirir. Sezar'dan beri yaygın olan anlayış şudur: İki ordu, bir hat üzerinde, karşılıklı gelir. Saldıran tarafa 'saldırma hattı', diğer tarafa da 'savunma hattı' denir. Eğer, savunma hattı, bir nokta da parçalanırsa, hemen geriye çekilir ve yeni bir hat oluşturur. Aksi takdirde, düşman çemberine alınıp, ortada imha edilebilir.

Yukarıda da sözünü ettim, Beypazarı'nda cephe yarılır. Ancak, geriye çekilip yeniden cephe oluşturacak yer yoktur, arkası Ankara'dır. İşte, o zaman, Mustafa Kemal, 'hattı müdafaa' olmadığını, 'sathı' yani 'alanı' müdafaa olduğunu söyler ve "bu alan, bütün vatan toprağıdır, vatanın her karış toprağı düşman kanıyla sulanmadıkça terk edilemez" der. Bu şu demektir: 'Sizi çembere alacaklarmış, almayacaklarmış bunları bırakın. Sizin bulunduğunuz savunma hattı çökse bile, siz olduğunuz yerde kalın. Sağınızdan düşman geçermiş, solunuzdan düşman geçermiş, bakmayın ve tuttuğunuz, bulunduğunuz alanı en sonuna kadar savunun; gerekirse orada ölün'. Bu kararlılık, Sakarya Savaşı'nı lehimize çevirir.

Değerli arkadaşlarım,

Sakarya Savaşı'na 'yedek subay savaşı' da denir. Normalde, bir savaşta, bir subaya karşı, on beş er ölürken; Sakarya'da bu oran 1'e 7'dir. Yani, şehit olan her yedi askerimize karşı bir subayımız şehit düşmüştür; çünkü, Osmanlı aydını da, Sakarya Savaşı'nın, bir 'kader savaşı' olduğunun bilincindedir. Savaşta, bütün Türk halkı, inanılmaz bir direniş göstermiştir.

Sakarya Savaşı'nı izleyen yaklaşık bir yıllık süre içinde, Yunan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi orduları, karşılıklı olarak cephelerde beklerler. Ankara'da, Türkiye Büyük Millet Meclisi içinde, 'niye saldırıya geçilmiyor' diye sabırsızlık vardır. Mustafa Kemal'se bütün hazırlıkları tamamlayarak bir baskın düzenlemek niyetindedir.

Yunanlılar, Sakarya Savaşı'ndan sonra, esas güçlerini Eskişehir'e yığarak karşı saldırıyı beklemeye başlamışlardır; Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının karşı saldırısının, cephenin kuzeyinden geleceğini zannetmektedirler. Oysa ki, Mustafa Kemal ve diğer kumandanlar, Batı Cephesi'ndeki taktiği değiştirmiş; cephenin gücünü önemli ölçüde Afyon'un güneyine yığmıştır.

26 Ağustos sabahı taarruz başlar. Plan, Afyon'un güneyinden Yunan müdafaasını kırıp, Yunan ordusunu çember içine almaktır. Saldırı başladığı zaman, Yunan kuvvetleri Afyon'un güneyinde savaşanların oyalama yaptığını, esas saldırının Eskişehir üzerinden geleceğini zannederler. Bunun böyle olmadığını, 30 Ağustos'ta çembere girdikleri zaman fark edeceklerdir. Fark ettikleri zamansa yapacakları bir şey kalmamış olacaktır.

Değerli arkadaşlarım,

30 Ağustos'ta Dumlupınar ya da Aslıhanlar mevkiinde bir meydan savaşı gerçekleşir. Yunan kuvvetleri, sarılarak, kesin bir yenilgi alır. Bunun üzerine, Yunan kuvvetlerinin hızla batıya doğru çekilmeye, hatta -tabiri hoş değil ama- kaçmaya başladıklarını görürüz. Ancak, kaçarken geçtikleri her köyü, her kasabayı yakarak kaçarlar. Bu kaderden kendini kurtaran tek kentimiz Bursa olacaktır. Türkiye Büyük

Millet Meclisi, 7 Eylül'de bir toplantı yaparak, uygar dünyaya bir çağrıda bulunmuş ve geri çekilen Yunan kuvvetlerinin, Batı Anadolu'daki köy, kent ve kasabaları yaktığını, eğer Bursa'yı da yakarsa, o zaman, Yunan askerlerinin kaderi konusunda hiçbir garanti veremeyeceğini bildirmiştir. Bu, 'Bursa'yı da yakarsanız, derinizi yüzeriz' anlamına gelir. Bunun üzerine, tüm hazırlıkları tamam olan, yani benzini hazır olan, Bursa'yı da Uşak gibi, Afyon gibi, Eskişehir gibi, Kütahya gibi yakma niyetinde olan Yunan kuvvetleri, İngilizler'in araya girmesiyle bundan vazgeçmişler, vazgeçmek zorunda kalmışlardır.

Değerli arkadaşlarım,

Süvarilerimiz, fevkalade hızlı bir biçimde, 9 Eylül de İzmir'e ve 10 Eylül'de de Bursa'ya girerler. Bursa'ya giren kuvvetler batıya doğru, İzmir'e giren kuvvetler de kuzeye doğru çıkınca, Çanakkale'de, İngiliz kuvvetleriyle karşı karşıya geleceklerdir.

Burada bir hatıramı da size anlatmak isterim. Benim anneannem İzmirli'ydi ve bu dönemi görmüştü, o anlatırdı. 8 Eylül 1922 gecesi, Büyük Taarruz'un başladığı, İzmir'de de duyulmuş ve sonra da bir rivayet çıkmış, günümüzün deprem rivayetleri gibi. Bu rivayete göre, 8 Eylül gecesi, Türk mahallelerinde katliam yapılacakmış. İzmir'de genç yok, herkes savaşta; yalnızca, kadınlar, yaşlılar, sakatlar var. Bu rivayetin üzerine, bu insanlar, mahallelerini tahkim etmeye başlamış, barikatlar kurmuşlar. Elde silah yok tabii, kesici alet olarak ne bulurlarsa, onları almışlar. Sokağa inmeyip, evlerinde oturanlarsa, kapılarını kilitlemiş, sabaha kadar beklemişler. Sabahleyin gürültüler artmış; 'eyvah geldiler mi, geliyorlar mı' derken, Kadifekale'ye Türk bayrağının çekildiği görülmüş. Anneannem, bunu her anlatışında -ki, en az 50 kere anlatmıştır- ağlardı. Ancak, çok enteresandır, aynı İzmir, aradan 7-8 yıl geçince, Mustafa Kemal'e karşı Fethi Okyar'ı destekleyecek; ölen bir çocuğun babası, çocuğunun ölüsünü Fethi Okyar'ın ayağının dibine bırakıp, "bu ilk şehidimiz Fethi Bey, daha çok şehit vermeye hazırız" diyebilecektir. Garip, anlaşılmaz bir şeydir bu.

Kaldığımız yere dönersek, İngiliz kuvvetleriyle Türkiye Büyük

Millet Meclisi askerleri, Çanakkale'de karşı karşıya gelince, İngiltere'nin fiilen savaşa girmesi söz konusu oldu; çünkü, İngiltere, Çanakkale'deki tarafsız bölgeye girilirse, ateş açacağını ilan etmişti. Buna karşılık, Batı Cephesi Kumandanlığı da misak-ı milli sınırları içinde, hiçbir bölgeyi tarafsız kabul edemeyeceklerini ve istedikleri her yere gireceklerini bildirdi. Böylece, Çanakkale'de çatışmanın eşiğine gelindi ve süvarilerimiz tarafsız bölgeye girdi. Ancak, süvarilerimiz, bölgeye, tüfeklerini ters asarak girmişlerdi; bu davranışlarıyla, savaşma niyetinde olmadıklarını belirtiyorlardı. İngilizler de ateş açmama basiretini gösterdiler ve böylece, bu bunalım atlatıldı.

Değerli arkadaşlarım,

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti, mütareke koşullarının görüşülmesi için Mudanya'ya davet edildi. Ancak, bu davete yanıt verilmesi biraz geciktirildi. Bu gecikme de Avrupa başkentlerinde, 'savaş yeniden başlıyor' havası estirdi. Daha sonraysa, Mudanya'daki mütareke görüşmelerine katılacağımız ve Türkiye'yi de Batı Cephesi kumandanı İsmet Paşa'nın temsil edeceği İstanbul'daki işgal kuvvetleri kumandanlığına bildirildi. Mudanya'daki mütareke görüşmelerinde, asıl tartışılan, doğu Trakya yani bugünkü Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli'nin durumu, buraların nasıl geri alınacağıydı. O anda bir formül bulundu ve Yunan kuvvetlerinin buraları Fransızlar'a teslim etmeleri, Fransızlar'ın da aynı yerleri Türkiye Büyük Millet Meclisi yetkililerine devretmeleri kararlaştırıldı ve öyle de oldu.

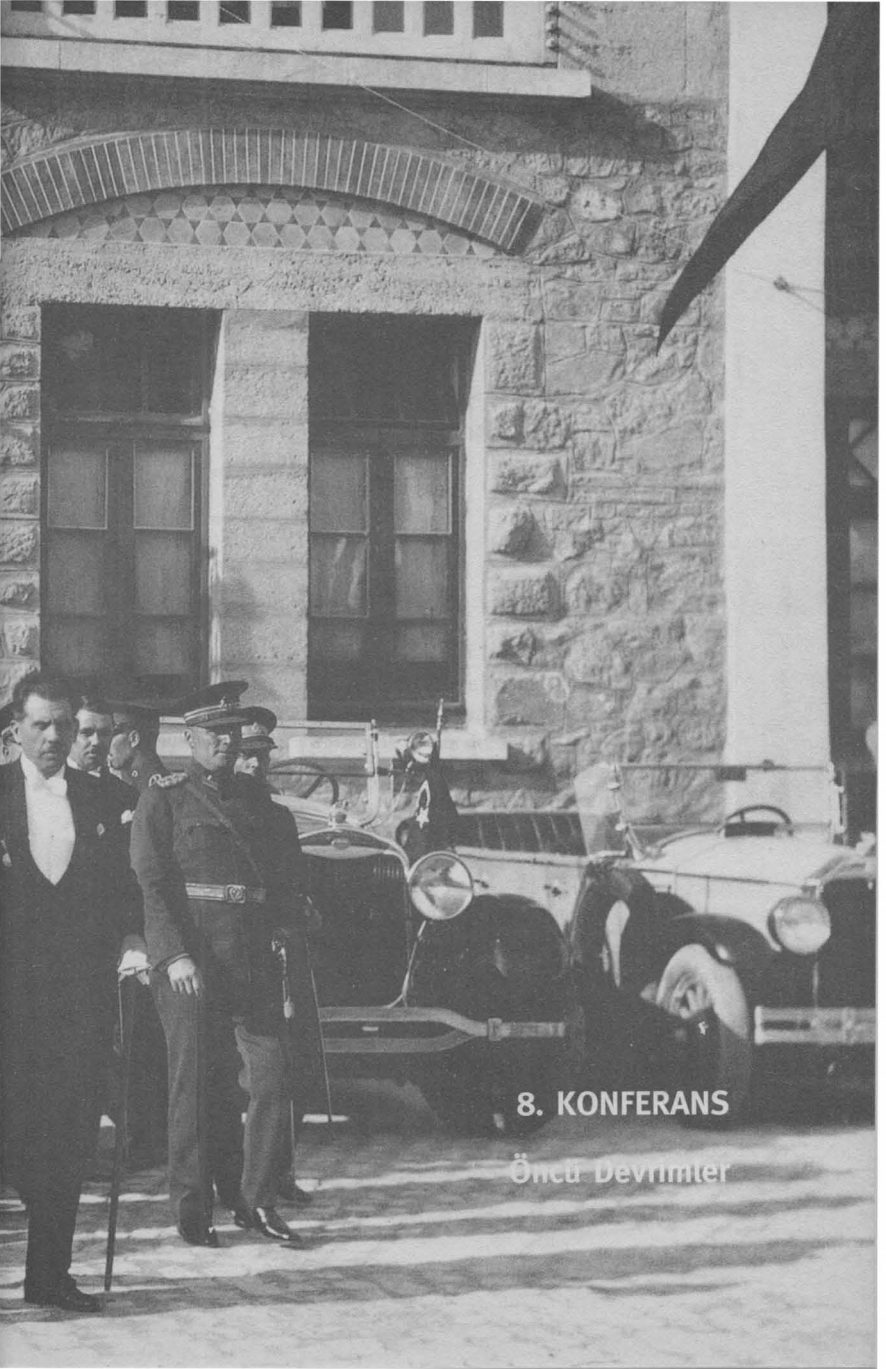
Burada ilginç bir nokta vardır, dikkatinizi çekmek istiyorum. Zaman zaman, 'Anadolu'daki savaş nedir ki, Yunanistan'la yapılan bir savaştır' diye, Ulusal Kurtuluş Savaşı'mız ve Mustafa Kemal karalanmaya çalışılır. Onlara, sizin sormanız gereken, basit bir soru vardır: 'Madem ki bu savaş Türkiye'yle Yunanistan arasındaydı, mütareke görüşmelerinde, neden İngiltere, Fransa, İtalya vardı da, Yunanistan yoktu? Savaş, bir Türk-Yunan savaşı olsaydı, mütarekenin Türkiye'yle Yunanistan arasında imzalanması gerekmez miydi?'

Değerli arkadaşlarım,

Mudanya Mütarekesi'nin yürürlüğe girmesinden sonra, Türkiye bir daha savaşmadı. Kore'ye asker gönderdik ama bu Birleşmiş Milletler kararına uymaktan başka bir şey değildi. Kıbrıs'taki harekat da anlaşmadan doğan garantörlük hakkının kullanılmasıydı. Bir yıl öncesine kadar devam eden PKK'yla mücadele de, netice itibariyle, bir isyanın, bir iç isyanın bastırılmasıydı. Türkiye, 80 yıldır savaşmamaktadır. Bundan sonra, dilerim ki, 80 yıllar boyunca da savaşmasın ama, savaşa sürekli olarak hazır olmak da barışı korumanın temel koşulu olarak karşımıza çıkıyor.

Cephelerle ilgili olarak, benim anlatmak istediklerim bunlardan ibaret.

TÜRKİYE
BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

8. KONFERANS

Öncü Devrimler

Yaşasın Cumhuriyet Konferansları'nın bugünkü konusu öncü devrimler. Öncü devrimler dört tanedir ama 1924 Anayasası'nı ele almayacağız ve üç öncü devrim üzerinde duracağız; saltanatın kaldırılması, Cumhuriyetin ilanı ve 3 Mart 1924 tarihli yasalar ki, hilafetin kaldırılması, tevhid-i tedrisat ve Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkartılması, bu yasalar kapsamında olmuştur...

Değerli arkadaşlarım,

Saltanatın kaldırılması, aslında, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, ülkenin geleceğine egemen olmasıyla, 'fiilen' gerçekleşmiş bir olaydır. Ancak, o tarihte, bunun adı konmamıştır. Saltanatın kaldırılmasının resmen mümkün olmasını sağlayan koşulların, Mudanya Mütarekesi 15 Ekim 1922'de yürürlüğü girdikten sonra, Lozan Barış Konferansı'na, İstanbul Hükümeti'nin de davet edilmesiyle hazırlandığı söylenebilir. İngiltere'nin, konferansa, Ankara Hükümeti'yle birlikte İstanbul Hükümeti'ni de davet etmesinin nedeni, tahmin edilebileceği gibi, iki hükümet arasında çıkması muhtemel bir ikilikten, kendine çıkar sağlamaktı. Ancak, Mustafa Kemal, bunu fırsat bilerek salta-

natla hilafeti birbirinden ayırmaya ve saltanata son vermeye yönelik iki maddelik bir kanun teklifi hazırlattı. Bu kanun teklifine göre, hilafet makamı, yine Osmanlı hanedanında kalıyor; fakat, saltanata son veriliyordu.

Bu teklif, mecliste, yoğun tartışmalara neden oldu ve ardından bir komisyona -karma komisyona- havale edildi. Ancak, komisyondaki müzakerelerde, saltanat ve hilafetin birbirinden ayrılmasının mümkün olmadığı; zira, saltanatsız hilafet, hilafetsiz de saltanat olamayacağı dile getirildi. İşte burada, Mustafa Kemal'in, komisyonda söz alarak zorlayıcı bir konuşma yaptığını görüyoruz. Mustafa Kemal, bu konuşmasında şöyle diyordu:

> "Egemenliği hiç kimse, hiç kimseye, bilim gereğidir diye, görüşmeyle, tartışmayla veremez. Egemenlik güçle, erkle, zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk ulusunun egemenliğine el koymuşlardı. Bu yolsuzluklarını altı yüzyıldan beri sürdürmüşlerdi. Şimdi de Türk ulusu bu saldırganlara, artık yeter diyerek ve bunlara karşı ayaklanarak egemenliğini kendi eline almış bulunuyor.
> Bu bir oldubittidir. Söz konusu olan, ulusa egemenliğini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız sorunu değildir. Sorun, gerçekleşmiş, bir olayı yasayla saptamaktan başka bir şey değildir. Bu, ne olursa olsun yapılacaktır. Burada toplananlar, meclis ve herkes sorunu doğal bulursa, sanırım ki uygun olur. Yoksa, yine gerçek, yöntemine göre saptanacaktır ama, belki birtakım kafalar kesilecektir."

Ben, bu konuşmayı, çok önemsiyorum. Bir kere, konuşmanın içeriği çok enteresandır; 'iktidarın kaynağı'yla ilgili olarak, Mustafa Kemal'in son derece çağdaş görüşlerini yansıtır. Ancak, konuşmanın, bir başka açıdan daha önemi vardır; Mustafa Kemal'in tüm askeri ve siyasal yaşamı boyunca, meclis iradesine karşı direndiği, iki noktadan birine işaret eder. Mustafa Kemal, tüm yaşamı boyunca, iki kez meclis iradesine karşı gelmiştir, biri budur; diğeri de, 144 Sayılı Başkomutanlık Yasası'nın üçüncü kez uzatılmasıyla ilgilidir. Bu iki olay dışında, Mustafa Kemal'in meclis iradesine karşı geldiği herhangi bir örnek

yoktur ve bu da Mustafa Kemal'in bir diktatör olup olmadığı tartışmaları açısından fevkalade önemlidir.

Değerli arkadaşlarım,

Saltanatın kaldırılmasından sonraki bir yıllık dönem, yani 1 Kasım 1922'yle 29 Ekim 1923 arasındaki dönem, Türk devrim tarihinin, yakın tarihimizin çok kritik, çok önemli bir dönemidir. Bu konuyla ilgili yazılan kitaplara göz attığınız zaman, bu kitapların, eğer varsa, arkalarındaki kronolojilere baktığınız zaman, en uzun bölümün, 1 Kasım 1922'yle 29 Ekim 1923 arasında olduğunu görürsünüz. Bu döneme, çok olay sığmıştır. Bu olayların en önemlilerinden biri de Lozan Barış Anlaşması'nın imzalanmasıdır. Lozan Barış Anlaşması'nın ayrıntılarıyla bilinmesinde yarar olduğunu düşünüyorum. Günümüzde, Sevr yeniden gündeme getirilmeye çalışılırken, Lozan'ı bilmenin önemi, bir kat daha artıyor.

Mustafa Kemal, Lozan'da, Türk delegasyonunun bir asker tarafından yönetilmesini istiyordu. Dönemin dışişleri bakanı Yusuf Ziya Tengirşek zaten rahatsızdı ve Mustafa Kemal'in İsmet Paşa'yı dışişleri bakanı ve dolayısıyla barış görüşmelerinde başdelege yapabilmek için, istifa etmesini isteyen telgrafını alınca, görevinden ayrıldı. Ardından, İsmet Paşa dışişleri bakanı seçildi ve Lozan'a başdelege olarak gönderildi.

Lozan'daki barış görüşmelerinin, 13 Kasım 1922 tarihinde başlayacağı duyurulmuştu. İsmet Paşa başkanlığındaki Türk delegasyonu da 11 Kasım'da Lozan'a vardı. Ancak, İsmet Paşa, Lozan'a vardıktan sonra, toplantıların 20 Kasım'a ertelendiğini öğrendi. Bu ertelemenin, daha önceden Türk heyetine bildirilmesine gerek duyulmamıştı ve bu durum, Müttefikler'in tutumunu gösteren çarpıcı bir örnekti.

Lozan'da, İsmet Paşa'nın, ödün vermez bir biçimde savunduğu iki temel ilke olduğunu görüyoruz. Bunlardan biri, 'eşitlik', öbürü de masaya 'yenen taraf' olarak oturmaktı. Müttefikler'se, konferansı Türk tarafına hiç sormadan, haber bile vermeden, bir hafta erteleye-

rek, Türk heyetini kendileriyle eşit, kendileriyle aynı haklara sahip olarak görmediklerini, hemen başlangıçta belli etmişlerdi. Ayrıca, Türk delegasyonu, onların gözünde, 1. Dünya Savaşı'nın mağlubu bir ülkenin temsilcileriydi. Buna karşılık, İsmet Paşa, hem mutlak bir eşitlik istiyor hem de Kurtuluş Savaşı'nın barut kokusu elbiselerinden çıkmamış bir kumandanı olarak, masaya yenen taraf olarak oturduğunu düşünüyordu.

Bu iki temel noktadaki anlaşmazlık, daha kongrenin açılmasından önce patlak verdi. Yapılan programa göre, açılış töreninde, yani 20 Kasım 1922'de, İsviçre Konfederasyonu Başkanı Haab, bir 'hoş geldiniz konuşması' yapacak, bu konuşmaya cevaben de İngiltere delegasyonu başkanı Lord Curzon söz alacak, ardından da açılış töreni kapanacaktı. İsmet Paşa, bu programı öğrenince kabul etmedi ve kendisinin de konuşmak istediğini bildirdi ve isteğinde ısrar etti. İsmet Paşa'nın teklifi, İsviçre Konfederasyonu Başkanı Haab'ın ardından konferanstaki taraflardan biri adına Curzon ya da başka bir temsilcinin konuşması durumunda, diğer taraf adına da kendisinin konuşması gerektiği yönündeydi. Müttefikler, bunu kabul etmeyip, bunun mümkün olmadığını söyleyince, İsmet Paşa, Lord Curzon'un da konuşmamasını istedi. Müttefikler'in tüm önerilerine, tüm bahanelerine karşı, fevkalade katı bir tutum sergileyen İsmet Paşa, gerekirse bavulunu alıp döneceğini belirtti -ki yalan değil, dönerdi-. Bu tutum, bu katı tutum, aslında Mustafa Kemal'in istediği bir tutumdu; zaten, bunun için, Lozan'a İsmet Paşa'yı göndermişti. Ve, İsmet Paşa, bu tutum içinde, açılış toplantısında konuşma yapma hakkını elde etti. Açılış toplantısında, Haab bir hoş geldiniz konuşması yaptı. Ardından, Lord Curzon kürsüye çıkarak, delegeleri misafir ettiği için, İsviçre'ye teşekkür etti. Curzon'un ardından da İsmet Paşa söz aldı, güzel bir konuşma yaptı.

Değerli arkadaşlarım,

Lozan'da, İngiltere, iki ana nokta üzerinde duruyordu. Biri, boğazların açık tutulması ve silahtan arındırılması, diğeri de Musul meselesi. Her iki konunun da, konferans sonrası, ikili görüşmelerde ele alınması kararlaştırıldı. Bunun ardından da İngiltere, konferansta, Ankara'yı desteklemeye başladı. Ve, ilginç bir şekilde, bundan sonra, Ankara'yla çatışanın Fransa olduğu görüldü. Ankara'yı ilk tanıyan, Ankara'yla ilk anlaşmayı yapan Fransa, Osmanlı borçları ve kapitülasyonlar konusunda, Türk heyetini epey sıkıştırdı.

Konferansta, Yunanistan'la mübadele konusu ve Yunanistan'ın savaş tazminatı ödemek zorunda olup olmadığı da önemli tartışmalara yol açtı. Savaş tazminatıyla ilgili olarak, Yunan tarafının, Venizelos'un ciddi itirazları vardı ve kendince de haklıydı. Venizelos, İngiltere'nin kendisi üzerindeki baskılarını eleştiriyor ve özetle "bizler müttefiksek ve eğer, siz, bu savaşı kazandığınızı düşünüyorsanız, ben de kazandım. Yok, ben bu savaşı kaybettiysem ki siz öyle söylüyorsunuz, o zaman, bu savaşı siz de kaybettiniz" diyordu.

Değerli arkadaşlarım,

Bu tür konferanslarda, kim güçlüyse, kim büyükse onun dediği olur ve netice itibariyle Yunanistan bir ödenti, bir tazminat ödemesi gerektiğini kabul etmiş; fakat, mali durumu buna müsait olmadığı için, bu tazminatın yerine, Edirne-İstanbul arasındaki demiryolu bağlantısının son istasyonu olan Karaağaç'ı vermeyi önermiştir. Türk tarafı bu öneriyi kabul etmiş ve Yunanistan'la sorunlar böylece çözüme bağlanmıştır.

Lozan'ın bir hezimet olduğuna dair, zaman zaman, bazı şeyler okur, bazı şeyler duyarız. Acaba, Lozan bir hezimet miydi, yoksa bir başarı mıydı? Bence, Lozan, büyük bir başarıydı. Lozan'ın ne kadar başarılı olduğunu görmek için, Lozan'ı Sevr'le mukayese etmek gerekir. Sevr Anlaşması'nda, kapitülasyonlar yeniden Osmanlı'ya dayatılıyordu. Biliyorsunuz, Osmanlı Devleti, 1. Dünya Savaşı'na girdiği gün, kapitülasyonları ilga etmiş, kaldırmıştı. Ancak, Sevr, kapitülas-

yonları ve gayrimüslim azınlıklara tanınan ayrıcalıkları genişletilerek geri getiriyordu. Lozan'daysa bunların hiçbiri yoktu. Kaldı ki, Lozan Barış Görüşmeleri'nin, 4 Şubat 1923'te kesilmesinin, dağılmasının sebebi de kapitülasyonlar konusundaki anlaşmazlıktı. İsmet Paşa, çok ödün verdiğini ama Türkiye'nin iktisadi esaretini kabul edemeyeceğini söylüyordu. Lord Curzon, bu tutum karşısında şunları ifade edecektir:

> "Aylardan beri müzakere ediyoruz. Arzu ettiklerimizin hiçbirisini alamıyoruz. Memnun değiliz sizden. Ama ne reddederseniz, cebimize atıyoruz. Cebimize saklıyoruz. Memleketiniz haraptır. Yarın geleceksiniz. Bunları tamir ettirmek için, kalkınmak için yardım isteyeceksiniz. O zaman, bu cebime koyduklarımdan herbirini birer birer çıkarıp size vereceğim."

İsmet Paşa'nın buna yanıtıysa şu sözler olmuştur:

> "Çok emekle bu sonuca varmışızdır. Şartlarımız milletimize göre haklıdır. Bunları ne olursa olsun alacağız. Siz şimdi verin. Sonra gelirsek, istediğinizi yapın."

Kısacası, kapitülasyonlar Sevr'le Lozan arasındaki çok temel bir farktır. Benzer bir biçimde, Sevr, bağımsız bir Ermenistan ve özerk bir Kürdistan öngörür ki, bu özerk Kürdistan daha sonra bağımsız olabilecektir. Lozan'daysa bu konularla ilgili tek satır yoktur. Lozan, Yunanistan'la sınırımızı Meriç Nehri olarak belirler, buna ek olarak Karaağaç'ı savaş ödentisi olarak Türkiye'ye verir. Buna karşılık, Sevr'de, hem doğu Trakya yani bugün ki Tekirdağ, Kırklareli ve Edirne vilayetlerimizle İstanbul'un bir bölümü hem de İzmir Yunanlılar'a bırakılıyordu.

Değerli arkadaşlarım,

İkinci öncü devrimimiz Cumhuriyetin ilanıdır. Ben, profesör olduğumdan beri, yani 1982'den beri, siyasal teori, uluslararası ilişkiler ve Türkiye Cumhuriyeti tarihi anabilim dallarında, doçentlik sınavı jürilerinde bulunuyorum. Türkiye Cumhuriyeti anabilim dalında sınava giren genç meslektaşlarıma, son birkaç yıldır, hep aynı soruyu soruyor, 'cumhuriyet' kavramını tanımlamalarını istiyorum. Bir tek doğru cevap alamadım; Türkiye Cumhuriyeti tarihinden doçentlik sınavına giren meslektaşlarımız arasında, cumhuriyetin ne olduğunu tanımlayan bir tek kişiye rastlamadım. Oysa ki, bu arkadaşların önemli bir bölümü, şu anda, Türkiye üniversitelerinde, öğretim üyesi olarak, doçent olarak, hatta belki profesör olarak, ders veriyor, Türk devrim tarihi anlatıyorlar ama, 'cumhuriyet nedir' bilmiyorlar.

Değerli arkadaşlarım,

Cumhuriyet, monarşik olmayan tüm yönetim biçimlerine verilen 'genel' isimdir. Monarşik olmayan, yani bir hanedan çerçevesinde anneden, babadan oğla ya da kıza, kardeşten kardeşe, amcadan, haladan, dayıdan, teyzeden yeğenlere intikal etmeyen; yönetim erkinin hanedan dışında el değiştirdiği, tüm yönetim biçimleri cumhuriyettir. Ama, nasıl bir cumhuriyettir, bu da ayrı bir konu. Mesela, İran da bir cumhuriyettir, Irak da, Küba da cumhuriyettir, Fransa'yla Türkiye de cumhuriyettir. Ancak, bu saydığım ve saymadığım ülkelerdeki yönetimler arasında, öylesine temel bazı farklılıklar vardır ki yalnızca 'cumhuriyet' demek yetmez; 'nasıl bir cumhuriyet' diye sormak gerekir. İran, bir İslam cumhuriyetidir. Küba, sosyalist bir halk cumhuriyetidir. Irak bir diktatörlüktür. Fransa üniter bir cumhuriyettir, Almanya da federal bir cumhuriyettir. Peki Türkiye nasıl bir cumhuriyettir? Türkiye, 'halk egemenliği'ne dayanan, 'laik' ve 'çağdaş' bir cumhuriyettir. Bu bizim 'amentü'müzdür ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bu üç ilkesi, yani halk egemenliğine dayanmak, laik ve çağdaş olmak asla değiştirilemeyecek özelliklerdir.

Değerli arkadaşlarım,

Cumhuriyet sözcüğünün, epistemolojik olarak nereden geldiğine bakalım. Önceki konferanslarda da değindim. Tekrar olacak ama, çok önemli: Cumhuriyet sözcüğü, tüm batı dillerinde 'republic' ve benzeri şekillerde ifade edilen bir sözcüktür Kökeni Latince'dir ve 'res publica'dan gelir. 'Publica' halk demektir, 'res' aidiyet ekidir, 'res publica' da 'halka ait' anlamında olur. Dilimize Osmanlıca'dan gelen 'cumhuriyet' sözcüğü, 'res publica'nın tam tercümesidir. 'Cumhur' halk demektir, 'iyet' de biliyorsunuz aidiyet eki, 'cumhuriyet' de halka ait demektir...

Saltanatın kaldırılmasından ve bunun 2 Kasım 1922'de tüm dünyaya ilan edilmesinden sonra, Türkiye 'fiilen' bir cumhuriyetti. Türkiye Büyük Millet Meclisi, açıldıktan sonra, 25 Nisan 1920'de, Mustafa Kemal'i, devlet başkanlığı anlamına da gelen, meclis başkanlığına seçmişti. Yine, 25 Nisan'da, bir tüzükle, beş kişilik bir yürütme kurulu da belirlendi. 1 Mayıs 1920'deyse, aynı konuda, yeni bir düzenleme yapılarak, bakanlar kurulunun nasıl oluşacağı saptandı. Buna göre, bakanlar, kendileri aday oluyor, meclis tarafından seçiliyor ve meclise karşı sorumlu bulunuyorlardı. Ancak, bunun böyle yürümeyeceği anlaşılınca, 4 Kasım 1920'de, bakan adaylarının, devlet başkanı görüntüsünde olan meclis başkanı tarafından önerilmesine karar verildi.

Büyük Taarruz, ardından Lozan Konferansı derken, 16 Nisan 1923'te birinci meclis dağıldı; ki birinci meclis, gerçekten de yakın tarihimizin yüz akıdır, Birinci Grup'uyla yani Müdafaa-i Hukuk grubuyla, İkinci Grup'uyla, birinci meclisin tüm üyelerine gerçekten saygı ve minnet borçluyuz. İkinci meclis, 11 Ağustos 1923'te açıldı. İkinci mecliste, birinci meclisteki İkinci Grup'un önemli ölçüde tasfiye edildiğini görürüz. Ancak, ikinci mecliste de ciddi bir muhalefet vardır. Özellikle, İsmet Paşa'yla Rauf Bey ve Doktor Adnan gibiler arasındaki sürtüşme, zaman zaman ağır tartışmalara yol açıyor ve sudan bahaneler nedeniyle, mecliste çok kırıcı tartışmalar oluyordu.

Değerli arkadaşlarım,

6 Ekim 1923'te Şükrü Naili Paşa kumandasındaki Türk ordusunun İstanbul'a girdiğini görürüz. Daha önce, Refet Paşa, İstanbul'a sembolik bir giriş yapmıştır ama bu kez tüm denetim alınmak üzere girilir. 13 Ekim 1923'te de, İsmet Paşa ve arkadaşlarının verdiği bir önergeyle Ankara başkent yapılır. Yavaş yavaş gidişat belli olmuştur. Ankara'nın başkent yapılması, İstanbul'daki kimi diplomatik misyon tarafından eleştirilir. Ankara'ya büyükelçi yollamayacaklarını söyleyerek, tehditte bulunurlar. Neden, çünkü, o günkü askeri stratejiye göre, bir liman kenti olan İstanbul, çok daha kolay baskı altına alınabilirdi. Ayrıca, ne olduğunu bilmedikleri Ankara'ya gitmekten de çekiniyorlardı. Ancak, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, bu türden tehditlere pabuç bırakmayacaktır.

Değerli arkadaşlarım,

Mustafa Kemal'in meclisi ikna yolundaki çabalarından ve bu konudaki etkisinden söz ettiğim zaman, ilginç bir örnek olarak, hep Eylül 1923'te Mustafa Kemal'in, bir Avusturya haber ajansına, *Neue Freie Presse*'e vermiş olduğu bir mülakatı anlatırım. Mustafa Kemal, bu mülakatta, Türkiye'de uygulanan rejimin fiilen bir cumhuriyet olduğunu dile getiriyordu. Bu mülakat mecliste duyulduğu anda, 'nereden çıktı bu cumhuriyet' diye kıyamet koptu. Mustafa Kemal de bir tavzih yapmak; yanlış anlaşıldığını, cumhuriyetten söz etmediğini açıklamak zorunda kaldı. Ancak, aynı meclis, bir ay kadar sonra, üstelik oy birliğiyle, Cumhuriyeti kabul etti. Burada, Mustafa Kemal'in ikna gücü, Mustafa Kemal'in meclis üyeleri üzerindeki karizmasını görürüz. Burada, bir baskı söz konusu değildir. Sadece, bir zamanlama ustalığı ve ikna yeteneği vardır.

Mustafa Kemal, aslında, Cumhuriyetin ilanı için, bir fırsat beklemekteydi. Cumhuriyeti ilan etmek istediğini, Cumhuriyetin ilanından birkaç ay önce, arkadaşlarına söylemiş; anayasanın birinci maddesinde yapılacak bir değişiklikle Cumhuriyetin ilan edilmiş olacağını anlatmıştı. Mustafa Kemal'in beklediği fırsat, 27 Ekim 1923'te eline

geçti. Fethi Bey kabinesi istifa etmişti ve yeni bir kabine kurulamıyordu. Mecliste, aracı rolünü, mutavassıt rolünü oynayacak bir makam da yoktu. Meclis başkanı, aynı zamanda, hükümetin başkanı gibi görünüyordu. Birkaç gün, yeni hükümet kurulamayınca, Mustafa Kemal, Cumhuriyeti ilan etmenin sırasının geldiğini düşündü. 28 Ekim'de, bu fikrini, bazı arkadaşlarına açarak, bir gün sonra Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu toplamalarını istedi. 29 Ekim sabahı, Mustafa Kemal, Müdafaa-i Hukuk Grubu'nda, önerdiği anayasa değişikliğini okudu ve desteklemelerini rica etti. Aynı günün öğleden sonrası, bu kanun teklifi Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu'na geldi ve oy birliğiyle kabul edilerek, Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmiş oldu. Meclis aynı oturumda, yine oybirliğiyle Mustafa Kemal'i ilk cumhurbaşkanı olarak seçti. Ardından da Mustafa Kemal'in başbakanlığa atadığı İsmet Paşa, kabinesini o akşam kurarak, 30 Ekim 1923'te güvenoyu aldı. Böylece, hem bir buhran atlatılmış hem de rejimin adı konulmuş oldu.

Üzerinde durmak istediğim, üçüncü öncü devrimimiz hilafetin kaldırılması. Aslında, anayasada Türkiye Cumhuriyeti'nin dininin İslam olduğuna ilişkin bir ibare vardır ve hilafet kaldırılır ama bu ibare yine kalır. Bu ibare, ancak, 10 Nisan 1928'de kaldırılacaktır. Fakat, hilafetin kaldırılması, laikliğe doğru giden yolda, çok önemli bir dönemeçtir.

Konferansımızın başında, saltanat ve hilafetin birbirinden ayrılmasını ve hilafet makamının Osmanlı hanedanında kalmasını öngören kanun teklifinden söz etmiştik. Burada, önemli bir nokta vardır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kabul ettiği yasaya göre, saltanat ve hilafet ayrılırken, hilafet makamı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bünyesinde saklanmıştır ve bu, günümüzde de geçerlidir. Yani, İslam halifeliği, Türkiye Büyük Millet Meclisi genel kurulunda saklıdır. Yine ilgi çekici bir nokta olarak, halife olan zat da artık, 'İslam halifesi' değildir, 'İslamların halifesi'dir. Buna benzer bir yaklaşımı, devrim sonrası Fransa'da görüyoruz. 16. Louis devrinden sonra, cumhuriyet ilan edilene kadar, kral, 'Fransa kralı' değil, 'Fransız-

ların kralı'dır. Fark şuradadır: Fransa kralı, kutsal yetkilerle donatılan ve kendiliğinden kral olan biridir; oysa ki Fransızlar'ın kralı, Fransa halkı, onu kral görmek istediği için kraldır. 'İslam halifesi' olmak da kendiliğinden olan bir şeydir. Oysa ki 'İslamların halifesi' olmak, Müslümanlar, onu, halife görmek istediği için, halife olmak demektir.

Bu kararlar alınmadan önce, Vahdettin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Mustafa Kemal'le ilişki kurmak istemiş, bunu başaramayınca da, 17 Kasım 1922'de İngilizler'e sığınarak bir İngiliz zırhlısıyla, Malta Adası'na kaçmıştı. Vahdettin, oradan Nice'e gidecek ve orada ölecektir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Vahdettin'in yerine Şehzade Abdülmecid Efendi'yi hilafet makamına seçti. Ancak, Abdülmecid Efendi, kendinde varolmayan bir takım yetkiler vehmetmeye, 'ben, Müslümanlar beni istediği sürece buradayım' gibi, pek münasip olmayan ifadeler kullanmaya başladı. Bu sıralarda, Hindistan'daki Hint Müslümanları'ndan Ağa Han ve Emir Ali adındaki iki liderin, Ankara'ya yazdıkları bir mektup, İstanbul basınında yayınlandı. Mektupta, 'Abdülmecid Efendi'ye dokunmayın' türünden sözler vardı. Bu, ciddi bir rahatsızlığa neden oldu.

Tüm bunlar olurken, Mustafa Kemal de, artık, bu 'yara'nın kesilip atılması düşüncesindeydi. Bu düşüncesini arkadaşlarına açtı ve onların da desteğini alınca, 2 Mart 1924 akşamı, meclise, üç yasa tasarısı verildi. Bunlardan biri, hilafet makamının lağvedilmesiyle ve hilafet makamının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin manevi şahsiyetine alınmasıyla ilgiliydi. İkinci yasa, Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkartılması ve emlaklarının istimlakine ilişkindi. Ve nihayet üçüncü yasa -ki bence, en az, hilafetin kaldırılması kadar önemliydi- tevhid-i tedrisat yani, eğitimin birliği yasasıydı. Bu tasarıların kabulüyle, hilafet makamı sona erdi, Osmanlı ailesi yurt dışına çıkartıldı, eğitim de tek merkezin, Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimine alındı. Bu arada, şunu da söyleyelim, Şer'iye Vekaleti yine aynı kanunla kapatıldı, yerine Diyanet İşleri Müdürlüğü kuruldu. Yine aynı yasayla, Evkaf Bakanlığı da Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne dönüştürüldü.

O dönemlerde Türkiye'de, devlet okulları vardı, devletin denetlediği özel okullar vardı, Şer'iye Vekaleti'ne bağlı medreseler vardı, askeri okullar, gayrimüslim cemaatin okulları ve nihayet yabancı okullar vardı. 3 Mart 1924'te çıkan yasayla, bu okulların hepsi Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Gayrimüslim cemaatin okulları, yani Rum, Ermeni ve Yahudi cemaatin okulları -ki Yahudi cemaat zaten yoktu- Lozan'ın getirdiği güvenlik şemsiyesi altında bulunuyordu. Bu okullar da yine Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimine alındı; ancak, varlıkları korunacaktı. Ayrıca, bu okullarda, tarih, coğrafya, felsefe-sosyoloji-mantık derslerinin Türkçe okutulması koşulu da getirildi. Türkiye, eğitimin birliğini sağlamakla, daha sonra girişeceği, eğitim kampanyasının, altyapısını böylece hazırlamış oluyordu.

Değerli arkadaşlarım,

Maalesef, 1950 sonrasında, milli eğitimin içinde olmasına rağmen, din eğitimi başı boş kalmış ve dünyada hiçbir devletin yapmadığı, yapmayacağı bir şekilde, Cumhuriyet kendi imkanlarıyla, kendi düşmanlarını yetiştirmiştir. Bu laikliğe ciddi bir tehdit niteliğindedir. Bunun altını önemle çizmek ve dikkatinize sunmak istiyorum.

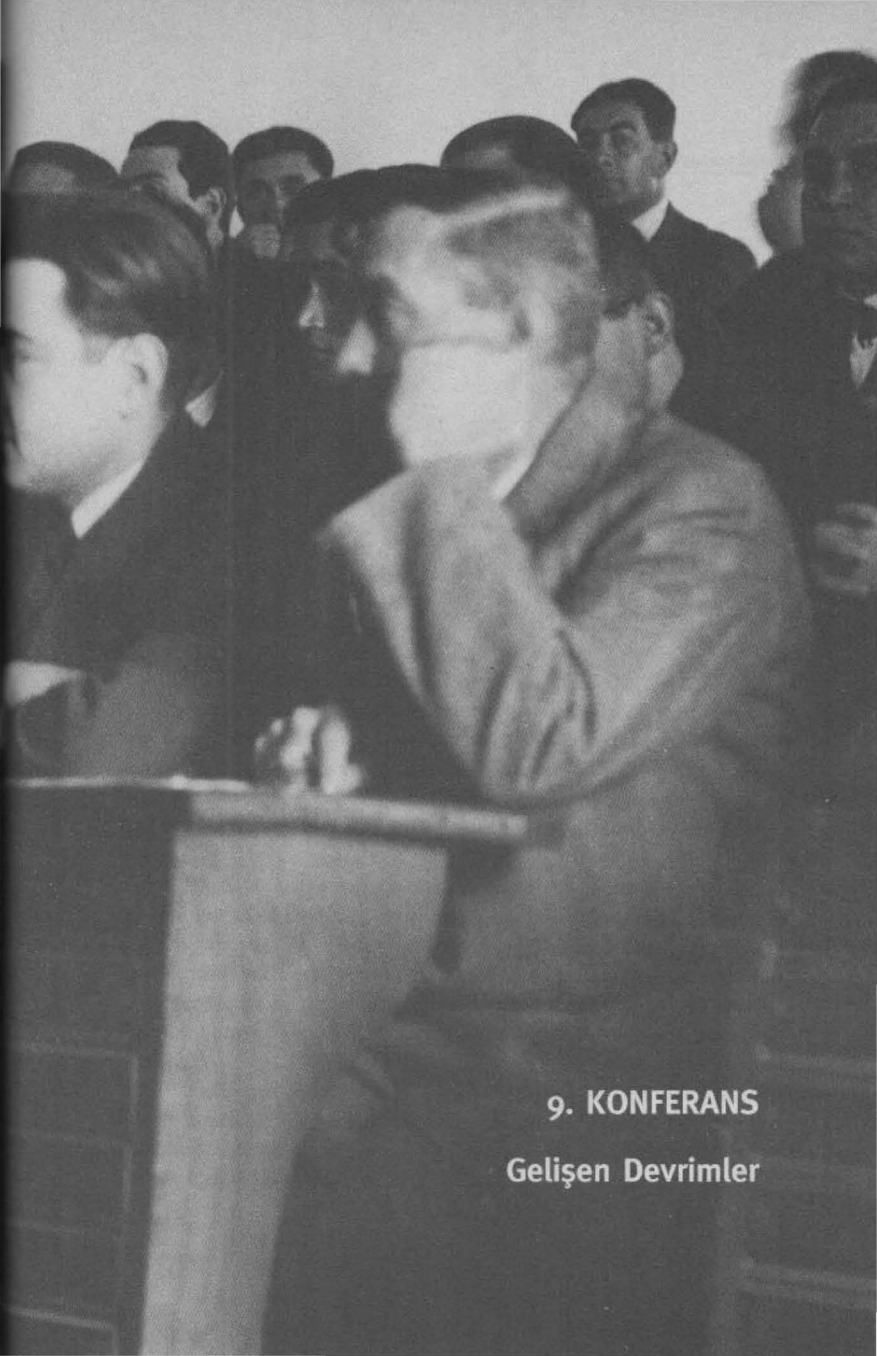
Konumuzla ilgili olarak, bir başka noktaya daha değinelim. Demin sözünü ettiğim gibi, 10 Nisan 1928'de, anayasadan 'Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dini İslam'dır' ibaresi kaldırıldı. Yine aynı tarihte, milletvekili-cumhurbaşkanı yeminlerinden 'vallahi' sözcüğü çıkartılarak, çağdaş bir şekilde, 'şeref üzerine yemin esası' getirildi. Ancak, 1950 sonrasında anti-laik hareketler başladı. Böyle demek, sanki demokrasiye karşı çıkmak gibi oluyor ama asla böyle bir düşüncem yok; belli ödünler çerçevesinde, maalesef laiklik zedelendi, çok ciddi biçimde yaralandı.

Burada, son olarak, laiklik üzerinde de çok kısaca durmak istiyorum. Laikliği kuru bir şekilde, 'din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması' diye tanımlayamayız. Laiklik, bir toplumda, yönetenlerin yönetme yetkisini, din dışı bir kaynaktan alması ve yönetimin ilkelerini belirlerken de kutsal referanslara değil, insan beynine ve o günün ge-

reklerine dayanmasıdır. Maalesef, laikliği böyle tanımlamadığımız için veya böyle tanımlamayanlar olduğu için, laiklikle ilgili tartışmalarımızda her şey birbirine giriyor. Tartışmalar, bir 'sağırlar diyaloğu' olmaktan ileriye geçemiyor.

Bugünkü konferansımda, ana hatlarıyla üzerinde durmak istediğim hususlar bunlardı.

9. KONFERANS

Gelişen Devrimler

Ben, Türk Devrimi'ni 'teokratik bir monarşiden, halk egemenliğine dayanan, laik ve çağdaş bir cumhuriyete geçiş' olarak tanımlıyorum. Hatta daha ileri giderek, Türk Devrimi'ni 'teokratik bir monarşinin siyasal anlamda kullarından laik cumhuriyetin hak ve sorumluluklarının bilincinde vatandaşlarına geçiş' olarak da tanımlayabiliriz. Yani, çok özetle dile getirirsek; Türk Devrimi kuldan vatandaşa geçiştir.

Daha önceki konferanslarımızda da dile getirdiğimiz üzere, insanlığın bilebildiğimiz tarihinde, insanın ulaşabileceği en ileri nokta vatandaşlıktır. Yaşadığı toplumda yasalar önünde eşit, hak ve sorumlulukları gene eşit olarak ve objektif (nesnel) yasalarla belirlenmiş olan, özgür insandır, vatandaş. Ve gerçekten, bir insanın toplumsal yaşam içinde isteyebileceği daha önemli bir şey yoktur.

Gelişen devrimler, işte bu toplumsal amaca yönelik olarak gündeme gelmiş ve bir yandan bu amaç çerçevesinde çabalanırken, bir yandan da Osmanlı İmparatorluğu'nun çok uluslu bünyesinden bir 'Türk ulusu' oluşturmak ve bu ulusun bireylerinin özgüven ve gurur-

la oluşturdukları bir 'ulus devlet' ortaya çıkarmak çabalarını sembolize eder.

Biz, gelişen devrimleri üç alt başlık altında ele alacağız. Bunlar 'hukuk devrimi', 'eğitim devrimi', 'sosyal yaşamla ilgili devrimler'dir.

Aslında, bu başlık altında ele alacağımız çabaların hiçbiri tek başına bir devrim değildir. Bunlar yukarıda tanımladığımız o büyük ve muazzam Türk Devrimi'nin temel unsurlarıdır. Ancak bunların da devrim olarak isimlendirilmesi alışılageldiğinden, aynı ifadeleri kullanmakta sakınca görmedik.

1- HUKUK DEVRİMİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren hukuka önem veren ve şer'i hukuk yanı sıra, örfi hukuk kurallarını da dikkate alan, düzenli bir devlet yapısı oluşturduğundan kuşku duyulmaması gerekir. Fakat, çağlar ilerledikçe, Osmanlı İmparatorluğu gelişime ayak uyduramamış ve çok karmaşık bir hukuksal yapı ortaya çıkmıştır.

Önceleri defterdarlık kurumu çerçevesinde örgütlenmiş olan ve yerel etkilere çok açık bir kadılık kurumu varken, bu kadılık kurumu zaman içinde çağdaş mahkemelere dönüşememiş ve oldukça keyfi bir yapıyı kıramamıştır. Cumhuriyet ilan edildiği dönemde bu kadılar, bir yandan şeriat hükümlerini bir yandan örfi hukuk hükümlerine bakarken, bunları kaynaştıran 'mecelle' mükemmel bir metin olmasına rağmen, gereksinimleri karşılamaktan çok uzaktı.

Gene hukuk alanında adli kapitülasyonların bir sonucu olarak, Türkiye'de yaşamakta olan yabancılar, farklı adli hükümlere tabi iken, Türkiye'deki gayrimüslim azınlıklar da kendi cemaat içi yargılama hakkına sahiptiler.

Hukuk alanında ilk önemli adım, 5 Kasım 1925 tarihinde açılan Ankara Hukuk Mektebi ve Mustafa Kemal'in bu mektebin açılışı sırasında yaptığı konuşmadır. O döneme kadar medrese çıkışlı hukukçuların yanı sıra, sadece İstanbul Darülfünunu çok az sayıda hukukçu yetiştirmekteydi. Ne avukatlık kurumu düzenlenmişti, ne doğru dü-

rüst mahkeme kuruluşları yapılmıştı.

Hukuk alanındaki bu boşluğu doldurmak için, değişik alanlarda yasaların hazırlanmasına girişildi. Bu arayış sırasında, genellikle Avrupa ülkelerinin ilgili yasalarının tercüme edilmesi yoluna gidildi.

İlk yaşama geçen yasa 17 Şubat 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu oldu. Bu kanun, İsviçre Medeni Kanunu'nun tercümesiyle ve iki farklı komisyon tarafından Almanca ve Fransızca metinlerin ayrı ayrı çevrildikten sonra karşılaştırarak kaleme alınmasıyla oluşturulmuştur.

Özellikle aile hukuku, miras hukuku, borçlar hukuku ve benzeri konularda karmaşıklığa son vermeye yönelik olan bu yasa, aslında toplumda herkese eşit olmanın müjdecisi özelliğini taşımaktaydı. Zaten, Medeni Kanun'un kabulünden sonra; gayrimüslim azınlıklar, cemaat içi haklarından vazgeçmiş ve Medeni Kanun'a tabii olmayı gönüllü olarak kabul etmişlerdi.

Daha sonra, 1924 Anayasası'nda bir değişiklik yapılarak, milletvekili ve cumhurbaşkanı yemininden 'vallahi' sözcüğü çıkartılmış ve bunun yerine 'namus ve şeref' üzerine yemin esası getirilmişti. Bu değişiklik laiklik yolunda atılan çok önemli bir adımdı. Ancak bu konudaki en önemli adım 10 Nisan 1928'de atılacak ve "Türkiye Cumhuriyeti'nin dini İslam'dır" ifadesi kaldırılacaktır.

Aynı dönemde avukatlık mesleği düzene konulacak ve temel meslek kuruluşu olarak barolar açılacaktır. Daha önce aynı işi yapan fakat aranan niteliğe sahip olmayanlar, 'dava vekili' olarak çalışmalarını sürdürebileceklerdir. Gene aynı dönemde 'sulh hukuk, sulh ceza, asliye hukuk, ağır ceza vb.' gibi mahkemeler kurulacak ve yargıç ve savcılara güvence getirildiği gibi, o dönem için çok yüksek maaşlar bağlanarak, mümkün olduğu kadar etkilerden uzak kalmaları sağlanacaktır.

Gene hukuk devrimi içinde değerlendirebileceğimiz 'kadın hakları' Avrupa'nın pek çok ülkesinden daha önce yaşama geçirilecektir.

Medeni Kanun Türk kadınına hemen her alanda eşitlik getirmişti. Ancak Avrupa'nın pek çok ülkesinde olduğu gibi kadınların seçme ve seçilme hakları, yani siyasal hakları yoktu.

Bu alanda atılan ilk adım, 3 Nisan 1930 tarihli Belediyeler Yasası'yla, kadınlara belediye meclisi üyeliği için seçme ve seçilme hakkının getirilmesi oldu. Ancak asıl adım, 11 Aralık 1934 tarihinde yapılan Anayasa değişikliği ile Anayasa'nın 10 ve 11. maddelerinin değiştirilmesi oldu. Bu değişiklikle seçmen yaşı 18'den 22'ye çıkartılıyor ve kadınlara da aynen erkekler gibi, milletvekili seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı veriliyordu. Bu kanuna göre yapılan 1935 milletvekili genel seçimlerinde 18 kadın milletvekili Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girmişti.

Düşününüz ki, aynı dönemde Avrupa'nın pek çok ülkesinde kadınların seçme ve seçilme hakkı yoktu. Fransa ve Belçika'da, kadınların siyasal haklarını elde etmek için 1947'ye kadar beklemeleri gerekecek, İsviçreli kadınlarsa bu hakkı elde etmek için 1960'ları bekleyeceklerdi.

2- EĞİTİM DEVRİMLERİ

a) Genel Görüşler

Konferansımızın başında da söylediğimiz gibi genç Cumhuriyetin amacı hem 'vatandaş' hem de kendine güvenen, kendisiyle övünen ve çalışan bir ulus yaratmak ve bu ulusla birlikte bir ulus devlet oluşturmaktı.

Her zaman anlattığım ilginç bir olay vardır. Mustafa Kemal, İzmir kurtarıldıktan sonra Bursa'ya Muallimler Birliği'nin kongresine gelir. Yanında batı cephesinin kumandanları da vardır ve ön sırada oturmaktadır. Mustafa Kemal, çok ilginç bir konuşma yapar. "Size" der, "kumandanlarımızı takdim ediyorum. Büyük bir zafer kazandılar, büyük bir zafer kazandık. Ancak onların kazandığı zafer, bizim kazandığımız zafer, ancak sizlerin, öğretmenlerin önünü açmak içindir. Asıl zaferi siz öğretmenler, cehalete karşı olan savaşta kazanacaksınız."

Görüleceği gibi, Mustafa Kemal daha Cumhuriyetin ilanının öncesinde temel işlevi eğitimde görüyor ve buna göre planlar yapıyordu. Gerçekten hızla okullaşma sürecine girildi ve bir yandan ilk ve orta öğretimde büyük atılımlar yapılırken bir yandan da öğretmen yetiştirilmesine ağırlık verildi.

Gene aynı çerçeve içinde 1933 yılında yapılan üniversite reformu, özellikle Almanya'dan kaçarak gelen 150'den fazla öğretim üyesinin katkısıyla çok başarılı oldu.

b) Harf Devrimi

Osmanlılar'dan ve hatta Selçuklular'dan beri kullanılmakta olan Arap alfabesi Türkçe yazmaya uygun değildi. Zira Arap alfabesinde sesli harfler olmadığından, bir kelimenin ne olduğunu anlayabilmek için, cümle içindeki yerini görmek gerekliydi. Bunun dışında, Arap alfabesi öğrenilmesi zor bir alfabeydi. Bu alfabenin olsa olsa bir faydası vardı ki, bir tür steno olarak, çabuk yazılabiliyordu.

Osmanlı'nın son dönemlerinde, özellikle İkinci Meşrutiyet sonrasında, Arap alfabesini Türkçe'ye uyarlamak ve kolaylaştırmak konusunda bazı çabalar olmuşsa da başarılı sonuçlar alınamamıştı.

Mustafa Kemal başta olmak üzere genç Cumhuriyetin yöneticileri, hem eğitim devrimini kolaylaştırmak hem de bir anlamda geçmişle olan bağları kopartmak için bu alfabeden kurtulmak istiyorlardı. Ve bu konudaki çalışmalar 1927 sonlarında başlamıştı.

İlk kez 1 Haziran 1928'de uluslararası sayı birimlerine geçerek bu konudaki ilk adım atıldı. Daha sonra 9 Ağustos 1928'de Mustafa Kemal Sarayburnu'nda yaptığı bir konuşma sonrasında, Latin esasına dayanan bir alfabeye geçileceğini duyurdu.

Bu konuşma farklı tepkiler aldı. Hatta yakın arkadaşlarının bu geçişi uzun bir sürede yapmayı önerdikleri, buna karşılık Mustafa Kemal'in "bu işi ya birkaç haftada yaparız ya hiç yapamayız" dediği söylenir. Ve sonunda 3 Kasım 1928 tarihli yasayla Latin esasına dayanan Türk alfabesi kabul edildi ve resmi yazışmalarda Arap alfabesi yasaklandı.

Yanlış bir biçimde bugün kullanmakta olduğumuz alfabenin Latin alfabesi olduğu söylenir. Oysa ki alfabemizde bulunan, " Ş, Ğ, Ç, Ü, Ö" gibi harfler, ne Latin alfabesinde ne de Latin alfabesini kullanan diğer dillerin alfabelerinde yoktur. Bizim alfabemiz Latin alfabesi değil, Latin esasına dayanan Türk alfabesidir.

Çok zor gibi görünen bu geçiş süreci çok kısa sürmüştür. Zira Osmanlı toplumundan devralınan insan mirası içinde, okuma yazma bilenler bir avuç insandı ve bunların önemli bir bölümü Latin alfabesini de biliyorlardı.

Kimileri bu alfabenin kabulünün Türk kültür hayatını baltaladığını ileri sürer ki; bence, bu iddia abartılmış bir iddiadır. Zira matbaanın girişinden 1928'e kadar geçen süre içinde yayınlanan kitap sayısı kadar kitap 1928'den sonra on-onbeş yıl içinde yayınlanmıştır. Ayrıca unutmamak gerekir ki; genç Cumhuriyet geçmişle olan bağlarını da bir ölçüde koparmak istiyordu.

c) Uluslaşma Çabaları

Gelişen devrimlerin tümü uluslaşma çabasına yöneliktir. Ancak 'tarih bilincini' ve 'dil bilincini' uyandırmak için yapılan çabaları özellikle ele almamız gerektiğini düşünüyorum.

i) Tarih Tezi ve Türk Tarih Kurumu'nun Kurulması

Osmanlı döneminde tarih, İslamiyet'in kabulü ya da Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla başlatılırdı. Ayrıca 'millet' kavramından çok, 'ümmet' kavramı üzerinde durulurdu. Modern bir ulus devletin, ümmet esası çerçevesinde oluşturulamayacağı açıktı.

Bu konuda; Mustafa Kemalin öncülüğünde, tarihimizin 'kaynaklarını' araştırmak üzere çalışmalar başladı. 'Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti' adıyla bir cemiyet 12 Nisan 1931 tarihinde kurduruldu ve bu cemiyetin öncülüğünde, 26 Nisan 1931'de Birinci Türk Tarih Kongresi toplandı.

Bu kongrede ortaya atılan tezler arasında en önemlisi, dünyadaki uygarlıkların tümünün kaynağının Türkler olduğu ve Türkler'in

Orta Asya'dan dünyaya dağıldıkları idi. Bu tez, hiç kuşkusuz çok abartılmış ve doğruluğu çok kuşkulu bir tezdi. Ancak o günün ortamı düşünüldüğünde, bir ulus yaratma çabası dikkate alınırsa, bu türden abartmaları makul karşılamak gerekir.

Bir diğer tez, Anadolu'da kurulmuş olan tüm uygarlıkların sahibi ve bekçisinin Türkiye Cumhuriyeti olduğu tezi idi. Günümüzde bile savunduğumuz bu anlayış, aslında nesnel bir durumu ifade etmektedir. Aynı suyu kullanan, aynı toprak üzerindeki ve aynı güneş altındaki insanların birbirinin mirasçısı olduğunu düşünmek fazla mantık dışı değildir.

Ve bu nedenle, madencilik alanında kurulan banka Etibank, dokumacılığı desteklemek için kurulan banka Sümerbank adını almıştır. Çünkü biz o uygarlıkların mirasçısı idik.

Bu arada ilginç bir nokta, Atatürk'ün Türk Tarihi Tetkik Cemiyetini (1935'de Türk Tarih Kurumu adını alacaktır) özel hukuka bağlı bir cemiyet olarak kurdurması ve bu cemiyete aynen biraz sonra göreceğimiz Türk Dil Kurumu gibi, mirasından en önemli payı bırakacağıdır. 12 Eylül yönetiminin birer devlet dairesine çevirdiği bu kurumların günümüzdeki hali; hem Atatürk'ün amacına aykırıdır hem de Atatürk'ün mirasına tecavüz edildiğini göstermektedir.

ii) Dilde Özleşme Çabaları ve Türk Dil Kurumu

Osmanlı İmparatorluğu döneminde çok farklı diller kullanılmaktaydı. Devlet işlerinde Osmanlıca denilen ve Arapça ağırlıklı bir dil kullanılırken, edebiyat alanında (özellikle şiirde) Acemce'nin ağırlığı görülmekteydi. Sokaktaki insan, özellikle kırsal kesimde ve İstanbul dışında, Türkçe konuşur ve yazarken, bu Türkçe ancak halk edebiyatında ve halk ozanlarının eserlerinde görülmekteydi.

Resmi bir Osmanlıca olmakla birlikte Ermeniler Ermenice, Rumlar da Rumca yazıyor ve ürün veriyorlardı. (Kürt alfabesi 19'uncu yüzyılın sonlarına kadar mevcut değildi).

Bu karmaşıklığa son vermek isteyen Osmanlı aydını, sürekli olarak bir sözlük yazımı çabasına girişmiştir. 'Halktan kopukluğunun'

nedeni olarak dil uyuşmazlığını görüyordu. Örneğin ünlü yazarımız Şinasi, son nefesine kadar bir sözlük yazma çabasına girişmiştir. Aynı duyguyu Birinci Meclisin milletvekillerinde görüyoruz. En sıkışık dönemlerinde, bir sözlük kaleme alınması için büyük bir ödeneği gözlerini kırpmadan ayırabilmişlerdi.

Mustafa Kemal'in de benzer duygular içinde olduğuna kuşku duyulamaz. Ve 12 Temmuz 1932'de, Türk Dilini Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşuna öncülük etti. (Daha sonra bu cemiyetin adı Türk Dil Kurumu olarak değiştirilecektir)

Bu cemiyet, bir yandan sözcük üreterek ve bir yandan da ülke içinde farklı yörelerde konuşulan Türkçe'nin sözcüklerini 'derleyerek' ve bu sözcükleri 'tarayarak' Türkçe'nin zenginleşmesine ve herkesin anlayacağı ortak bir dilin oluşmasına katkıda bulunacaktı.

Türk Dil Kurumu çok başarılı çalışmalarının yanı sıra abartılmış bir 'öztürkçecilikle' haklı sayılabilecek tepkiler çekti. Fakat hiç kuşkusuz, '12 Eylül cuntası'nın reva gördüğü muameleye de layık değildi.

3- SOSYAL YAŞAMLA İLGİLİ DEVRİMLER

Gelişen devrimler başlığı altında anlatmaya çalıştığımız devrimlerin tümü sosyal yaşamla ilgili olduğu gibi bu konudaki düzenleme ve yenileştirmelerin tümünü ele almamız mümkün değildir. Burada, üzerinde çok durulan üç konu; 'şapka ve kılık kıyafet', 'zaman ölçüleri' ve 'soyadı yasası' üzerinde durmak istiyorum.

a- Kılık Kıyafet ve Şapka İle İlgili Düzenlemeler

Osmanlı İmparatorluğu'nda ne kadınlarda ne erkeklerde belirli bir kılık kıyafet olmadığı gibi, herkes farklı bir anlayış çerçevesinde giyinirdi. Kırsal kesimde görülmeyen çarşaf ve peçe, özellikle kasaba ve kentlerde kadınları yaşamın dışına itmişti.

Bu konudaki karmaşanın en somut göstergesi, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde farklı kasketler giyen üç grubun, bu kasketlerinin ideolojilerini de temsil etmesiydi. Gerçekten Birinci Meclis'de

'ilerici' olarak isimlendirebileceğimiz Kuva-yi Milliyeciler kalpaklı, çoğunlukla imam olan ilmiye mensupları sarıklı, geri kalanları da fesli idi.

Hiç kuşkusuz ideolojik boyutu bulunan siyasal İslamcılar tekke ve zaviyelerde yuvalanmışlar ve ilmiye sınıfı mensuplarının sarık ve cüppeleri ile gündelik yaşama katılır olmuşlardı.

2 Eylül 1925'de üç hükümet kararnamesi yayınlandı. Bunlardan biri ile tekke ve zaviyeler kapatılıyor, bir diğeri ile ilmiye sınıfının kılığı belirleniyor ve sarık ve cüppenin ancak dini görevler sırasında giyilip takılabileceği vurgulanıyordu. Ve nihayet üçüncü bir kararname devlet memurlarının kılığını düzenliyordu.

25 Kasım 1925'de ünlü 'şapka yasası' çıkartıldı. Buna göre devlet memurları eğer bir kasket takacaksa bunun fötr şapka olması zorunluluğu getirildi.

b) Zaman Ölçüleri ve Diğer Ölçüler

Osmanlı İmparatorluğu gerek takvim gerek saat açısından, dış dünyayla uyum içinde olmadığı gibi ağırlık ve uzunluk ölçüleri de belirsizdi. Kullanılan takvim hicri takvimdi. Daha sonra rumi takvime geçilmiş ve dünyanın güneşin etrafındaki devri bir yıl olarak kabul edilmişti. (Buna Şemsi Hicri Takvim de denirdi. Hicri takvime de Kameri Hicri denirdi ki ayın dünya etrafındaki bir turuna bir ay denilmekteydi.)

1 Ocak 1926'da kabul edilen bir yasayla, Hz. İsa'nın doğumunu başlangıç olarak alan ve uluslararası kabul gören takvime geçildi. (Bu takvim Jüstinyen tarafından yapılmış ancak daha sonra çok değişikliklere uğramıştı.)

Daha sonra kabul edilen 697 sayılı yasayla, saat ayarlarımız Greenwich saat ayarına bağlandı.

Bu arada metrik sisteme dayanan uzunluk ve ağırlık ölçüleri kabul edilerek, bu alanlardaki karmaşıklığa son verildi.

c) Soyadı Yasası

Osmanlılar döneminde insanlar; memleketleri ya da lakaplarıyla bilinirler ve bu durum değişik karışıklıklara neden olurdu. 21 Haziran 1934'de çıkan 2525 sayılı yasayla, herkese bir aile soyadı almak zorunluluğu getirildi. Daha sonra çıkacak olan 2590 sayılı yasayla da, (hoca, ağa, paşa gibi) ünvan ve sıfatların kullanılması yasaklandı.

Soyadı yasası çıkınca, Türkiye Büyük Millet Meclisi Gazi Mustafa Kemal'e Türk halkının minnetini ifade etmek üzere, Atatürk soyadını verdi.

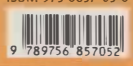
Prof. Toktamış Ateş 1999-2000 ders yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde vermiş olduğu bu konferanslarda, Türk Devrimi'nin gelişme sürecini temel özellikleriyle ele alarak bir anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesini yeniden tanımlıyor.

Kitapta yeralan konferanslar:

Bilim-İdeoloji ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Felsefesi
Demokrasi ve Cumhuriyet
Dünya Dengesindeki Değişimler, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet
Mütareke ve Mütareke İstanbulu
Mustafa Kemal Anadolu'da
İç Ayaklanmalar
Cepheler
Öncü Devrimler
Gelişen Devrimler

4500001

ISBN: 975-6857-05-6

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI